Aurora
Liiceanu
Ea şi El
Biografia unei relații
POLIROM

Aurora Liiceanu

Ea și El

Biografia unei relații

POLIROM
2016

© 2016 by Editura POLIROM

www.*polirom.ro*
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-6162-6
ISBN PDF: 978-973-46-6163-3
ISBN print: 978-973-46-6168-8

Coperta: Radu Răileanu
Foto autoare: revista *Tango*

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

AURORA LIICEANU, doctor în psihologie, a lucrat în cercetare şi a predat psihologie la diferite universităţi din Bucureşti, dar şi la UQAM (Canada) sau EHESS (Franţa). În prezent, este cercetător senior la Institutul de Filosofie şi Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru" din cadrul Academiei Române. De aceeaşi autoare, la Editura Polirom au mai apărut: *Rănile memoriei. Nucşoara şi rezistenţa din munţi* (2003, 2012), *Prin perdea* (2009, 2012), *Rendez-vous cu lumea* (2010, 2012), *Patru femei, patru poveşti* (2010, 2011), *La taifas* (2010, 2012, 2016), *Viaţa nu-i croită după calapod* (2011), *Cuvinte încrucişate* (2012), *Supuse sau rebele. Două versiuni ale feminităţii* (2013), *Legături de sînge. Povestea Ioanei* (2013), *Soacre şi nurori. La cine este cheia?* (2014), *Valurile, smintelile, păcatele. Psihologiile românilor* (2015), *Nici alb, nici negru. Radiografia unui sat românesc (1948-1998)* (2015) şi *Dragostea cea veche îţi şopteşte la ureche. Primele iubiri* (2015, 2016).

Pentru El

În cartea sa *Amurgul gândurilor*, Emil Cioran scria că *e mai uşor să faci o biografie a unui nor decât să spui ceva despre om. Şi cum ai spune ceva, când despre el orice e valabil?* Dar dacă vrei să scrii ceva despre o relaţie? Dacă ai încerca să scrii biografia unei iubiri?

Idei înghesuite

> Cred că trăim cu toţii într-un vârtej de anecdote şi poveşti… Ne creăm vieţile (cei mai mulţi dintre noi) sub formă de poveşti. Mă întreb de unde ne vine această nevoie de a te „crea“ pe tine însuţi.
>
> Thom Gunn

Nu mă pot abţine să nu spun că, în mod ciudat, dar ezitant, confuz şi fără să acord mare importanţă, cred în făcături. Aş putea spune că eu cred în coincidenţe, mă corectează unii cărora nu prea le place cuvântul „făcătură“. Pare la fel, mă gândesc adesea. Atât făcăturile, cât şi coincidenţele au ceva misterios, ca şi când cineva le face. Nu tu le faci, ele vin din afara ta. Motivul principal este că pe lângă faptul că ele, făcăturile, sunt frecvente, doar trebuie să fii atent, sunt, aşa cum am spus, misterioase. Vrând-nevrând, ne duc cu gândul la ideea că o altă persoană aranjează totul, că această persoană jucăuşă, o prezenţă nevăzută, face ceva bine sau ceva rău. Cu ce se joacă? Cu vieţile noastre, aş zice.

Tocmai citisem o carte – noroc de internet –, scrisă de Paul John Eakin, cu un titlu seducător: *Cum vieţile noastre devin poveşti*. Şi ce susţine Eakin cu toată tăria? Să nu uit să spun că este o carte care a apărut în 1999. Contează această informaţie. Eakin susţine că sinele, eul fiecăruia dintre noi, care-şi găseşte expresia în fragmente sporadice

autobiografice sau autobiografii construite, este în mod fundamental un construct fictiv, o ficţiune în altă ficţiune. El pare mai convingător decât Virginia Woolf, care spunea, şi ea cu convingere, că orice act biografic este unul de profundă incertitudine, mai apropiat de arta ficţiunii decât de cea a istoriografiei. Punând accentul pe ficţiune, cine mai ştie ce este real şi ce este construcţie a imaginaţiei noastre? Oricum, eu nu vreau să scriu o autobiografie aşa cum este ea definită şi percepută în mod obişnuit. Aş dori să scriu biografia unei relaţii şi, secundar, cum această relaţie mi-a tulburat gândurile şi amintirile.

Sigur că îţi poţi povesti chiar tu viaţa sau o poate scrie altcineva, care o scrie gândind altfel decât tine, o aranjează, pentru a fi lizibilă şi, de ce să nu fim sinceri, vandabilă. Cum spun francezii, *faire la toilette*, adică a o aranja. Atunci, totuşi, lucrurile se complică. Cine este autorul? Te poţi întreba dacă nu arată ca mâncarea gătită de cineva cu ingredientele aduse de altcineva. Cam asta este însă problema etnografilor care fac teren şi găsesc personaje în carne şi oase ale căror vieţi li se par interesante. Şi ei nu fac decât să le povestească vieţile. Dar scriitorii?

Oamenilor le plac poveştile de viaţă. Telenovelele sunt poveşti mari în care se află o droaie de poveşti mici, adică cele ale personajelor telenovelelor. O istorie mai mare care este compusă din istorii mici. M-am gândit însă la mici bucăţi, fragmente de autobiografie, spuse în diferite ocazii, care arată ca nişte piese de puzzle rătăcite, împrăştiate în conversaţiile noastre, în e-mailurile noastre şi în celelalte forme de comunicare.

Am citit acea carte cu puţin timp înainte ca Ea să-mi telefoneze. Ea este, cum se poate deduce, o femeie. Nici prin gând nu mi-a trecut că aş vrea să scriu o carte despre ea şi despre altcineva. Adică despre o relaţie între o femeie şi un bărbat. Asta însemna că eram deja trei personaje, adică eu,

ca povestitor, Ea şi El. Deci eu, o femeie şi un bărbat. Odată ce gândeam ca eu să scriu, peste mine nu puteam trece. Cine ar fi scris cartea sau, mai bine zis, cum ar fi arătat ea, cartea?

Dacă privesc înapoi, totul a început când Ea m-a căutat la telefon, spunându-mi că ar dori să ne vedem. Şi aşa se face că, orice aş fi gândit despre întâlnirea noastră, ajungeam la relaţia dintre memorie şi identitate, pentru că toţi ne încurcăm în această relaţie. Nu se spune că eu sunt eu şi amintirile mele? Bănuiam că era la o răscruce a vieţii, că ar fi dorit ca cineva să-i ia gândurile şi, poate, s-o liniştească.

Memoria este ceva fascinant, ea obsedează mulţi psihologi, chiar dacă o recunosc făţiş sau dacă undeva doar ea îi scormoneşte mental. Şi nu numai psihologii sunt fascinaţi de memorie. Ce să spun de bieţii istorici!

Vroiam să văd ce legătură este între felul în care eu mă percep sau altcineva se percepe ca un eu supus timpului, ce sunt amintirile, cât de fideli suntem noi când ne povestim trecutul – îl povestim acum, când suntem deja altcineva. Dar de ce spun fideli? Oare fidelitatea mă linişteşte la gândul că amintirile pot fi sau nu adevărate? Şi cine ar putea spune că ele sunt adevărate? De ce acest paradox cumplit, ca un blestem, după care noi ne schimbăm, ştim bine că ne schimbăm fizic, dar şi psihic, şi dacă ne schimbăm, cum putem spune că suntem tot noi, aceiaşi pe care credem că îi ştim de-o viaţă? Ne recunoaştem zi de zi, în fiecare dimineaţă ne privim în oglindă când ne spălăm pe dinţi, trecem prin viaţă zi de zi, parcă nimic nu se schimbă, ştiind totuşi că viaţa ne schimbă. Acest paradox bântuie mai ales minţile celor interesaţi de memorie, de uitare, de amintiri care zac undeva în noi. Uitate sau nu.

Aşa am stat să mă gândesc, după telefonul dat de Ea, la cele două moduri de a privi memoria. Pe de o parte sunt continuatorii, un fel de conservatori, pentru care memoria,

deci amintirile noastre luate împreună, arată sau sunt reprezentate ca un palat cu multe camere sau un dulap mare cu multe sertare. Ele, amintirile, stau acolo cuminţi. Ies când vor ele să iasă la iveală sau poate nu ies deloc. Dar se pare că există. E greu de spus cum ies ele din sertar. Acest fel de a gândi memoria are ceva static, ceva fixat. Amintirile nu se schimbă, ele sunt la dispoziţia eului nostru, stăpân pe ele, proprietarul lor, al palatului sau dulapului, dar totuşi supus unei libertăţi a lor care scapă voinţei noastre de a le domestici. Pe de altă parte, au venit alţi cercetători care neagă această viziune. Ei sunt un fel de neodarwinişti, nişte cognitivişti obsedaţi de cum funcţionează creierul, care exploatează cât pot progresele tehnologiei prezentului pentru a cunoaşte misterele creierului uman.

Aşa se face că de ceva vreme Israel Rosenfield a dat iama în publicul interesat de relaţia minte-memorie, provocându-l să accepte viziunea lui asupra creierului şi memoriei. A vrut, prin cartea sa cu un titlu revoluţionar, *Inventarea memoriei. O nouă viziune asupra creierului*, să demoleze un mit. Un mit foarte răspândit, fireşte, în bună asociere cu acea memorie statică de care am amintit.

Care este mitul? El este ceva ce putem recunoaşte cu uşurinţă: mulţi oameni cred că-şi pot aminti chipuri, locuri, lucruri, pentru că imagini fixe ale acestora sunt mai mult sau mai puţin depozitate în creierele lor. După Rosenfield, acest fel de a gândi este greşit. Este o greşeală. Cercetările recente par să ne îndrepte către altă viziune, şi anume către faptul că creierul este un generator creativ de amintiri, nu un depozit. Ca şi cum cineva răvăşeşte sertarele, amestecă lucrurile şi face ce vrea. Cineva răscoleşte acel dulap. Creierul este mereu viu şi lucrează. Ca atare, modelul creierului văzut ca o hartă, pe care s-a bazat teoria localizării funcţiilor noastre cerebrale, nu este nici corect şi nici satisfăcător. Şi cât de mult funcţionează încă acest

model!

Şi totuşi, nu putem uita că Paul Broca, medic francez, a descoperit că leziunile lobului frontal al emisferei cerebrale stângi duc la tulburări de limbaj, descriind ceea ce numim afazie. Asta se întâmpla în 1861, adică cu un secol şi jumătate în urmă, când s-au făcut corelaţii între leziuni cerebrale localizate şi simptomele manifestate.

Şi astăzi se învaţă despre aria lui Broca, responsabilă de vorbire, despre paralizii ale zonelor motorii şi aşa mai departe. Creierul era privit ca o colecţie sau un mozaic de mici entităţi care aveau anumite funcţii, într-un fel interconectate, dar cum? Era tare greu de spus. Privit ca o entitate, ca un organ întreg, creierul era considerat un mister dificil de înţeles. Broca tindea către ideea de compartimente ale creierului, dar ansamblul îi lipsea. Este interesant de remarcat că timp de un secol acest model al creierului a fost o certitudine solidă, ceva stabil, fix, invariabil, fiind vorba despre arii destinate unor funcţii. Cei care erau interesaţi de studiul creierului, medicii neurologi, au respirat uşuraţi. Ceva ştiau. Şi totuşi, în anii ’60, deci după o sută de ani, concepţiile în neuroanatomie susţineau că procesele motorii, intelectuale şi afective au loc în compartimente destul de separate, de autonome ale creierului, care nu comunică între ele.

Nici nu îndrăzneau să-şi pună întrebări la care nu vedeau răspunsuri, ca, de pildă, ce se întâmplă când învăţăm să vorbim sau când facem exerciţii de vorbire. Nici despre amintiri nu se punea problema, să se întrevadă un răspuns la întrebarea cum şi unde se întâmplă re-amintirea şi amintirea, odată ce în cursul vieţii revenim mereu la trecutul nostru. Nici cum putem explica conceptul de individualitate sau de sine.

Am citit autobiografia lui Oliver Sacks, mare neurolog şi scriitor, apărută la Humanitas de curând, în 2015, el murind

în acelaşi an. Cartea se numeşte *În mişcare. O viaţă*. Îi citisem deja cărţile scrise, de fapt poveşti despre pacienţi sau, mai bine zis, poveşti ale pacienţilor săi, cu mult interes şi admiraţie. Cărţile lui, ca şi autobiografia lui m-au convins că psihologia trebuie îmbinată cu literatura. Astfel am aflat că şi el, Oliver Sacks, a fost un om „convins“ de cineva la rândul lui. De Aleksandr Luria, despre care am învăţat atât de puţin când eram studentă, el fiind un fondator al neuropsihologiei.

Oliver Sacks a fost eroul lui Vlad Mixich; despre moartea lui Oliver Sacks, Mixich a scris chiar în ziua în care acest mare om şi gânditor s-a prăpădit, 30 august 2015.

M-am bucurat să văd cât de mult a fost admirat Oliver Sacks şi cât de multe puteai învăţa de la el. Era un mare povestitor, talent moştenit de la mama sa, şi ea o mare povestitoare de istorii medicale, şi chiar şi de la tatăl său, medic de familie.

Dacă Thom Gunn, autorul mottoului, se întreabă de unde ne vine această nevoie de a ne crea pe noi înşine, Oliver Sacks ne dă un răspuns când scrie în autobiografia sa: „Sunt un povestitor, într-un fel sau altul. Presupun că o înclinaţie spre poveşti, spre naraţiune ţine de firea universală a oamenilor, împreună cu capacităţile noastre lingvistice, cu conştiinţa de sine şi cu memoria autobiografică“.

El regreta faptul că, deşi marii neurologi şi psihiatri ai secolului al XIX-lea aveau abilitatea de a descrie, de a personaliza boala, astăzi această abilitate s-a cam pierdut, probabil, susţine el, pentru că avântul tehnicii a uitat de om şi de personalitatea lui.

Astfel că, cu un ochi spre acel trecut şi cu celălalt spre prezent, cel care în anii ’70 şi ’80 aducea fascinaţia către neuroştiinţe l-a înţeles pe Luria şi s-a pus pe scris poveşti, deşi uneori se întreba dacă nu cumva a scris mai curând o operă literară decât o operă ştiinţifică. Avea însă prieteni care şi ei înclinau către popularizarea ştiinţei, fără a face

rabat de la academism şi ştiinţă. Nu era chiar singur.

Stephen Jay Gould era printre ei, un renumit paleontolog, biolog evoluţionist şi istoric al ştiinţei, apreciat pentru contribuţia lui la înţelegerea publică a ştiinţei. Poate că şi faptul că avea un fiu autist, într-o vreme în care autismul nu era la modă în lumea cercetătorilor, l-a făcut să susţină că: „Mai presus de toate, oamenii sunt creaturi care spun poveşti. Organizăm lumea ca pe o colecţie de poveşti. Cum ar putea, deci, înţelege cineva cât de cât mediul derutant în care trăieşte dacă nu poate pricepe poveştile sau ghici intenţiile oamenilor?“. Şi Gould a înţeles că atunci când spui poveşti nu poţi să le dai decât titluri care sunt ca de poveşti, aşa că şi titlurile scrierilor lui erau atractive, la fel ca titlurile cărţilor lui Luria şi Sacks. De pildă, *Zâmbetul păsării flamingo* sau *Dinţii găinii şi degetele calului*.

Mărturisesc că m-am bucurat că Oliver Sacks a contat atât de mult pentru Vlad Mixich, dar nu mă pot abţine să nu scriu cât de mult l-am admirat eu, descoperindu-i cărţile şi căutând cu nesaţ informaţii despre el, despre isprăvile lui mentale şi talentul lui de scriitor. Mi-a plăcut şi cum scrie, dar şi ce am aflat din ce scrie. El m-a convins că îmbinarea literaturii cu psihologia poate fi o mare plăcere a minţii şi o mare atracţie faţă de scris. Iar pe Sacks l-a convins Aleksandr Luria, care a îmbinat clasicismul, ştiinţa cu romantismul, literatura, scriind poveşti neurologice de mare succes.

Luria avea cincizeci şi şase de ani când, în 1958, la Londra, a ţinut o prelegere despre dezvoltarea limbajului la gemeni identici. Soţia lui practica psihiatria pediatrică şi studia şi ea limbajul la gemeni. Sacks avea atunci douăzeci şi cinci de ani. Deşi era foarte tânăr şi avea o experienţă profesională redusă la acea vreme, şi-a amintit mai târziu că, ascultându-l pe Luria, a fost impresionat de puterea lui de observaţie, de profunzimea teoretică şi căldura personală

faţă de subiecţii consideraţi de el. Iubea bolnavii.

Personal, cred că lipsa compasiunii limitează spiritul de observaţie. Printr-o atenţie sporită, compasiunea, acea căldură personală pe care o exprima Luria în prelegerea lui, mediază o observaţie mai profundă şi mai bogată în cunoaştere.

Mai târziu, după ce trecuseră zece ani de la întâlnirea de la Londra, Sacks a citit cele două romane neurologice ale lui Luria. Unul este povestea unui pacient care memora orice, nu uita nimic. Ne aminteşte de povestirea lui Jorge Luis Borges al cărei personaj este Funes, un tânăr care, în urma unui accident, avea o memorie totală, încât nu uita nimic. Al doilea roman neurologic era despre un student care, după luptele de la Smolensk, fiind împuşcat şi având un glonţ în cap, trăia exact situaţia inversă, nu mai ţinea minte absolut nimic, nici să mănânce, nici să meargă, lucruri pe care orice copil le face neînvăţat.

Când a citit cartea despre personajul-pacient cu memoria fascinantă, Sacks a crezut că ceea ce citea era chiar un roman, o operă de ficţiune, dar apoi şi-a dat seama că, de fapt, era o anamneză detaliată, plină de descrieri concrete, care avea tot ce are un roman, fineţe, dramatism şi multă încărcătură emoţională. Era o poveste despre viaţa unui pacient, despre faptul că el, pacientul, este unic.

Sunt multe asemănări între Luria ca om şi Sacks ca om. Poate că asta contează. În multe aspecte, biografiile lor seamănă. Poate că şi acest lucru a facilitat atracţia lui Sacks pentru Luria. Luria era fiu de medic ca şi Sacks, fiii lui Luria erau medici, iar soţia lui era tot medic. Şi Sacks avea ambii părinţi medici şi doi fraţi tot medici. Poate că a contat şi faptul că amândoi erau evrei. Îmi vine să cred că, dacă Sacks n-ar fi fost homosexual şi ar fi avut copii, aceştia ar fi fost şi ei medici. Cred că, având carismă, femeile îl plăceau şi s-ar fi găsit unele care să-şi dorească să facă un copil cu el, aşa cum

se spune despre Bernard Shaw, care, admirat pentru inteligenţa lui, ar fi fost rugat de multe femei să le ajute să-şi trăiască maternitatea. Ele vroiau nu un copil cu Bernard Shaw, ci un copil de la el. Dar cine ştie dacă chiar e adevărat!

Sacks s-a recunoscut în Luria când a aflat că, la nouăsprezece ani, acesta i-a scris lui Freud, care i-a răspuns foarte amabil, aşa cum şi Sacks, şi el foarte tânăr, i-a scris marelui Luria şi acesta i-a trimis o scrisoare tot foarte prietenoasă. Treptat, Luria şi Sacks au devenit prieteni, se sfătuiau, simţeau nevoia de a schimba idei. Până şi titlurile de cărţi par să ne facă să vedem cât de mult se înţelegeau şi se susţineau reciproc. Cele două romane neurologice ale lui Luria se numesc *Mintea unui mnemonist* şi *Bărbatul cu un univers făcut ţăndări*, una dintre povestirile lui Sacks se numeşte *Omul care îşi confunda soţia cu o pălărie*. Ca şi Luria, Sacks a îmbinat particularul cu generalul, adică poveştile medicale cu neuroştiinţa.

Putem spune că Luria a fost un mentor pentru Sacks, aşa cum putem spune că Lev Vîgotski a fost un mentor pentru Luria. Luria a murit în 1977. Sacks i-a scris necrologul. Sacks avea încă multe de făcut, avea atunci patruzeci şi patru de ani. Luria, fără îndoială, i-a lipsit mult. Şi când mă gândesc că marele psiholog american Jerome Bruner, care a adus atât de multe contribuţii psihologiei cognitive, va împlini în curând 101 ani şi, încă fiind, cum afirmă Oliver Sacks în autobiografia lui, cu mintea întreagă, se implică în cunoaşterea psihologică! Să-l fi ajutat pe Bruner curiozitatea şi cunoştinţele, prietenia cu oameni la fel de curioşi ca el, aşa cum era Oliver Sacks, care-l considera nu numai prieten, ci şi „mentor tăcut“? Să-i fi apropiat pe cei doi curiozitatea nelimitată? Să fie şi el un „suflet neliniştit şi iscoditor“, cum considera mătuşa lui Sacks că este nepotul ei preferat?

În viaţă se întâmplă să pierzi ocazii de a întâlni oameni cu totul şi cu totul speciali. Întâlnirea lui Luria cu Sacks a

fost un noroc pentru amândoi.

Când am fost în America, aş fi putut să-l întâlnesc şi să-l ascult pe Solomon Asch. La acea vreme avea şaizeci şi trei de ani şi era foarte activ. Câte cercetări nu s-au făcut pornind de la ideile lui! Nu numai psihologii, ci şi alţi cercetători sau chiar oameni obişnuiţi au auzit de Stanley Milgram, studentul lui, care a scris şi a făcut experimente cu privire la psihologia supunerii, a obedienţei, în termeni psihologici. Asch era accesibil, am vorbit cu el la telefon pentru a-l întâlni. Poate că îl interesa să vadă pe cineva care venea de după Cortina de Fier. Mai ţin minte că mi-a dat şi adresa, şi poate n-aş ţine minte dacă strada lui nu s-ar fi numit Garlic Street, deci puţin comic. Usturoi! Ştiam că străzile pot avea nume de flori, dar să se numească „Usturoi“ mi s-a părut amuzant. Sigur, nu-mi dădeam seama, la acea vreme, cât de mare psiholog era şi de aceea am ratat întâlnirea.

Când tatăl meu a avut o tumoră cerebrală benignă, mi s-a spus clar în ce zonă este şi ce funcţii ale creierului vor fi afectate. Nimic despre ceea ce înţelegea sau gândea. Vorbea greu şi scria indescifrabil, dar scria, ceva vroia să spună, să comunice. Deci gândea, dar cum şi ce? Nimeni nu putea spune şi nici doctorii nu păreau curioşi să le spun cum se comportă, ce face şi ce nu face.

Admit că trebuie să înţelegem creierul ca pe o structură biologică, vie. Înţeleg că memoriile, amintirile nu sunt fixe, că ele sunt generalizări care evoluează constant, că sunt mereu recreate şi că, aşadar, trecutul nu este ceva fix. Dar această recreare constantă ne dă totuşi sensul continuităţii, sensul de a fi noi, cu trecutul, prezentul şi viitorul nostru. Nimic nu stă pe loc, totul se schimbă, chiar şi ce face creierul nostru. Şi totuşi, înţeleg şi nu înţeleg. Rămâne pentru mine un mister acest paradox, şi anume cum suntem aceiaşi, deşi nu suntem aceiaşi.

Sigur că este greu să se producă un acord între cei care

pledează pentru localizare – creierul nu este un teren parcelat, cu loturi specifice şi permanente, cu un cadastru bine stabilit pentru el – şi cei care văd alternativa, adică parcă ar dispărea gardurile, frontierele şi amintirile fixe, care de fapt se deghizează mereu, fără însă, probabil, a-şi pierde un soi de identificare; cu toţii parcă au dreptate. Cum este mai uşor de înţeles ce este creierul nostru, cine suntem noi? Oare amintirile sar pârleazul pentru că noi nu mai suntem aceiaşi din secundă în secundă? Cum punem timpul în relaţie cu spaţiul în acest context?

Aici mi-a venit în cap, că tot vorbeam despre hartă, prea scurta povestire a lui Jorge Luis Borges *Cei doi regi şi cele două labirinturi*. Nu se ştie dacă Borges a auzit-o de undeva sau dacă a gândit-o el.

Este vorba despre doi regi. Un rege al Babiloniei, care le-a poruncit supuşilor săi, arhitecţi şi preoţi, să construiască un labirint atât de confuz şi de subtil, încât cei mai curajoşi oameni să nu se aventureze să intre în el, iar cei care ar fi îndrăznit s-o facă să se rătăcească. Cel de-al doilea rege, un rege arab, l-a vizitat, iar regele babilonian l-a invitat să intre în labirint ca să-l umilească şi să-l batjocorească pentru simplitatea lui. Dar dorinţa lui nu s-a împlinit, regele arab a reuşit să iasă din labirint. Când a ieşit, regele arab i-a spus celuilalt rege că şi el are un labirint şi că, dacă Allah va voi, regele Babiloniei îl va putea vedea şi cunoaşte.

După ce a trecut ceva vreme, regele arab şi-a adunat oştirea şi i-a atacat pe babilonieni, cucerindu-i şi luându-l captiv pe regele lor. Apoi l-a legat pe rege, l-a urcat pe o cămilă, bine strunită să meargă repede, şi l-a dus în deşert. După trei zile de mers, regele l-a dezlegat pe regele babilonian şi i-a spus că el încercase să-l facă să se rătăcească, dar că acum îi arată labirintul lui, „unde nu sunt trepte pe care să le urci, nici uşi pe care să le forţezi, nici obositoare galerii pe care să le străbaţi, nici ziduri care să-ţi

oprească paşii“. Regele babilonian a fost lăsat să moară de sete şi de foame în deşertul nesfârşit.

Oare creierul este ca un deşert, unde nu există graniţe şi unde totul se mişcă, pentru că totul este viu şi viul se mişcă? Dar ce se întâmplă cu localizările care se menţin ca adevăruri certe? Poate că, mai degrabă, cunoaşterea, neuroştiinţele arătau ca un deşert, pentru că, deşi se făceau progrese, nu exista o teorie care să pună cap la cap rezultatele obţinute, datorită valului mare de informaţii venite din discipline foarte diferite, de la neurologie şi psihiatrie – nu demult separate –, la psihologie, dezvoltarea limbajului, lingvistică, genetică şi chiar psihanaliză. Cine putea integra totul pentru a găsi ceva coerent şi solid care să direcţioneze noul domeniu? O încercare a făcut-o Gerald M. Edelman, care prevedea o revoluţie în cunoaşterea creierului şi pe care curiosul nepotolit care era Sacks l-a întâlnit nici mai mult, nici mai puţin decât la o conferinţă despre arta memoriei. Până la urmă cuvintele-cheie sunt memorie, conştiinţă (de sine), personalitate.

Mă las păgubaşă, gândindu-mă la Ea. Uneori, îmi dau seama, mă pierd printre gânduri, aşa cum am făcut mai sus, în asociaţii tangenţiale, care mă fac să ajung la digresiuni şi întorsături din drumul minţii, făcându-mă să simt cumva eşecul construcţiei unei continuităţi necesare cititorului.

O cunoşteam pe Ea, aşa că întâlnirile noastre aveau ceva din comunicările reversibile, o reciprocitate firească, care se va vedea în ce voi scrie. Sigur că ea vorbea şi eu o ascultam, dar eu a trebuit să integrez cele spuse de ea în această scriitură care este a mea. Nu era vorba să-mi povestească viaţa ei, deşi a făcut-o. Eu nu riscam nimic, cel mult minime confidenţe care apar în relaţiile personale, asociaţii legate de ceea ce-mi spunea ea, care mă ajutau să întâlnesc ideea unei reciprocităţi mentale. Unele divagaţii spontane sau digresiuni ce descurcau tensiunea unor gânduri. Doar

vorbeam una cu alta, nu era nici un interviu şi nici o anchetă etnografică. Era un dialog. Desigur că avea o versiune a vieţii ei, a propriei ei istorii, deşi până nu vorbeşti cu cineva nu formulezi în vorbe ceea ce este zăpăceala minţii, acea versiune virtuală care are mai degrabă adesea o existenţă rudimentară. Este ca ceva de uz intern. Când oamenii vorbesc, trebuie să recunoaştem, sunt dezordonaţi. Scrisul este o formă de disciplină a gândurilor, cere atenţie, nu are nici pe departe spontaneitatea conversaţiei, a oralităţii, a taclalelor, trăncănelilor sau a pălăvrăgelilor.

Avem fatalmente tendinţa de a trata informaţiile, ce se spune în dialog sau, mă rog, ce percepem, auzim, ca piese de puzzle care se reconstituie ca şi cum ar exista un model virtual ideal, o ordine, un sens a ceea ce este dispersat şi amestecat. Cred că este o manifestare a cunoscutului efect Zeigarnik, care ne aranjează mintea. Chiar cred în acest efect. Acest lucru, această tendinţă se întâmplă la nivelul ascultătorului, doritor de ceva ordonat, oricât de curios ar fi el.

Mai contează şi faptul că bucăţile de viaţă, fragmente ale ei sau frânturi de existenţă, povestite nu livrează direct trăirile, trecutul, ci ceea ce a rămas în memorie în prezent. Ca zaţul cafelei. Sau nu înţelegem trecutul cu mintea din trecut. Schemele înţelegerii sunt cele ale prezentului, ale celui care suntem azi, nu ale celui care am fost ieri.

Dar iată că, tot vrând să văd relaţia dintre identitate şi memorie, am ajuns la ce spune un specialist în autobiografie, Philippe Lejeune. El spune că discursul memoriei, felul în care ea umblă şi se desfăşoară, cum funcţionează, e un labirint. Dezordinea celui care vorbeşte, care-şi aminteşte ceva, trebuie să-l facă pe ascultător să se orienteze. Să caute un sens, o linie, o direcţie. M-am gândit la mine ascultând-o pe Ea. Există, astfel, un efort al ascultătorului.

De ce este un labirint mai uşor de înţeles, dar nu este? Pentru că demersul memoriei vorbitorului, în cazul meu, al Ei, nu este unul natural în sensul de a avea o perspectivă unitară asupra vieţii. Fiecare etapă, fiecare fragment al vieţii are propria sa construcţie, prin urmare cel care ascultă trebuie să folosească drept unealtă un înainte de ceva şi un după ceva. Cronologia este diabolică.

Şi ce puteam eu face în momentul în care am decis să scriu despre întâlnirile mele cu Ea? Cum să trec zbânţuiala oralităţii în scriitură? Cum să fac ca elementele care compun o poveste de viaţă, chiar dacă nu e completă – de pildă, copilăria Ei şi altele –, să capete complexitatea vieţii înseşi? Cum să mă mişc între ştiinţă şi literatură? Cum scap de acest tabu al unităţii persoanei – în cazul meu, Ea – când aflu că amintirile se zbenguie şi se împreunează indecent de liber, fac hibrizi şi că nu există niciodată un eu solid, ca un ţăruş de care te ţii, şi că, vai, culmea, tu te simţi tu?

Acum, ca la teatru, voi prezenta personajele şi las deoparte complicaţia privind amintirile şi adevărul şi încârligarea lor.

Care ar fi personajele? Mai întâi eu, cea care mi-am expus mai sus grijile de a scrie despre întâlnirile cu Ea. Apoi Ea, o femeie, cu tinereţea în spate, care este părăsită de El, un bărbat, şi el cu tinereţea în spate, deci amândoi poate prea vârstnici pentru a-i lovi amorul. Şi totuşi, relaţia lor a durat puţin peste zece ani.

Îi ştiu pe amândoi. Mă rog, mai mult sau mai puţin. Nici pe mine nu mă ştiu prea bine – şi cine s-ar putea cunoaşte bine? Şi cine ar şti pe altcineva bine? Şi ce înseamnă bine?

Ea va fi cu mine un timp, ne vom întâlni. El, nu. El va fi prezent prin ceea ce-mi amintesc eu despre el şi ceea ce îşi aminteşte Ea despre el. Când Ea a venit la mine după nu multe întâlniri, mi-a trântit pe masă un maldăr de hârtii adresate de El ei, scrisori foarte lungi, aproape pagini de

jurnal, despre ce făcea, ce gândea, fie că era singur, fie că era cu ea. Poate aveam să le citesc ca să văd cine era El, să văd lumea lui ca să înţeleg lumea ei, atunci când aveau lumea lor. Suntem enigme, mi-am spus când am văzut maldărul de hârtii. Ea nu mai avea putere să le citească şi Dumnezeu ştie dacă mai trebuia. Se despărţiseră. De ce să cadă în amintiri? Pe scurt, eu voi trăi indiscreta curiozitate a psihologului – nimeni nu e anonim, psihologic vorbind. Ea se va bucura de exorcizări, va putea limpezi ceva din multiplele ei euri, iar el va fi violat. Folosit, amintit, discutat. Fără să ştie. Pare oribil, nu?

Un verde la fel de frumos ca un roşu

Ea mi-a telefonat într-o după-masă de toamnă. Un început de toamnă frumoasă, însorită, cum este în Bucureşti. Încă, foarte discret, vara nu se lăsa dusă, deşi resemnarea că vine toamna părea să câştige. Spun resemnare doar pentru că timpul trece, nu pentru că toamna n-ar fi un anotimp minunat. Când zilele se scurtează, dimineţile sunt răcoroase, soarele se lasă puţin aşteptat, dar apare. Uşor zgârcit, dar sigur. Zilele sunt scurte, aşa cum spune zicala japoneză: „Zilele de toamnă sunt scurte precum căderea găleţii de apă în puţ“.

Mi-a spus că ar vrea să vină la mine. Pur şi simplu, să vorbim. În fond, ce am fi putut face? Şi a venit a doua zi. Era îmbrăcată frumos. Era plăcută ochiului. Avea o fustă verde de mătase satinată, care se termina la poale cu o bandă, cam de lăţimea unei palme, din materialul fustei întors pe dos. Adică fusta se termina cu un alt verde. Un verde nelucios, mat. Bluza ei era şi ea din alt verde, dintr-un voal, care se potrivea însă bine cu verdele fustei. Pus la un loc, privit în ansamblu, verdele arăta ca algele marine, care privite mai de departe se văd verzi, dar de aproape sunt în atât de multe nuanţe de verde. Ştiam că poartă mereu cercei. Şi ei erau verzi, dar de un verde diferit, pietrele nepreţioase erau puţin spălăcite, deşi verdele era un verde adevărat, erau cercei lungi, care se terminau cu nişte ţurţuri de argint, la fel ca argintul care înconjura piatra.

De curând, am citit în cartea *Ucenicul arhitectului*, scrisă de Elif Shafak, că atunci când un bărbat este îmbrăcat în verde el este imam, căci numai lor le este îngăduit să poarte culoarea îndrăgită de Profet. N-am ştiut că această culoare este preferată de Profet şi asociată cu rangul înalt al Profetului. Pentru mine, culoarea verde este atât de minunată, încât aproape că prefer frunzele florilor şi nu pot aprecia frumuseţea florilor dacă nu au şi frunze. Boscheţii, tufişurile, crângurile nu au un farmec care depăşeşte o singură floare, oricât ar fi ea de frumoasă?

Toate aceste nuanţe de verde mi-au amintit într-un mod ciudat de neaşteptat de profesoara mea de engleză din liceu. Mintea mea fugise către alt timp. Atât de mult verde diferit mă înghesuia în trecutul meu. Ciudat, nu?

Mi-am dat seama foarte bine că o întâlnire cu cineva poate scoate din tine, ca dintr-o cutie, lucruri concrete, reale, amintiri, imagini ale unor lucruri concrete, pe care le-ai văzut cândva. Mi-am pus această idee în cap ca să mă gândesc mai târziu, dar m-am oprit la imaginea profesoarei mele de engleză. Mi-am zis că, uite, vezi pe cineva care are o fustă, un inel, o cravată, un ceas, un lucru care-ţi aminteşte de ceva ce ţine de tine şi care n-ar fi apărut poate dacă n-ai fi întâlnit acea persoană. Sigur, nu numai persoanele produc aceste amintiri. Orice poate să şteargă de praf un lucru din cutia de amintiri, să scoată dintr-un sertar ceva…

Da, verdele ei mi-a înviat profesoara de engleză. De ce? Pentru că verdele purtat de Ea a chemat verdele profesoarei, mare fană a acestei culori. Nu era zi să vină la şcoală fără să poarte ceva verde. Un şal, o rochie, pantofi, o geantă, o broşă… Mi-am amintit că o întâlnisem odată la coafor. Terminasem de ceva vreme şcoala şi n-o mai văzusem de multişor. Afară ploua, cred că era sfârşit de toamnă. M-am gândit atunci că ploaia se va opri, dar dacă tot plouă, ce-ar fi să intru la coafor să mă tund puţin până stă ploaia? Şi am

intrat. Mergând spre una dintre coafeze, am trecut fără să mă uit pe lângă scaunele ocupate de femei înşirate la vopsit, tuns, pieptănat.

Cineva m-a tras de fustă. M-am oprit şi am văzut o doamnă cu sprâncenele tare negre şi groase, ca nişte lipitori, vopsite, şi cu părul, la fel de negru, vopsit şi el. Negrul era aşa de negru, încât bătea în albăstrui. Nu ştiam cine e. Ea zâmbea. Eu eram prinsă pe picior greşit. Nu-mi dădeam seama cine poate fi. Dar, când am privit-o în ansamblul ei, mi-a sărit în ochi rochia verde. Un verde atât de verde! Ca într-un vers japonez pe care îl reţinusem la acea vreme, la vârsta la care citeşti de toate, dar temporar faci o pasiune pentru o ţară sau o cultură. Versul, îl ştiu şi acum, spunea aşa: „Mai verzi sunt primăvara pinii, cei verzi întotdeauna“. Acum, când scriu, am căutat prin vraful de note păstrate, să văd cine este autorul. Este Minamoto no Muneyuki, din epoca Heian, secolul al X-lea. Sigur, îl voi uita din nou, dar verdele îl voi ţine minte.

Profesoara mea avea rochia verde şi imediat am ştiut cine m-a tras de fustă. Acum mă gândesc că poate culorile au ceva anume, un prestigiu special, care ne trimite la amintiri. Lumea, în fond, este colorată. Oare de ce n-ar fi aşa?

Gândurile mele au sărit şi s-au oprit la altceva. La ceva legat de gândul la culoare. Mi-am adus aminte că un copil de vreo cinci-şase ani a fost întrebat de ce sunt timbre pe scrisori. El a spus un lucru interesant. A spus că el crede că sunt timbre colorate pentru ca poştaşul să nu se plictisească atunci când caută scrisorile în geanta lui de poştaş. Că, atunci când merge pe stradă, are o umbră care nu este colorată. Mergând pe firul gândurilor copilului, i-am dat dreptate.

Culoarea are o mare valoare. Este foarte importantă. Mă întreb dacă culoarea, preferinţa pentru o culoare ţi se aşază în cale, dacă e ceva misterios sau dacă este o pură

întâmplare. Iar ajung la făcături. Ieri-seară am deschis televizorul şi era o emisiune despre Napoleon. Erau imagini despre viaţa lui şi sfârşitul ei. La un moment dat, s-au arătat imagini cu locul în care a trăit pe insula Sfânta Elena, la Longwood. Casa Longwood are la intrare un fel de grilaj, probabil din lemn, verde, are obloane verzi, are o cameră cu tapet verde, probabil din mătase, şi un dormitor cu un baldachin în care dormea el, dintr-o ţesătură, un material verde. Baldachinul verde este chiar locul în care el şi-a dat duhul. Mi-a făcut plăcere să văd acele imagini. Oare lui Napoleon îi plăcea culoarea verde?

Am citit în jurnalul berlinez al Marthei Bibescu că îşi punea pe frunte în chip de coroană smaralde verzi când vroia să fie prezentabilă, să-şi pună în evidenţă frumuseţea, că purta o pălărie preferată de culoare verde şi că a scris un roman intitulat *Papagalul verde*. Despre ea ştiu sigur că-i plăcea culoarea verde. Dar cel mai tare mi-a plăcut ceva ce mi-a spus un student de la Belle Arte care l-a avut profesor pe D.I. Suchianu, o personalitate foarte iubită de studenţi. Cică Suchianu s-a dus cu cineva să-şi vopsească o haină în verde. Când a ajuns la vopsitorie, a văzut o doamnă care-şi lua ceva vopsit în roşu. Întrebat de vopsitor ce fel de verde îşi doreşte, Suchianu i-ar fi spus că vrea un verde la fel de frumos ca roşul doamnei. Cu alte cuvinte, şi culorile au frumuseţea sau urâţenia lor şi, şi mai probabil, ţesătura contribuie la frumuseţea sau urâţenia lor.

Să mă întorc la Ea. Cum am spus, a venit la mine şi a adus o sticlă de vin. Negru. Am pus vin în două pahare şi a început să-mi spună ce face, banalităţi, aşa cum începe o conversaţie. Ca un aperitiv. Banalităţi care, după ce trec, se depărtează de cei care vorbesc. Şi aşa mi-a spus de relaţia ei cu El. De fapt, despre sfârşitul unei iubiri, despre care eu cam ştiam, sigur, despre iubire, dar nu şi despre sfârşitul ei, o iubire destul de lungă, dar târzie. Istoria acestei relaţii mi-a

picurat-o în doze inegale, cum îi venea, liber, istoria unei iubiri tulburi, sub semnul ambiguităţii, al unei neglijenţe din partea amândurora. Numai că fiecare, Ea şi El, a trăit diferit ambiguitatea, fiecare în felul său şi fiecare din alte cauze. Fireşte, totul era în registrul psihologiei fiecăruia, numai că Ea simţea că vina ei, dacă-şi găsea o vină pentru acest sfârşit, era mică. A lui? Da, era mare. Îşi dădea seama că semne avusese, dar nu le dăduse atenţie, nu băgase de seamă că ele nu erau o joacă. Cum se purtaseră unul cu altul era ca un dans de fluturi. O coregrafie a psihismelor, aş putea spune. Şi cum este dansul fluturilor? Că doar văzuse, copil fiind, cum dansează fluturii. În zigzag, parcă separat, dar parcă împreună, nu în linie dreaptă, parcă uneori se întorc sau dansează pe loc sau se aşteaptă unul pe altul. Se cam împleticesc. Oricum, nu au o ţintă, de aceea parcă dansează. Ei nu zboară ţintit ca păsările, care au o direcţie. Păsările pleacă de undeva şi merg şi ajung altundeva. Ştiu un drum.

Cine iubeşte şi lasă... Pe cine lasă?

Ea a plecat îngândurată. M-ar fi vrut partenera unui gest măreţ. Vroia ca împreună să facem autopsia unei iubiri, a unei relaţii de iubire pe care ea încerca s-o înţeleagă în resorturile ei cele mai intime. Vroia să înţeleagă iubirea, şi nu pe El. Sau mai mult iubirea decât pe el, care oricum intra în scenariul iubirii.

Dar autopsia unui sfârşit de iubire, de relaţie, nu se poate face oricum şi nici repede. Şi de ce?

Îngândurarea ei era tivită cu furie. Simţeam asta, dar furia nu avansase spre gândurile ei incerte. Nu amenința încă incertitudinea ei. Ea era încă confuză. Încă tindea să-l înţeleagă pe El şi, totuşi, încă ceva, greu de identificat, o împingea către furie.

A plecat de la mine repede, cred că-şi dorea să fie singură, iar eu eram sigură că va reveni. Aşa a avut loc a doua întâlnire. A revenit la fel de îngândurată. Nu e corect „la fel“. Adică tot îngândurată ar fi mai corect. Era dornică să înţeleagă de ce o iubire moare, cum cei implicaţi merg către moartea iubirii, moartea a ceva ce-i leagă, din ce pulsiuni interioare o fac. A revenit, deci, într-o după-masă, nu la multă vreme după prima întâlnire. Era uşor agitată, cu un aer trufaş, de învinsă ce nu se lăsa învinsă, victorioasă în nefericirea ei, cu sabia scoasă din teacă. Era înarmată cu ultimele vorbe spuse de El.

Era încă toamnă, cu soare şi o răcoare prietenoasă, dar

uşor perfidă, care-ţi amâna ideea de toamnă vecină apropiată cu iarna. Era o răcoare care-ţi sufla în ceafă, ca cineva nevăzut care vine tiptil spre tine.

Cu ceva vreme înainte Ea fusese în Grecia, la nişte prieteni. Mi-a arătat, când a venit, rochia pe care şi-o cumpărase acolo, de la un magazin ieftin, ţinut de chinezi. Putea încă s-o poarte cu ceva mai gros pe deasupra. Nu era verde. Era bej, cu flori albe rare, un fel de trandafiri, când boboci, când flori aproape deschise. Partea de sus era dantelată. Numai bej. Doar pe fusta rochiei erau răspândite rar flori albe. Mi-a plăcut. Era o rochie imprecisă, nici cu imprimeu cu flori, nici fără imprimeu. O rochie confuză, vagă la culori. De departe nu se vedeau florile. Fondul bej era minunat, dar împreună cu albul florilor anula orice contrast. Cine cu cine se învecina, bej cu alb sau alb cu bej, ele, culorile, puteau prea bine curge una în alta. Totuşi, culoarea bej părea fondul întregii rochii.

S-a aşezat la masă, unde stăteam, cu un aer învingător. Adusese ultimele e-mailuri pe care El i le trimisese. E-mailuri într-un fel de despărţire, fizică în mod sigur, dar cu intruzii de amintiri care parcă vroiau să continue o legătură. Evident, nu fizică, ci mentală. Dar totul era imprecis. Nu mi s-a părut că era furioasă.

Dar să spun ceva despre ei doi. Ea se vedea cu El, se întâlneau de câteva ori pe an, când el stătea de fiecare dată ceva mai mult de o lună şi făceau multe călătorii împreună. Părea că el vine în vacanţă, dar sigur venea pentru ea, mai presus de orice. Locuia în altă ţară, nu departe, nu mai avea obligaţii profesionale, se obişnuise să vină şi să plece amândoi prin ţară sau în alte părţi. Chiar înainte de a se îndrăgosti de ea, El venea des în ţară, bătea drumurile în locuri minunate, cunoştea sate, locuri, mânăstiri, cotloane, hoinărea cu prieteni din tinereţe.

Ea mi-a întins e-mailurile lui ca şi cum mi-ar fi spus „uite

ce-mi spune!“ sau, mai bine zis, „uite ce poate să-mi scrie!“. Eu ştiam că ei petreceau mult timp împreună, dar nu ştiam că El o va părăsi, pur şi simplu, din motive pe cât de uşor, pe atât de greu de înţeles. Partea interesantă, care m-a făcut să mă văd în continuare cu Ea, era această dorinţă a ei de a analiza ce i se întâmplase, de a şti de ce i se întâmplase ceea ce i se întâmplase.

O analiză dificilă, ca şi cum ai merge pe nisipuri mişcătoare, nisipurile fiind motivele ghicite sau ascunse sau de neghicit ale deciziei lui de a nu se mai întâlni. Există oare motive clare, foarte clare, care-i despart pe oameni? Asta era ceva important care o interesa pe Ea. Ceva ca bordul unui vapor care, avansând pe apă, ar desface apele, unele într-o parte, altele în cealaltă parte, sau, cum se spune, ar despica apa ca un pieptene cu dinţi rari? Când se despică apele?

Ea îl aşteptase mult să vină, trecuse parcă prea mult de când îşi tot amâna venirea. Aproape un an. Ciudat! Motive se găseau, nu sentimentale, pentru că îşi arătase dorinţa de a veni, ci administrative. Casa, facturile, impozitul, examenele medicale, familia, nepotul, venind din alt colţ al lumii, canicula îndelungată de la noi, toate adunate amânau mereu venirea lui. Telefona, parcă evitând o dată anume, fără să facă vreo promisiune concretă, fără a stabili o dată precisă. Nimic. Dar acest nimic al preciziei nu părea a fi o despărţire, ci doar o amânare.

I-am luat e-mailurile să le citesc în ordinea lor, deci în ordinea în care se construia sfârşitul relaţiei lor sau aşa cum părea că ea, citindu-le, a dedus că el se lepăda de relaţia lor. Nu părea o ruptură, ci ceva suspendat într-o absenţă fără nume, într-o despărţire fără nume. În primul e-mail părea că El vroia să-şi explice amânarea*: E tare greu să spun ceva. Cât am mai putut să mă zbat în viaţa mea fără viitor în care te-am atras am reuşit să mă mint că nu fac prea mult rău în jurul meu, adică ţie. Ce se întâmplă în ultimul timp este că nu prea*

mai am putere – fizic vorbind –, nu ştiu dacă e fizic sau şi mental, nici de lume şi de tot ce îmi place. Uneori aş vrea să treacă, alteori îmi este indiferent. Sigur îmi este silă de toată asimetria vieţii mele pe care ţi-o transmit şi ţie. Şi îmi e frică de viitor şi de mâine şi de poimâine şi nu ştiu ce să-ţi spun sau ce o să fac. O să mă mai gândesc dacă pot. Te rog să mă ierţi pentru toate. Nu ştiu ce o să mai fie.

Nu ştiam ce să spun. Cât timp am citit e-mailul, Ea a aşteptat cu un aer grăbit şi cu figura unei persoane înfrânte. Dar înrăite. Poate era chiar şi uşor jenată, aşa cum te simţi când doctorul îţi cere să te dezbraci şi tu aştepţi să-ţi spună ceva. Era dezbrăcată în toată umilinţa ei. N-am zis nimic şi am întrebat-o sec ce i-a scris ea, ce i-a răspuns ea la acest e-mail. Mi-a spus că a fost iniţial stupefiată, că apoi a apucat-o o furie cumplită şi ca să nu dea curs furiei i-a scris un singur cuvânt: *Minunat!* Chiar cu semnul mirării. Mi s-a părut că acest cuvânt al ei nu era o acceptare, un semn că ea a înţeles despărţirea lor, ci mai degrabă un reproş puternic.

Nu a aşteptat să spun nimic. Ce i-aş fi putut spune? Şi mi-a întins al doilea e-mail, scris de El ca răspuns la cuvântul scris de ea: *Nu mă aştept să fiu înţeles şi totuşi e simplu, din nenorocire timpul nu se întoarce. Fiecare gest şi deplasare şi gând de a ieşi din casă cer eforturi fizice şi mentale care mă scârbesc. Peste un an şi ceva voi fi mai bătrân, poate că nu e anormal să mă schimb aşa, dar spun sincer şi cu tristeţe că nu pot face nici un plan, nici pentru săptămâna viitoare, nici pentru luna viitoare, nici pentru restul zilelor. Dacă starea mea se poate schimba sau nu, nu ştiu. Îţi spun asta cu mare tristeţe şi cu insomnie şi cu noduri în gât şi cu amintiri frumoase care mă înconjoară tot timpul. Mai mult nu pot spune, nu sunt vorbe pentru asta.*

Nici de data asta nu exista nimic ca încheiere, ca şi la primul e-mail. Ea aştepta să spun ceva. Am întrebat-o de ce a scris după primul e-mail doar cuvântul *minunat* şi a spus că

din furie şi că nu se aştepta ca el să i se verse cerşindu-i înţelegere, că nu pleci de lângă cineva cerându-i înţelegere. Aşa ceva nu se face!

Să fie ăsta sfârşitul? m-am întrebat. Chiar aşa? Dar nu. Ea s-a înfuriat după al doilea e-mail trimis de El şi a vrut să-l lovească, să-l rănească. Se gândea că, în fond, deprinderile lui, aşa cum se întâmplă cu deprinderile, obişnuinţele, trecutul oricui, sufocau ideea de schimbare. S-a tot gândit ce să scrie şi până la urmă a găsit un e-mail trimis de el cu multă vreme în urmă. Trecuseră, a făcut Ea socoteala, cam nouă ani de când El îi scrisese ceea ce ea a decis să-i trimită, însoţit de câteva rânduri. Fusese scris pe la începutul apropierii lor sau, mai precis, când relaţia lor dădea să se nască.

L-a reprodus în totalitate, ca pe un reproş implicit, care părea, din perspectiva celor scrise de el în prezent, o încălcare a unui legământ sau poate expresia unei seducţii iresponsabile petrecute cândva, când ea fusese convinsă de iubirea lui: *Universul meu cred că l-ai înţeles, este emoţional sufleteşte, raţional practic, rătăcit în pădurile amoroase, legat la ochi, întinzând mâinile după tine, care îmi fugi din pom în pom, ascunzându-te şi şoptindu-mi „Nu sunt aici“. Ca să te găsesc. Şi acolo eşti. Cât o fi de mare pădurea, câţi pomi vei găsi tu ca să te piteşti, nimic nu o să mă oprească din dorinţa de a te lua în braţe, de a te săruta* all over*, de a fi cu tine minte şi trup. Sultan, sugaci de tine sau doritor de stăpână sau patriarhal, straturile mele sunt ca o plăcintă zdrobită în care nu mă recunosc. Te doresc, tu îmi ordonezi lumea, tu pui la locul lor emoţiile, mintea şi tot ce simt eu cu mâinile, buzele şi trupul.* Aceste vorbe i le scrisese El.

La aceste vorbe ale lui, înălţătoare în felul în care-şi declara iubirea sau, mai degrabă, îndrăgostirea, Ea a adăugat un mesaj scurt, cu cuvinte grele, ca o sentinţă a gândurilor ei: *Uite ce puteai scrie. Cât de mari pot fi*

naivitatea mea, pe de o parte, şi, de partea cealaltă, impostura, duplicitatea trăită vânjos şi convingător de tine. Asta este, suspiciunea mea mereu amorţită a câştigat, căci pare-se că o potrivеală de cârlige a existat luând forma asimetriei. Pentru viaţa ta, aşa cum a fost, cum este, ai fost bine ales, iar eu, şi eu aleasă, ca obiect de temporară folosinţă. Dar ce frumos este ambalajul!

La aceste vorbe, El i-a răspuns într-un fel din care Ea a dedus că, acuzându-l de impostură, El s-a dat de gol. Pe faţă, îmi zicea Ea. Nu i-a scris mult, dar parcă-i dau dreptate ei. Şi acesta a fost ultimul lui e-mail, evident, şi nici un telefon dat: *Ştiu că ţi-am făcut rău pentru că viaţa mea nu era şi nu este limpede, dar n-am putut face altfel şi poate poţi crede că şi mie mi-e rău şi mai de demult. Dacă nu poţi înţelege uzura mea, nu am ce face.* Deci un răspuns scurt.

Ea a plecat de la mine, am hotărât să ne vedem curând, ea spunându-mi că vrea să înţeleagă, dar nu vrea să-l înţeleagă pe el, nu şi nu, ci vrea să-mi spună şi să vorbim despre *cârlige*. Despre cum se fac în timp cârligele şi cum noi, oamenii, în general, nu le dăm importanţă, sperând în schimbări care, de fapt, nu pot avea realitate.

Cattleya

Ea mi-a telefonat şi am hotărât să ne vedem din nou. Tema era *cârligele*. Şi, bineînţeles, eram sigură că de la cârlige vom deraia cu conversaţia noastră către trecut, pentru că sfârşitul părea să fie clar din ce-mi spusese mai înainte. Mă gândeam că poate nici nu vom ajunge chiar la a decide, cât mai aproape de adevăr, dacă asta chiar e posibil, ce anume sunt cârligele.

Să se fi supărat el? Doar Ea îi scrisese cu năduf aşezat pe o amărăciune. Mă gândeam cum a reacţionat El la ceea ce i-a scris Ea. Doar l-a făcut impostor, duplicitar, deci clar mincinos. Şi nu recunoscuse el că s-a minţit pe el şi, fireşte, putem deduce că, indirect, şi pe Ea? Sau, dimpotrivă, să fi răsuflat uşurat că fiecare s-a întors la sine şi nu mai era nimic de spus? Fiecare în ograda lui, aşa cum fuseseră înainte de apropierea dintre ei.

Fiecare rămânea cu ce era în el, cu reproşuri, amintiri, gânduri nespuse, gesturi grăbite, neterminate, satisfacţii uşoare ca fulgii care se topesc înainte de a atinge pământul, timpi în care au foşnit împreună ori s-au înlănţuit fără vorbe, nerăbdări uitate, atingeri amânate şi câte şi mai câte. Părea că în mintea Ei se zburleau reproşurile faţă de El şi tot în mintea ei se legăna cu insinuare neglijată ideea uşurătăţii cu care El s-a lepădat de Ea împletindu-se cu reproşurile zburlite.

Îmi povestise cândva, cred că la ultima întâlnire, că acasă

la el, căci avea o casă care era acasă, El petrecea multă vreme pe o terasă plină cu oleandri. Înşiraţi în linie dreaptă. Lângă fereastra mare a terasei, oleandrii deveniseră o pădurice de pomişori înalţi aşa cum vezi în Grecia, stufoşi, cu frunze dese. Nu ca leandrii noştri, firavi şi cu flori puţine, anemici. Acolo El citea şi de la înălţime vedea o mică pajişte deschisă, largă, care putea părea un părculeţ înconjurat de blocuri. De acolo privea adesea stelele de pe cer. I-a spus de atâtea ori asta. Îi scrisese: *Nu-ţi poţi închipui terasa, astă-noapte. E o lună tare luminoasă, oare ce vede fluturele de noapte care tocmai trece? Stelele, luna, oleandrii în floare, ca mine? Aş vrea să fiu vrăjitor, să ştiu cuvinte care te leagă. Trecutul nostru disjunct.*

Acolo, probabil, şi-l imagina ea, stând departe de griji, citind şi bând un vin, căci grija de a-i spune de ce amână să vină nu mai exista. Ah! Cât îl ura! Cum putea să stea acolo, aşa, citind şi bând vin, şi să uite de câte ori au stat împreună, au vorbit sau au citit şi au băut vin, ca şi când erau în vizită la cineva care-i înconjura cu tandreţe. Acel cineva era chiar tandreţea prezenţei fiecăruia cu celălalt, nu? Şi chiar dacă era supărat, replica lui că, dacă nu-l înţelege, el n-are ce face n-o iritase până la furie?

Încercam să o fac să nu se mai frământe atât de mult, nu cu vorbe, ci cu absenţa unor întrebări care ar fi făcut-o să se frământe şi mai mult. Dar ce ciudate sunt gândurile şi imaginile care le pot însoţi când asculţi pe cineva! Oare de ce se fac asociaţii misterioase şi de ce ceea ce spune celălalt îţi trezeşte amintiri sau, mai bine zis, ţi le scoate de undeva, din cutia cu lucruri unde ele erau ascunse?

Ea îmi descria cum îl vede pe El stând pe terasa lui, înconjurat de oleandri, iar gândurile mele au fugit, pentru că oleandrii descrişi de Ea păreau ca aceia din Grecia, la Grecia, de unde şi eu mă întorsesem nu de prea mult timp.

Nu-i puteam spune nimic de oleandrii greceşti, pentru că

sigur fuseseră împreună la mare şi pentru că acest lucru nu-i putea aduce decât o cohortă de alte amintiri. Cum spun psihologii, trenuri de gânduri, tot aşa pot veni trenuri de imagini. Aşa că m-am lăsat propriilor amintiri şi pe Ea am lăsat-o cu terasa. Nu terasa era problema, ci faptul că Ea nu era pe terasă cu El şi poate nici nu-şi dorea să fie cu el acolo, unde era el acasă la el, şi, mai precis, că El nu era cu Ea. Oriunde. Oricum, aceste amintiri ca imagini sunt atât de fragile şi de repezi, atât de fugitive, ca şi când ar fi un peisaj pe care-l vezi din viteza trenului.

Da, fusesem şi eu la mare. Erau valuri. Aşa nu mai spunem noi astăzi „talazuri“. Dar valurile cred că sunt talazuri numai când sunt mari, şi, oricum, dacă precizăm că sunt mari, nu avem nevoie de vechiul cuvânt „talazuri“, care vine de la greci. Spunem, pur şi simplu, „valuri mari“. Cuvântul „talazuri“, cum spuneam, vine de la greci. Nu spun ei mării *thalassa*? Deci mă gândeam la mare, şi nu la valuri, ci la flori.

Când eu am fost acolo nu era o vreme prea bună, nu era căldura aceea ameţită şi amestecată cu adierea uşoară a brizei pe care-o simţi ca atingerea şovăitoare şi delicată a unor degete pe piele şi nici soarele pe care-l aşteptam. Briza venea cu paşi gingaşi de femeie. Am prins doar câteva zile de soare, soare. Dar marea, oricum ar fi, e atât de frumoasă, nu contează că nu sunt valuri sau că sunt mici sau mari. Contează aerul şi culoarea mării. Adică mirosul şi culoarea ei. Două simţuri.

Fiind şi zile fără soare, am căutat să citesc. Nu-mi luasem nimic la mine de citit. Ce greşeală mare! Luasem o hotărâre periculoasă. Fără mult bagaj.

Când eram studentă, un profesor de modă veche mi-a spus că atunci când pleacă în vacanţă îşi ia cu el multe cărţi, indiferent cât de greu îi e să le care. N-am să uit expresia lui: „pentru mine cărţile intră în confort“. Ştiu că mai adăugase

că a avea cărţi intră în confortul care depindea de el, a avea veioză lângă pat intra în confortul locului şi, cum la acea vreme nu prea existau veioze când te duceai la gazde în vacanţă, el citea la lumina dată de lampa de pe plafon. Astăzi e chiar amuzant. Există peste tot veioze pe noptiere, dar nu mai citesc oamenii, sau poate că înainte nu erau veioze pentru că oamenii nu citeau. Mă rog, e de gândit. Şi brusc mi-a venit în minte de ce sunt veioze. Nu are nici o legătură cu cititul. Pur şi simplu sunt veioze ca să nu te dai jos din pat să stingi lumina când te culci. Dar şi asta se rezolvă astăzi, pentru că înainte de a te culca te uiţi la televizor, n-ai nevoie de lumină şi când te culci ai telecomanda şi gata, se lasă întunericul.

Eu însă am uitat acest lucru şi eram în inconfortul produs chiar de mine. Aveam veioză, dar n-aveam ce citi. Nu aveam cărţi şi, cu chiu, cu vai, cotrobăind prin casa în care stăteam, casa unei prietene, am găsit, culmea, un volum de Marcel Proust, cel cu Swann. Doar acest volum din cele şapte. Şi când Ea mi-a descris cum şi-l imagina pe El pe terasă, m-am gândit că florile de oleandru nu semănau deloc cu cattleya, florile din volumul despre iubirea lui Swann. Dar ce contează? De ce trebuia să fie aceeaşi floare?

Mi-am adus aminte că atunci când m-am întors din Grecia am căutat pe internet să văd ce fel de flori sunt cattleya. Făcusem o obsesie să ştiu ce flori sunt. Am aflat că sunt o specie de orhidee, din cele 113 specii de orhidee. M-am întors să recitesc unde apărea cattleya în iubirea lui Swann. Deja aveam florile în minte, acum ele erau concrete, le ştiam culoarea şi le puteam pune în portretul Odettei. Îmi completau imaginea ei.

Ei doi, Swann şi Odette de Crécy, se întorceau de la o serată mondenă. Au plecat împreună, fiecare era aşteptat de trăsura personală. Swann îi făcea curte frivolei curtezane Odette, o dorea. El i-a văzut zâmbetul, acel zâmbet complice,

când s-a urcat în trăsura ei, văzând că ea nu pleacă, că-l aşteaptă, spunându-i vizitiului să mai stea. Zâmbetul cu care ea l-a întâmpinat când s-a urcat în trăsura ei l-a încurajat. Odette avea o pelerină, o rochie strâmtă, de catifea neagră, care lăsa să se vadă o fustă de mătase albă cu o inserţie tot de mătase albă făcută în corsetul ei cu un decolteu în care erau fixate câteva cattleya. În mână avea un buchet de cattleya. Swann putea vedea capul acoperit cu o dantelă transparentă în care erau fixate cu o pană de lebădă tot flori de cattleya. S-a întâmplat ca o zdruncinătură a trăsurii să-i apropie mult, iar el, aproape îmbrăţişând-o, stând alături de ea pe canapeaua trăsurii, să încerce să rearanjeze rămurelele delicate de cattleya prinse în corsetul ei. Odette s-a lăsat moale, a încurajat cu tăcerea ei gesturile lui timide şi îndrăzneţe în acelaşi timp. L-a privit cu acea privire expertă a femeilor care seduc şi ştiu că seduc, care nu spune nimic precis. Nici că se lasă pradă dorinţei lui şi nici că îndrăzneala lui le surprinde şi chiar le face să se simtă asaltate, fireşte, fără voia lor. O privire perfect ambiguă, perfect indiferentă. Părea un manechin. Degetele lui erau nerăbdătoare, grăbite, ca şi când i-ar fi fost teamă ca ea să nu se răzgândească, el confundând pasivitatea ei cu acceptarea. Dar nu era aşa, el vedea acceptarea pentru că asta îşi dorea.

Aşa au început şi atingerile, şi dorinţa lui Swann de a-şi elibera văpăile febrilei lui atracţii fizice faţă de ea. De a o atinge, de a-i fi tangibilă. Ca un ritual. La început, în acea seară târzie, rearanjarea era de fapt o explorare modestă a corpului ei, iar apoi, după ce au devenit amanţi, dorinţa lui de a face dragoste începea invariabil cu rugămintea de a rearanja cattleya şi cu acordul ei de a se lăsa mângâiată de mâinile lui.

Cu timpul, aceste gesturi de rearanjare a florilor de cattleya au ajuns banale, devenind, cum am spus, un ritual, care supravieţuia fără ca Odette să mai aibă probabil acel

zâmbet de acord pe care el îl văzuse cândva, la început, când căuta cu atenţia încordată, la pândă, acceptul ei. Cu timpul, când ea vroia să-l respingă, să-l facă să plece, pentru că era obosită şi nu se simţea bine, îi spunea cu un aer ce exprima depărtarea de el, indiferenţa, că în acea seară „nu-i va da cattleya“. Durerea de cap, motiv frecvent folosit la acea vreme pentru a respinge iniţiativa masculului, unii zic că şi astăzi mai există, însoţită de observaţia legată de starea rea a vremii, era pentru Odette o ocazie de a-i refuza lui Swann noaptea de iubire pe care el şi-o dorea. Ba chiar mai mult, îi îngăduia prezenţa măsurat, avertizându-l că se va culca repede. El a venit la ea foarte târziu, iar Odette i-a permis să stea doar o jumătate de oră. Dialogul lor fusese clar, căci amândoi ştiau că el venise ca să facă dragoste cu ea: „Fără cattleya astă-noapte?“, întreba Swann şi răspunsul ei cu un aer de iritare era „Nu, dragă, fără cattleya astă-noapte. Nu vezi, nu mi-e bine“. Obiceiul lor de a avea o formulă în vocabularul lor intim a rămas celebru datorită lui Proust şi ne duce la ideea că orice cuplu are expresii doar ale lui, doar de cei doi ştiute şi doar de ei înţelese. Un limbaj secret. „A da cattleya“ este o metaforă, care a devenit un eufemism exprimând dorinţa de a mângâia pe cineva, de a fi tandru, de a se atinge şi uneori chiar preludiul unei întâlniri amoroase, în sensul cel mai complet, de a face dragoste.

Să-i spun Ei la ce au fost folosite florile de cattleya în aventura amoroasă a lui Swann sau s-o las în pace ca să-şi consume imaginaţia amestecând tabloul oleandrilor cu reproşurile ei? Mă întrebam dacă cu scurgerea timpului florile de oleandru i-l vor mai aminti pe El sau El îi va aminti de florile de oleandru, cele care deveniseră în mintea ei context al stării lui de fără ea.

Numai că era vorba în gândurile noastre paralele tot de flori, oleandru şi cattleya, dar florile nu aveau aceeaşi simbolistică. Aveau însă ceva obsesiv, nu grav, la mine era

chiar o obsesie benefică. Aflasem nişte lucruri pentru a-mi completa un tablou imaginar. Odette devenise mai vie în mintea mea. Dar şi oleandrii rămăseseră obsesiv în mintea Ei.

Nu am mai discutat mare lucru, dar pentru că floarea de cattleya simboliza pentru mine ritualul de iniţiere trupească, i-am povestit despre cattleya. A rămas pe gânduri şi am decis să ne mai vedem. Îi aruncasem o provocare, să scoată din amintiri gestul lui de a-i sugera un acord. Trupesc, sigur. Cât de slab, cât de nesemnificativ i s-a putut părea atunci nu conta. Asta însemna s-o fac şi pe ea responsabilă. Nu de iniţiere, ci de acceptare. Oare a evita ferm să pronunţi respingerea poate fi luat drept ambiguitate sau acceptare? Şi apoi vom putea vorbi despre cârlige.

Fugind de toamnă, ca păsările călătoare ne-am lăsat duşi de vânt

„Ştiu prea bine, cattleya mea“, mi-a spus Ea victorioasă când a venit la mine. Astea erau primele ei vorbe. Era un bun început. Era o zi atât de frumoasă, un soare blajin, aş putea spune, folosind limbajul de lemn de astăzi, adică era un soare empatic, universal empatic. Copacii nu cheliseră deloc încă, frunzele verzi locuiau pe crengi în armonie cu cele care făceau semne de adio verii, încă nu erau invadate subversiv de cele pe cale de îngălbenire, iar căldura imposibilă a verii trecuse, învinsă de asaltul discret, dar simţit al toamnei.

Ea purta nişte espadrile de culoarea azurului şi un şal verde. Pe şal erau imprimate semiluni orientale de culoarea muştarului, uşor gălbui, care pe fondul verdelui obraznic de viu făceau un contrast nespus de frumos. Purta cercei cu pietre verzi. Mă bătea gândul, chiar convingerea, că fără ceva verde Ea nu iese din casă. Îmi plăcea faptul că verdele ei părea o continuare a verdelui pomilor şi plantelor care încă nu se dădeau duse din vară.

Oare alegem anumite culori pentru că ne ajutăm cu ele să învingem o nouă zi de existenţă? Bineînţeles, în mod neconştient. Oare sunt culorile un accesoriu, care pare nesemnificativ, dar care ne dictează o stare a zilei ce începe? Ce-ar fi să ne comportăm în relaţiile cu ceilalţi, pe care-i

întâlnim, în funcţie de culorile pe care le au hainele lor? Oare preferinţa pentru o culoare are legătură cu ceva din trecutul nostru, cel mai vechi? Oare trăirile mele iernatice au fost nefericite sau nu au fost foarte fericite, astfel încât asociez verdele cu trăirile mele fericite avute vara sau toamna, când încă vara nu era dusă?

Ea era atât de sigură pe ce vroia să-mi spună, încât mă gândeam dacă nu cumva acest început ne va duce către începutul iubirii ei sau, mai bine zis, către începutul apropierii ei faţă de El. Oare ce i-a adus ei în minte cattleya de care-i spusesem eu la ultima întâlnire?

Totul se petrecuse, spunea ea, când, după o întâlnire amicală, în care bucuria de a se vedea era reciproc manifestată, El, conducând maşina pe care o închiria când venea în ţara lui de baştină, i-a spus precipitat că plăcerea de a o vedea îi este atât de constantă şi de mare, de necesară, încât această senzaţie nu o poate gândi decât ca pe o dorinţă de a fi cu ea, de a-i sta mereu în preajmă. O nevoie de ea.

Era, fără îndoială, un fel de declaraţie de iubire sau, mai bine zis, vorbele unui bărbat îndrăgostit. Ea a rămas mută, uimită imediat şi apoi uşor descumpănită. Nu se aştepta la aceste vorbe, spuse brusc, fără nici o legătură cu banalităţile care se spun când eşti într-o maşină şi mergi undeva. N-a zis nimic. A privit fix parbrizul şi şi-a zis că se va gândi mai târziu la vorbele lui. Toată această inserţie, aceste vorbe spuse de El, în conversaţia banală şi agreabilă a drumului făcut împreună, după o excursie, a rămas în vânt o vreme. Nu a mai apărut după aceea în ceea ce vorbeau. Au trecut câteva zile, în care se vedeau aproape mereu, dar chiar şi în trăncănelile seratice, atât de plăcute, la un pahar de vin, într-un mod relaxat, mărturisirea lui nu a mai fost făcută. Părea că acea mărturisire era, pur şi simplu, o constatare. Ceva ce simţise El. Nu lăsase urme. Părea ceva neaşteptat, fugitiv, fără întrebări şi fără răspunsuri. Dar într-o seară, când se

făcuse târziu, ajunseseră acasă la Ea şi El ar fi trebuit să plece, aşa cum se întâmpla de obicei, Ea s-a simţit obosită, era cam târziu, şi i-a spus că vrea să se culce; evident, prin asta se înţelegea că trebuiau să se despartă. El a venit lângă patul ei, stătea în picioare, şi a întrebat-o dacă poate veni lângă ea. Cu mintea de acum, Ea zice că ar fi trebuit să vadă întrebarea lui ca pe o îndrăzneală. Dar, atunci, oare de ce după o mică tăcere i-a spus „da“? De ce a acceptat?

„Oh!“, îmi spune Ea, „când m-a întrebat dacă poate veni lângă mine nu i-am văzut faţa, nu-l priveam. I-am auzit doar vocea. Ce greşeală! Expresia feţei lui mi-ar fi spus multe. Aşa că El, cu repeziciunea specifică bărbaţilor pentru a nu pierde acel moment prielnic intimităţii dorite şi, în acelaşi timp, pentru a nu lăsa timp unei răzgândiri a celei dorite, s-a strecurat fără şovăială în patul meu, lipindu-se de mine aproape cu disperare. Nu a fost liniştit, aşa cum se întâmplă atunci când intimitatea este ceva rutinat, familiar. Mai degrabă a fost nerăbdarea repezită care semăna cu gesturile unui orb care îşi precipită mâinile pe faţa cuiva ca să-l recunoască pe cel pipăit. Era ca şi cum mă regăsea, cu o bucurie a degetelor care îşi recăpătaseră ceva dorit, un chip, un trup. Înfrigurarea mâinilor, gestul hotărât, uşor agresiv şi victorios de a despărţi pulpele pentru mângâieri leneşe apoi, m-a fermecat, m-a făcut să uit de alte începuturi erotice. Şi ştiu şi de ce. Pentru că era El fără mine, de capul lui şi uneori, doar uneori, îşi amintea de mine, de mine cea prezentă, reală. Şi m-am lăsat, contemplându-i graba, înfometarea lui, cu o complicitate pe care nici acum n-o înţeleg prea bine.

I-am găsit scrisorile şi jurnalul din acea perioadă pe care mi le-a trimis şi, plină de siguranţă de sine, am citit din ele“, mi-a spus Ea. „M-am simţit copleşită de îndoieli. Mi-am dat seama că poate vina o port eu, cea care nu a pus piciorul în prag, care l-a lăsat să trăiască în paralel cu cârlige şi cu mine,

că nu vârsta, frica de îmbătrânire l-au depărtat de mine, ci uzura duplicităţii. Acea duplicitate pe care eu am crezut că el o stăpâneşte, dar n-a fost aşa. Nefericirea dintr-o bucată este oare mai suportabilă decât duplicitatea? La asta mă gândesc. Poate că da, dacă El a revenit la acea morbiditate relaţională sau nefericire leneşă care este până la urmă o obişnuinţă solidă, de coabitare îndelungată, poate că cârligele despre care vom vorbi sunt tari şi eu nu am folosit nici o foarfecă, adică ceva care să-l asigure că şi fără cârlige se poate trăi. Dar parcă n-aş vrea să mă gândesc acum prea mult la cârlige şi nici nu prea ştiu cum să-mi organizez gândurile. O lăsăm pe mai târziu.“

Din nou despre culori

Un telefon de la Ea. Vocea îi era uşor forţată şi vioaie, dar nu îngrijorător de uscată. Mi-a spus că pleacă la munte, că vremea de toamnă este frumoasă şi mi-a recitat nişte versuri ale unor poeţi englezi, ca să înţeleg că se duce să vadă „pajişti de curând vopsite, a căror iarbă, dată cu umedă culoare, pare-o mătase verde, însă nou spălată“. Îşi dorea, fiind toamnă, să vadă acel verde pe care roua îl face să fie alt verde decât vara şi, bineînţeles, verdele nopţii la munte. Mi-a spus că avea pădurea aproape de ea şi că în acea linişte a pădurii era o tristeţe mai mare decât liniştea toamnei. În tăcerea, în muţenia pădurii se auzeau urletul de durere după cei care nu mai sunt, dar şi bucuria sălbatică şi nepăsătoare a vieţii. Asta e natura, asta te face să simţi apropierea de ea, îmi spunea Ea cu convingere.

Iarba nu s-a îngălbenit deloc la munte, m-a asigurat Ea, adăugând că şi marea are verdele ei de toamnă, dar alt verde. Prefera deci muntele. Revenind la versurile spuse, Ea vedea verdele pajiştilor de toamnă la munte mai degrabă ca pe un verde de catifea. M-am întrebat dacă acelaşi verde diferă dacă este de mătase sau de catifea sau dacă verdele nu există decât pe ceva, pe iarbă, pe mătase, pe catifea, chiar şi pe ochi. Va citi poezii englezeşti dintr-o carte de critică a lui T.S. Eliot, descoperită în bibliotecă. A rămas să mă caute când se întoarce. Ne-am despărţit cu vorbe neutre, uşor migrând spre optimism. Oare era bine să citească poezii

englezeşti cam triste şi să privească grădini şi pajişti, petice de sălbăticie care-i aminteau de trecut? Mi-am adus aminte nişte versuri din Ezra Pound care i se potriveau Ei, dar asta s-a întâmplat după ce discuţia cu ea se încheiase. Sunau aşa: „Nimic mai mult decât ceea ce sunt/ Are să-mi dea puterea să trăiesc“. Am să i le spun poate când ne vom revedea, dacă nu voi uita.

Moartea unui fost iubit îl face neașteptat mai prezent

Mă gândeam ce mai face Ea, ce-i trece prin cap, ce i-a făcut muntele şi ce vom vorbi când ne vom vedea. Aveam în faţă multe drumuri care ar fi dus la discuţii diferite, dar atât de uşor deraiezi când te laşi pradă minţii, pe cât de vioaie uneori, pe atât de şovăitoare alteori. Psihismele par adesea să mute şinele unei discuţii, ca şi cum cineva care merge drept pe stradă este îmbrâncit de altcineva.

Dimineaţa m-am trezit cu un telefon. Era Ea, care-mi spunea că orice plan de discuţie pe care-l avea în minte fusese şters aşa cum valurile mării şterg malul, expediind trecutul în ceva cu totul nou, ca un început. Mi-a spus că trebuie să vorbim, pentru că se întâmplase ceva important în viaţa ei.

Am hotărât să ne vedem chiar în acea zi, pe seară. A venit parcă trimisă de cineva. De ea, firește, dar părea ca şi cum venea în misiune. Mi-a spus sec că a primit un e-mail în care soţia, cu totul necunoscută, a unui iubit de-al ei din tinereţe o informa că acel iubit al ei din tinereţe murise. Îşi făcuse socotelile că atunci când plecase de la munte se gândise la el şi la faptul că, deşi era departe, în Suedia, şi începuseră de aproape cinci ani să-şi trimită e-mailuri, nu mai avea veşti de la el. Iubitul ei din tinereţe nu se aşteptase ca Ea să-l caute după atâta vreme de când se despărţiseră. Ea încercase de

două ori să dea de el. Prima dată, fiind în străinătate, n-a reuşit, a aflat însă că el emigrase în Suedia. A doua oară a rugat pe cineva să-l caute în Suedia, dar acea persoană, deşi găsise numele lui în cartea de telefon, nu a reuşit să înţeleagă ce i s-a spus la telefon când a cerut informaţii. Nu ştia suedeza. Au trecut anii şi, împrietenindu-se cu un profesor suedez, Ea l-a rugat să caute adresa fostului iubit. Căci fusese o iubire sau, mai precis zis, o relaţie de şase ani. Nu e puţin.

„Trebuie să povestesc despre el“, mi-a spus Ea. „Simt nevoia să-i fiu alături. Unde-o fi el. Adică niciunde, probabil, dar sigur în mintea mea. Să se întâlnească în mintea mea eu, cea vie, cu el cel mort, dar înviat de mine. Adică el este mort, dar există, iar acel iubit al meu care e mort, dar există se întâlneşte cu mine sau, mai corect, eu mă întâlnesc cu el. Aşa că-ţi voi spune despre el. Să-l lăsăm pe El deoparte.

Oamenii cred că o atracţie fatală între două persoane este ca atunci când fluturele este atras de lampă. Asta în cazul în care cineva este fluturele şi altcineva este lampa. El, acest iubit al meu, F. am să-i spun, era fluturele, iar eu eram lampa. Toată relaţia noastră s-a construit între el fluture şi eu lampă. O să vezi. Dar de fapt lucrurile nu sunt atât de simple.

Atracţia fatală este acea relaţie în care ceea ce face ca cineva să fie atras de altcineva va fi cu siguranţă ceea ce cel atras va respinge mai târziu, îndepărtându-se de acel altcineva. Complicat, nu? Vreau să fac aici o mică precizare. Dacă nu suntem ipocriţi, trebuie să admitem că cel mai minunat ingredient al atracţiei este atenţia acordată persoanei iubite, dorite. Asta te pune pe gânduri. Şi nimeni, oricât ar fi de puţin vulnerabil, de receptiv la flaterie, de sceptic, de cinic, nu poate nega că o asemenea atenţie, intensă şi constantă, care te face să vezi că te afli în centrul vieţii cuiva nu este ceva care nu te tulbură. Cred că te

tulbură foarte mult. Mai ales când eşti tânăr, când nu eşti deloc sceptic şi nici nu prinzi gustul alinător al cinismului. F. era acest tip de bărbat. Sigur în ceea ce mă priveşte. Cum a apărut el în viaţa mea?

Eu eram deja într-o relaţie lungă, începută înainte de a intra la facultate. Mai aveam puţin şi terminam facultatea. Împreună cu acest iubit făceam parte din acele mici găşti bucureştene, exclusiviste oarecum, în care se adunau, se întâlneau şi se cultivau cei cu un statut social similar. Vorbeam mult între noi, valorizam inteligenţa şi cultura, dansam până la disperare rock'n-roll, ştiam limbi străine, dădeam petreceri la care exista mai multă mâncare când fetele erau gazde, nu ne plictiseam deloc şi ţineam foarte mult să fim cât mai originali unii faţă de alţii. Uitând de lume, bineînţeles. Părinţii ştiau ce sunt copiii lor, adică noi, nu erau speriaţi de independenţa pe care ne-o doream şi nici de dorinţa noastră de a fi împreună, dar şi diferiţi în acelaşi timp. Mergeam la schi şi ne puneam pe jar părinţii, îngrijoraţi de soarta noastră, la cabane telefonul fix nu prea funcţiona, nici vorbă de mobil, ca astăzi.

Nu ne dădeam seama şi nici nu ne interesa că trăiam în comunism. Aveam lumea noastră, ca o enclavă. Ţin minte că nu mai ştiu de unde am găsit, sigur la vreun magazin, nişte ciorapi de mătase mai groasă, de culoarea muştarului. I-am purtat cu plăcere şi am fost admirată de ceilalţi, dar mama mi-a spus cu o voce şovăielnică că arăt de parcă am icter la picioare. Am râs, validarea gesturilor, a alegerilor noastre era departe de părinţi. Eram totuşi copii buni sau destul de buni. Nu exista înfrăţirea unisex, uşor golănească de astăzi, băieţii erau atenţi şi grijulii cu fetele, nu pentru că erau macho, ci pentru că aşa fuseseră crescuţi, iar lor li se părea normal. Exista o curtoazie generală, doar vag sportivă şi în nici un caz cu notele agresive de astăzi în care masculinitatea se afişează prin bani şi muşchi.

Comunismul a forţat egalitarismul, în acelaşi bloc locuiau oameni cu statut social diferit, dar exista stratificarea culturală. N-am văzut ca nevasta unui muncitor să-şi bea cafeaua cu nevasta unui colocatar care avea studii superioare, decât dacă probabil mamele lor erau amândouă femei simple, mai degrabă de la ţară, iar cea cu studii superioare intrase la facultate cu un dosar bun.

Cum am spus, în acel moment în viaţa mea a apărut F., un tânăr polonez pe care l-am cunoscut la un bal studenţesc la casa de cultură a studenţilor. Venise cu un grup de studenţi polonezi. Tatăl său era nomenclaturist, consilier la ambasada poloneză, şi locuia într-o vilă minunată, la şosea. Se spunea că acea clădire fusese casa unui boier, Mavrocordat. Era plină de cotloane, de camere mari, înalte şi cămăruţe intime, cu o terasă ovală la parter, la distanţă de circulaţia şoselei, dând într-o curte cu gazon şi câţiva piersici şi magnolii. Avea o scară interioară maiestuoasă, de lemn lucrat frumos, şi o altă terasă la etaj, de data asta dreptunghiulară. La parter se dădeau recepţii oficiale.

El ştia puţin limba română şi încurca comic cuvintele. Când l-am întrebat care este diminutivul pentru «ochi», mi-a răspuns fără timiditate, dar cu o dorinţă avidă în privire de încurajare: «ochiuliţă».

Am avut o simpatie imediată faţă de el, mai ales că-mi plăcea să fantazez că bunica mea paternă şi o mătuşă aveau nume de familie poloneze. Mă gândeam că poate mai am urme de sânge polonez, aluviuni nevăzute, dar existente în românismul meu.“

Citind, când a apărut tradus la noi, Henry Miller, părerile lui despre polonezi, Ea mi-a spus că şi-a amintit de primele ei tresăriri la contactul cu el şi alţi polonezi. Despre un personaj al lui, pe nume Stanley, Henry Miller spunea că are „toate cusururile polonezilor. Era vanitos, vitriolant, generos într-un fel fals, romantic ca o curvă bătrână şi falită, loial ca

un nebun şi perfid până-n măduva oaselor. Peste toate era cariat de invidie şi gelozie“.

„Uite“, îmi spune Ea, „ţi-am citat întocmai vorbele lui pentru că mi le notasem“. Venise chiar cu ele scrise pe o foaie de hârtie. „Nu cred însă“, a continuat ea, „că F. era aşa, poate că ceva din toate avea, dar ceva atât de subtil, ceva imperceptibil. Un fel de adieri ale acestor trăsături. Avea însă o admiraţie faţă de femeile poloneze, povestindu-mi despre frumuseţea lor, despre părul fetelor poloneze, cu tenul de piersică, uşor pistruiat, pe care-l ştiam din filmele lor. Tot la el m-am gândit când am citit tot în Henry Miller că femeile lor «erau întotdeauna de o frumuseţe răpitoare, tipul de hurii blonde, păstrat de secole, din timpul cruciadelor. Îşi sâsâiau cuvintele lungi, policrome, prin guri micuţe, senzuale, ale căror buze erau moi ca petala de muşcată. Sunete bizare, ca sughiţuri de plâns şi prăvăliri de ape»“.

Minunat, am recunoscut eu. Ce descrieri minunate! M-a impresionat Ea cu asociaţiile ei şi cu cele spuse, pe care probabil le ţinea minte şi chiar şi le notase. Ce o cucerise la acest polonez? Că-i vorbea scrâşnit în poloneză, cu consoanele lor lipite unele de altele, când îi spunea proverbe poloneze cu o amestecătură între romantism şi ceva aprig, chiar prea aprig şi trufaş, dar mai ales cum dansa. Sigur că, venind din Polonia, era ca cineva venit nu din altă lume, ci dintr-o lume mai sofisticată, mai puţin rurală decât România sau cu un rural altfel, mai puţin rustic ca al nostru. Da, dansa ciudat, modern, ca-n filmele americane, cu mişcări de o bruscheţe pe care o vezi în filmele cu soldaţi americani distrându-se în permisie într-un bar, în nu ştiu ce colţ de lume. Mâna cu care ţineau mâna partenerei de dans se ridica vânjos, ca o barieră de cale ferată. Fără îndoială, Ea, când încerca să-mi descrie cum dansa polonezul, privea undeva departe, în trecut, cu un zâmbet care lăsa să se vadă o încântare nostalgică, de mult trăită.

Polonezul avea ceva străin, ceva nefamiliar, ceva care a atras-o. Polonezul era romantic, cu exaltări slave, cu o duioşie în priviri care o făcea să se simtă stingheră, stânjenită. „Da“, îmi spunea Ea, „mă simţeam flatată, răsfăţată şi priveam cu uimire cum binele meu devenise scopul suprem al vieţii lui. Ah, câte-ţi pot spune!

Aş vrea să-ţi spun că, dacă mergeam la film, la grădină şi erau nori pe cer, pleca să-mi aducă un pulover. Dacă va ploua, se gândea el. Dacă era soare, mă ducea la umbră. Şi aşa, orice se întâmpla, polonezul meu era mereu lângă mine. Era student la medicină, o facultate grea, cu un program încărcat, iar eu, deşi lucram, eram liberă să fac ce vreau după-mesele şi serile.

Nu-mi făceam probleme, nu mă gândeam decât la mine şi mie îmi era foarte bine. Şi atunci, când totul părea bine, ceva a căzut ca un trăsnet. Cumnatul meu s-a internat în spital, nu era ceva grav, şi când studenţii de la medicină au intrat în salon a întrebat dacă sunt colegi cu F. Ei i-au spus că sigur că-l ştiau, dar că fusese exmatriculat din facultate de un an, pentru absenţe repetate. Acest lucru mi s-a părut absolut fantastic, de neconceput. Cum să fie aşa şi eu să n-am habar?

M-am dus să-i spun, am vorbit cu mama lui, s-a făcut consiliu de familie la el. Nu mai ştiu dacă şi ei, părinţii lui, erau la fel de surprinşi ca mine. Cred că da. S-a înscris la o altă facultate rapid.

Eu mă simţeam vinovată, dar şi înşelată. Explicaţii existau: vacanţele noastre mici şi dese. Când învăţa? Nu îmi pusesem problema asta. Serile petrecute la Clubul Diplomaţilor, ieşirile, plimbările cu maşina mamei lui după care toţi întorceau capul. Era o maşină mică, bleu, din Anglia, cu volan pe dreapta, elegantă. Dar filmele, băile şi plimbările la Snagov?

A intrat la altă facultate, dar eu, neavând darul suspiciunii, nu-mi dădeam seama ce trebuie să fac să mă

asigur că nu o ia razna din nou. Ceva în mine, exact acea inconştienţă tinerească de fată flatată de răsfăţ, de sclipiciurile vieţii, cu care pluteam în viaţă, s-a dus şi m-a întors împotriva lui, surd şi sistematic, obsesiv, subtil şi perfid. Am încercat o despărţire, printr-o aventură mai degrabă dorită decât trăită, oprită prin ghinionul vieţii, cine ştie, dar asta nu l-a făcut să crâcnească defel. El iubea tenace, intens şi definitiv. Depuseserăm actele de căsătorie cu puţin înainte de căderea acelui trăsnet şi chiar uitasem de toate. Toţi îmi spuneau că e prea mare iubirea lui, iar eu îmi spuneam că prea mare e slăbiciunea lui. Şi aşa au trecut aproape trei ani şi aprobarea de căsătorie a venit.

Tatăl meu fusese să declare că nu e de acord cu căsătoria, dar, văzând că eu nu mă opun, se dusese să-şi retragă declaraţia. Am fixat data nunţii. Părinţii mei priveau cu tristeţe ideea plecării mele din ţară. Nici eu nu mă trăgeam, dar n-arătam spaima mea de viitor. Premianta din mine privea cu circumspecţie viitorul. Nu se poate trăi din iubire, îmi spuneam. Mă speriau excesele lui afective, stăruinţa de a iubi şi numai de a iubi.

Cu puţin înaintea nunţii m-am îndrăgostit. Poate că subconştientul meu mi-a încurajat pornirea de a face ceva să mă salvez, să mă desprind de această dragoste maladivă, şi am anulat totul. Atât de urât din partea mea! Fără explicaţii. Mă mutasem de acasă ca să nu-l văd aşteptând în faţa blocului meu să afle ceva, să-i spun ceva, să-i spun de ce am fugit de el.

Am plecat la mare, cu totul iresponsabil, nu singură, că doar eram îndrăgostită, şi la întoarcere am evitat orice încercare de-a lui de a-mi vorbi. După trei luni m-am căsătorit şi deja aveam puterea să ştiu că nu mă poate face să mă răzgândesc.

Viaţa mea se schimbase. Adio răsfăţ şi alte minunăţii ale vieţii. Mâncam în parc covrigi şi mă înghesuiam în tramvaie.

Nu eram defel fericită, dar nu înţelegeam a cui este vina sau de unde-mi vine nefericirea. Poate c-aş fi putut afla, dar fugeam de orice gând care m-ar fi făcut să privesc drept în faţă. Trăiam pieziş.

M-am întâlnit cu el şi el mi-a spus că mă mai aşteaptă un an, după care va pleca din ţară. Familia lui deja plecase. Nu l-am mai întâlnit, nu am vrut să-l mai văd. Era confuzie, speranţă că nefericirea va trece, frică de viitorul cu el? Frică de a lua hotărâri? De regretele gesturilor făcute recent? Toate la un loc, dar undeva adânc în mine ştiam că nu făcusem bine ce făcusem. Şi cum sunt oamenii la noi, cu expresia atât de uzată «totul se plăteşte», mi se spunea că nu voi fi fericită pentru că m-am purtat mizerabil cu el.

Nu ştiu cât de mizerabilă am fost, de fost am fost, dar ştiu că abia după un timp mi-am dat seama că am greşit. Nu părăseşti un om care te iubeşte atât de mult. Sau poate că şi acest lucru este un semn de egoism? A te lăsa iubită sau a iubi tu cât de mult, cum e mai bine?

Polonezul meu cu un nume aşa de frumos a plecat. Rochia mea de mireasă pentru acea nuntă a rămas la croitoreasă. Mai aveam o probă de făcut. După atâţia ani, aflând adresa, i-am scris un e-mail. Mi-a răspuns, probabil că îmi căutase numele pe net, dar era discret, nu vroia să scrie în limba engleză. Eu ştiusem binişor poloneza, dar nu să scriu, iar el, cu încăpăţânare, îmi scria în româneşte. M-am întrebat cum mai ştia atât de bine româneşte după atâţia ani, trăind în Suedia. Mi-a trimis fotografii cu soţia lui şi copiii, patru fiice şi un fiu. Căutam în ele, în fiicele lui, vorbele lui Miller, uitând că ele sunt nordice. Şi, într-adevăr, toate erau frumoase, nişte vikinge cu părul lung ca nişte şerpi încolăciţi, blond-roşcat, cu pielea asprită de vântul scandinav şi ochi azurii. Cu pistrui mici şi mulţi, pe un fond de piersică coaptă. Şi, deşi priveam doar nişte poze, în minte îmi venea senzaţia de miros de mare şi alge.

Acum câţiva ani am găsit o vedere trimisă de el demult, când încă eram împreună, pe care îmi scrisese că are două mari iubiri: Polonia şi eu. N-a avut parte de nici una. De aceea mă gândesc acum la el cu o tandreţe pe care nu mi-o ştiam. Nu mi-o bănuiam. De fapt, cred că nostalgia mea nu îi era adresată lui, ci, în mod egoist, îmi era adresată mie, acelui eu al meu când eram împreună. Acelui timp trecut. I-am văzut imaginea de astăzi, de fapt de dinainte de a muri, pe net, o imagine recentă. Avea aceiaşi ochi duioşi, minunat de înţelegători pe care îi ştiam.

Niciodată nu mi-a spus că este evreu. Nici mie nu mi-a trecut prin cap că ar fi. L-am văzut în acele imagini pe net cu kippa şi m-am gândit că o parte din cine era el nu am cunoscut-o. De ce oare nu mi-a spus nimic şi de ce oare nici eu nu m-am gândit la evreitatea lui? Nici prin cap nu mi-a trecut şi cred că nici nu m-ar fi interesat acest lucru. Poate că atunci când iubeşti lucrurile astea nu numai că nu contează, dar nici măcar nu există.“

Există euri paralele; când suntem noi singuri şi noi cu cineva iubit?

A trecut ceva timp până când Ea mi-a spus că vrea să ne vedem. Uitasem de problemele ei şi de polonezul care devenise o fantomă, care părea că o bântuie şi care o făcuse să alunece în trecutul ei, uitând trecutul recent şi prezentul dureros. Ciudat, nu? Trecutul parcă-şi ceruse dreptul de a o muta la o versiune a ei care părea că nu mai este vie sau era de mult uitată. Dar rămăseseră multe lucruri într-un sertar din dulap.

După câteva ploi tomnatice şi frig, a venit din nou toamna cu soare, cu frunzele galbene adunate în grămezi pe trotuare şi iarba încă verde. Trotuarele păreau covoare de frunze aurii. Mă bucuram să o văd, mai ales că povestea polonezului adusese în memoria mea, în mine, o piesă de teatru văzută la Montréal pe care credeam că ar fi bine să i-o povestesc. Aşa că atunci când a apărut, calmă şi probabil alinată de gândurile care o răvăşiseră aflând că polonezul murise, mi-am zis că îi voi vorbi despre piesa de teatru văzută, despre care eram sigură că o va face să-şi revadă trecutul şi să-l înţeleagă.

Totul părea o ruptură, pentru că El era pus deoparte, pentru mai târziu. Parcă dispăruse undeva în ceaţa memoriei. Piesa de teatru pe care vroiam să i-o povestesc nu cu detalii, ci ca pe o schemă de a reflecta asupra trecutului

fusese scrisă de un important scriitor canadian, Michel Tremblay, în 1984, când el avea patruzeci şi doi de ani. Fusese un succes, s-a făcut şi un film şi se joacă şi acum, nu numai în Canada. Titlul piesei este *Albertine, în cinci timpi* (*Albertine, en cinq temps*) şi eu mă gândeam că şi Ea, încă sensibilă la moartea polonezului, ar putea să fie o Albertine într-un anume timp. Timpul polonezului, un timp al ei.

Albertine era o femeie de şaptezeci de ani ajunsă într-o casă de oameni inactivi, la noi s-ar numi azil de bătrâni, care îşi aranja camera goală, fără nimic din ce îi era cunoscut, familiar, şi care simţea în ea un vid şi singurătate. Piesa de teatru ne prezenta simultan cinci femei, toate Albertine, la vârste diferite, la treizeci de ani, la patruzeci de ani, la cincizeci de ani, la şaizeci de ani şi la şaptezeci de ani. Toate pe scenă în acelaşi spaţiu. Deci Albertine diferite, dar aceeaşi Albertine trecând prin timp. Ultima Albertine îşi dorea, dincolo de vidul trăit, să-şi găsească un sens al vieţii pe care o dusese. Îşi căuta o construcţie a unui bilanţ lucid. Îşi căuta versiuni ale ei, ale trecutului ei, dar dorea ceva întreg, nu ceva fragmentar.

Ar trebui să amintesc că toate cele cinci Albertine erau prezente pe scenă în acelaşi timp şi-şi vorbeau una alteia. Era ciudat, acelaşi spaţiu şi acelaşi timp, dar timpii erau diferiţi, iar spaţiul era, fără îndoială, mintea Albertinei. Exista şi o soră a Albertinei, confidentă şi rivală a ei, de mult decedată, pe care am evitat-o în ceea ce i-am spus Ei, pentru că nu servea ideii pe care vroiam să i-o transmit. Deci în mintea Albertinei de şaptezeci de ani se înfruntau, se contraziceau sau se aprobau, se intersectau cele cinci euri ale Albertinei. Nu existau graniţe, ca şi când versiunile trăite de Albertine puteau fi prezente în acelaşi timp, deşi răsăreau din timpi diferiţi. Era ca într-un vis, în care graniţele de timp dispar, cel ce apare în vis îşi schimbă vârsta, îşi schimbă uneori şi sexul, devine copil sau adult, există o libertate pe

care realitatea o refuză cu îndârjire.

Urcuşurile şi coborâşurile apar în viaţa celor cinci versiuni ale Albertinei. Căci nu aşa este viaţa? Albertine la treizeci de ani era o tânără pasională şi plină de energie, plină de speranţe, la patruzeci de ani era mânioasă şi depresivă, apoi, la cincizeci de ani, devenise plină de viaţă şi surâdea încrezătoare viitorului, dar la şaizeci de ani era depăşită de trecut, depresivă şi căzută ca o epavă. La şaptezeci de ani, abandonată în acel spaţiu care nu era al ei, era golită de dorinţe, de emoţii, căutând să-şi înţeleagă viaţa pe care o putea vedea ca irosită sau care putea, prea bine, să aibă un sens. Dar putea ea oare să-l găsească? Sau măcar să-l inventeze?

Aici intervine ideea continuităţii unui eu care traversează viaţa unui individ. Este vorba despre acea continuitate care coexistă cu discontinuităţile vieţii? Se vorbeşte despre un eu continuu, cel care ne face să ne gândim la noi ca şi când nu ne-am schimba, sau, dacă admitem că ne schimbăm, ceva rămâne mereu la fel. Ne recunoaştem zilnic, suntem noi. Timpul trece, curge, dar ceva rămâne neschimbat în noi, un nu ştiu ce, ceva care ne defineşte profund şi care traversează timpul nostru, cu noi sau contra noastră. Oricine ar trebui luat în ansamblul lui, şi nu numai în temporalitatea lui. Incursiunea în temporalitatea eului este un act dificil şi mulţi scriitori au subliniat caracterul ei de incertitudine, de a fi mai aproape de arta ficţiunii decât de a istoriografiei personale. Asta o spune şi Virginia Woolf.

Şi aici, o replică a Albertinei ajunsă în amurgul vieţii, adresată Albertinei la treizeci de ani: „Nu ştiai că ce faci îmi va determina viaţa, destinul?“. Până la urmă, toate criticile şi recenziile făcute acestei piese de teatru se axează pe ideea raportului dintre culpabilitate şi furie, dintre faptul că eşti vinovată de ceea ce ţi s-a întâmplat în viaţă şi, în acelaşi timp, furioasă că ai trăit cum ai trăit. Pare că acesta a fost

mesajul dramaturgului Michel Tremblay. Dar nu acest aspect am vrut să i-l transmit ei, ci faptul că, vrând-nevrând, ne certăm sau aprobăm, eurile noastre ne-au desenat viaţa. Sau ne-au determinat-o, deplasând destinul pe o direcţie. O direcţie care a fost odată prezentul acelui timp, deja devenit apoi trecut. Într-un fel, Albertine, ca oricare dintre noi, era emigrantă şi imigrantă în propria ei viaţă, părăsea un timp şi se instala în alt timp.

Nu ştiu, dar bănuiesc că Michel Tremblay citise romanele Virginiei Woolf, care mărturisea odată că simţea cum se maturizează, că îşi pierde unele iluzii, poate pentru că, susţinea ea, dobândea altele. Dar dacă aştepţi degeaba, pentru că nu mai apar alte iluzii?

Şi Virginia Woolf credea că suntem alcătuiţi din diferite euri, care sunt suprapuse unul peste altul „ca maldărul de farfurii din mâna unui chelner, aceste euri având ataşamentele lor, simpatiile lor, mici constituţii şi drepturi ale lor“.

Succesiunea de euri personale care cedează unul celuilalt sau se aleg între ele, ca în piesa lui Tremblay, este un proces greu de înţeles. Suntem fiecare suma anumitor alegeri făcute şi a unor împrejurări. Eul personal există, probabil, în acel spaţiu strâmt, îngust în care se aşază una lângă alta alegerile şi împrejurările, acolo unde se întâlnesc lumea şi alegerile noastre. Poate că acolo se află sensul vieţii pe care-l căutăm Albertine şi noi, oamenii, toţi. Acel loc pare să fie secret.

Să vorbim despre trecut ca să descifrăm prezentul, asta vroiam să o fac să înţeleagă pe Ea. „Ce este o viaţă plină?“, m-a întrebat Ea după ce i-am spus de Albertine. „Plină de ce?“, am întrebat-o eu. „Nu ştiu“, a răspuns Ea, „plină, adică nu goală“. „Goală de ce?“, am întrebat-o eu. „Cum să fie viaţa, văzută ca o pungă, ca să fie plină? Plină cu ce? Ce să fie în viaţa ca pungă ca să n-o duci goală? Să zicem, amintiri“, i-am spus eu. Amintiri înseamnă evenimente, trăiri, lipsa

plictiselii şi a rutinei, care ne dă totuşi, trebuie să o recunoaştem, un fel de linişte. O linişte pe care unii oameni o detestă, cei care conferă vieţii ideea de aventură, de permanentă provocare.

Şi, deodată, mi-am amintit cât de tare m-a impresionat cartea *Singled Out*, scrisă destul de recent de Virginia Nicholson, din a cărei amintire mi-a sărit în minte un personaj ciudat, Rani Cartwright. Ea era o persoană care avea incontestabil viaţa plină. Se trăgea dintr-o mamă siameză şi un englez, a devenit o femeie emblematică pentru o generaţie de femei care au rămas, în urma Primului Război Mondial, fără bărbaţi. Şi nu erau deloc puţine, erau două milioane de femei care s-au trezit că nu mai au cu cine să se mărite.

De fapt, acesta este subiectul fascinant de interesant, care ţine de domeniul istoriei sociale, al cărţii Virginiei Nicholson. Ar trebui să amintesc că Virginia Nicholson este strănepoata Virginiei Woolf, motiv pentru care i s-a dat acest prenume. Că s-a apucat târziu de scris, deşi tentaţia scrisului i-a fost mereu prezentă, după cum ea însăşi a recunoscut. A recunoscut şi când a afirmat că „are cerneala în sânge“.

Rani Cartwright era o frumuseţe exotică a anilor 1920, top-model pentru case mari de modă, rămase şi astăzi celebre, Lanvin, Chanel. A susţinut că viaţa este atât de plină de atracţii şi de minunăţii, încât a fi prizonieră într-o căsătorie şi a face copii nu este decât o abdicare de la viaţa însăşi. O asemenea perspectivă i se părea lui Rani Cartwright, pentru o femeie, arest la domiciliu. Da, fără îndoială, ea a avut o viaţă plină, iar vorbele ei, spuse la vârsta de nouăzeci de ani, „n-am fost niciodată singură, niciodată plictisită, eşti prea ocupată trăind în afara unei valize, întotdeauna cu oameni diferiţi, vreau libertatea mea, încă o am“, au devenit un fel de slogan al libertăţii şi al ideii de control asupra vieţii, de control al destinului. Rani

Cartwright a arătat că războiul, acea tragedie socială, care a lăsat atâtea femei în faţa unei situaţii negândite, de a-şi face viaţa în afara modelului tradiţional în care fuseseră crescute, le-a dat unora dintre ele – şi nu erau puţine – gustul pentru autonomie financiară şi libertate personală. Oricine ar putea să considere că ele au fost pioniere ale feminismului, dar aceasta este altă problemă.

Putem trece uşor, i-am spus Ei, de la Rani Cartwright la problema timpului. Suntem crescuţi să gândim în trei timpi, trecut, prezent şi viitor, şi în ideea de cronologie. Ea a acceptat imediat, aşa că am convenit să începem discuţia cu relaţia trecut-viitor, lăsând prezentul deoparte.

Am întrebat-o ce crede despre provocarea pe care o aduce interogaţia lui Gaston Bachelard *putem avea un viitor uitând trecutul?* Se poate uita trecutul? „Care trecut?“, m-a întrebat Ea. Atunci i-am spus: „Tocmai pentru că tu, Ea, mesteci trecutul cu El, ca şi cum ai pune slide-uri, felii la rând, din trecutul recent, se întâmplă că, brusc, cineva amestecă slide-urile, feliile, şi pune altele. De ce s-a produs această alunecare mai în josul timpului tău trecut?“. „Poate este o reacţie de a mă apăra de trecutul imediat printr-un trecut mai îndepărtat“, mi-a spus Ea gânditoare. „În plus“, a adăugat, „cine îşi aminteşte nu mai este persoana care a trăit, deci eul meu de demult, ci eul meu prezent, aşa că nu cred că trecutul se poate reconstitui. În nici un caz cum a fost el trăit. Îl voi cita, banal de tot“, a continuat Ea, „pe Heraclit, care spunea cam aşa, că nu putem păşi sau intra în acelaşi râu a doua oară. Pur şi simplu pentru că nu este acelaşi râu. Dar ne putem gândi că nici noi nu suntem aceeaşi persoană, deşi ne percepem pe noi în continuitatea unui eu. Chiar şi când te pregăteşti sau eşti gata să pleci dintr-un loc, să părăseşti un loc, te gândeşti că-ţi vor lipsi oamenii pe care-i iubeşti, dacă te desparţi de cineva iubit. Însă nu e aşa. Nu-ţi lipseşte iubitul sau iubita, ci îţi lipseşte

acea persoană care eşti tu atunci, pentru că niciodată nu vei mai fi acelaşi şi nici nu va mai fi la fel din nou. Nu-i aşa?“. „Totuşi“, i-am amintit eu, „putem vedea, simţi că cu cât este mai mare partea timpului pe care am lăsat-o în urmă, în spatele nostru, cu atât e mai irezistibilă vocea care ne cheamă să ne întoarcem la el. Adică înapoi. Să fie acest lucru luat drept putere a trecutului îndepărtat asupra trecutului recent?“. „Oh!“, mi-a spus Ea. „Cred că noi respingem tot ce nu poate fi cuprins în spaţiul îngust al înţelegerii noastre. Dar, dacă am face-o, am descoperi nebănuite afinităţi între ceea ce este profund, adânc în noi şi ceea ce este inutil de ştiut, ceea ce nu are semnificaţie pentru noi sau nu-i dăm importanţă.“ I-am dat dreptate.

Ea mi-a spus că ar trebui să ajungă la copilărie, la faptul că noi suntem cei care trebuie să ne punem în acord cu ordinea lumii, s-o înţelegem, o ordine care adesea vine în contrast cu acele ordini dorite şi gândite de fiecare dintre noi şi pe care încercăm să le impunem altora. Sau să ni se impună nouă când suntem copii.

Aici Ea a ţinut să spună că nimeni nu te învaţă să trăieşti sau cum să trăieşti, cum şi ce să faci în diferitele ipostaze ale vieţii, aceste învăţăminte nu ne sunt predate, ci doar sugerate vag sau privind la vieţile altora. În fond, nu există reguli, poate că aceasta este cauza. Şi-a amintit să-mi spună că s-a gândit la acest lucru când a citit o carte despre surorile Boleyn în care se făceau referiri la regina Angliei din acea perioadă, şi eu cred că şi acum este la fel; ea, regina, era o femeie al cărei spirit fusese călit şi modelat până când ajunsese să pară absolut autentică. „Pe mine cine m-a modelat oare?“, îşi punea ea întrebarea, „sau oare am fost modelată într-un anume mod?“. Ne-am despărţit fără să stabilim către ce se va îndrepta viitoarea noastră întâlnire. Sigur ceva legat de timp, dar vom vedea. Bineînţeles că am băut un ceai în acea seară.

Nu toate fetele frumoase ştiu că sunt frumoase

Ne-am văzut din nou. Timpul era încă frumos şi, cu toate că era după-amiază, soarele încerca din răsputeri să nu apună. Părea că nu vrea să se lase dus. Răcoarea era de toamnă, dar, dacă priveai pe geam şi vedeai că este soare încă, doar amestecul pestriţ de frunze galbene şi verzi din pomi te ducea cu gândul la toamnă.

Mă uitam pe geam pe stradă, aşteptând-o pe Ea. Ce este caraghios în acest anotimp, toamna, e felul în care se îmbracă oamenii. La aceeaşi oră vezi oameni îmbrăcaţi ca şi cum ar fi concomitent diferite anotimpuri. Unii se îmbracă la fel ca vara, alţii se îmbracă la fel ca toamna târziu, alţii au pantofi de vară şi haine de toamnă friguroasă. Nu e oare ceva care te poate amuza? Poate că unii sunt narcisişti convinşi că sunt tare rezistenţi şi tineri, alţii sunt leneşi care încă nu s-au gândit să-şi schimbe garderoba pentru că vine, sigur, vine toamna. Alţii s-au grăbit să-şi pună la adăpost hainele de vară, alţii au încălţăminte care face faţă mai multor anotimpuri şi mai contează ce vestimentaţie mai bună, mai grozavă au faţă de anotimpul respectiv? Unii stau bine la vestimentaţia de vară, alţii la cea de frig. Oricum nu te mai poţi lua după alţii. Diversitatea te face să ajungi la alegeri strict solitare. Aşa se exprimă conceptul de personalizare atât de la modă astăzi.

Apoi mi-am adus aminte de ce spusese Ea şi cum a venit, ca să nu uit şi să mergem într-o direcţie a discuţiei care poate nu avea legătură cu ce-mi spusese ultima dată. I-am zis că ideea ei despre trecut şi cum ni-l gândim se aseamănă cu ce scria Milan Kundera. Nu ştiam dacă-i citise cărţile şi nici nu cred că ar fi contat. Îi pregătisem un citat din el, şi anume că „nu vom înţelege un lucru despre viaţa umană dacă vom persista în evitarea celui mai evident fapt, că o realitate nu mai este ce a fost când a fost; ea nu poate fi reconstruită“. Asta îi dădea ei apă la moară pentru ce-mi spusese ultima dată când ne-am văzut. Cu acest risc am continuat să-i amintesc că biografia ca explorare obiectivă a unei identităţi fixe sau măcar flexibile e nevoită să accepte fluiditatea subiectului oricărei biografii, imprevizibilitatea tendinţelor de subiectivitate şi faptul că orice trimitere la un anumit timp este un construct motivat de o serie de determinări sociale şi culturale.

Totuşi, după ce i-am citit ce spunea Kundera, Ea s-a uitat la mine cu oarecare neîncredere şi mi-a deraiat complet direcţia în care vroiam să îndrept discuţia. Mi-a spus cu multă convingere că e de acord cu faptul că realitatea nu mai este ce a fost dacă se gândeşte la ea, dar că despre alte persoane are sigur o imagine precisă a trecutului. Şi, evident, am întrebat-o la cine se referă, iar ea mi-a spus că la frumuseţea unor fete sau femei pe care chiar o femeie ca ea nu o poate nici uita şi nici altera ca imagine a trecutului.

„Bine“, i-am spus, „hai să vorbim despre acele fete/femei care au trecut prin viaţa ta nu direct, nu implicate în propria ta aventură a vieţii erotice, dar despre care ai o amintire cât de cât precisă, adevărată“. Ea a consimţit şi mi-a spus că simte brusc dorinţa de a-mi spune despre o fată care i-a fost iubită şi apoi soţie primului Ei iubit.

Înainte de a-mi vorbi despre această fată, mi-a citat aproximativ ceva scris de Michel Houellebecq în cartea sa

Particulele elementare. Cunoşteam cartea şi m-am bucurat că apelează la acest autor. Ce mi-a spus Ea? Că Houellebecq ar fi scris despre inconvenientele frumuseţii extreme la fetele tinere, despre faptul că numai bărbaţii experimentaţi în a agăţa tinere, cei cinici şi fără scrupule se simt la înălţimea abilităţii lor când o fac, ei sunt cei care zăpăcesc definitiv şi iremediabil viaţa acestor fete extrem de frumoase, cu totul neconştiente de frumuseţea lor.

Pentru Ea, o asemenea fată a apărut în viaţa primului ei iubit după ce era deja despărţit de Ea. Dar Ea a fost fascinată de frumuseţea şi nenorocul acestei fete, pe care a cunoscut-o sau, mai bine zis, a întâlnit-o.

„Era o fată şatenă“, îmi spune Ea, „cu părul lung, puţin mai jos de umăr, un păr greu, care se aduna în şuviţe groase, parcă fiecare şuviţă era de capul ei. Părea pieptănată cu şuviţe. Avea trăsături echilibrate, un nas frumos, o gură cu o expresie de o minunată incertitudine. Părea mereu uşor nedumerită, însă doar uşor. Nu puteai prevedea dacă va spune ceva, va gândi ceva şi, în general, ce era în capul ei. Ochii, da, ochii erau ciudaţi. Culoarea era căprui-deschis, dar şi gri şi un foarte vag albăstrui, cu irizaţii ca nişte mici confetti de o schimbătoare culoare, amintind de pietricelele de pe marginea râurilor a căror culoare se schimbă dacă sunt ude, dar pe care, odată uscate, nu dai doi bani. La ea, culoarea conţinea ceea ce aveau pietricelele când erau ude.

Incredibil, această fată habar n-avea de farmecul ei. Aş adăuga“, îmi spune Ea, „şi ceva despre corpul ei, alungit, slab, puţin ca de ogar, dar zvelt, deşi dădea impresia unei adolescenţe târzii, corp ca de femeie debutantă sau de fată tânără. Avea un fel de a-şi încrucişa picioarele deloc seducător, dar foarte seducător în acelaşi timp, şi cred că seducţia venea din faptul că o făcea atât de natural, de firesc, trecând aceste mişcări ale picioarelor în rândul gesturilor obişnuite, negândite ale oricărei fiinţe care se mişcă. Ea se

mişca atât de adevărat!

Tenul ei era minunat pistruiat, atât de discret pistruiat, încât întărea ideea de tinereţe, nu însă foarte coaptă. Ai văzut fetiţe vag pistruiate cărora le dispar pistruii peste noapte odată cu copilăria?“. Asta m-a întrebat Ea, fără să aştepte vreun răspuns. Şi a continuat. „Aşa era ea, această frumuseţe, deşi era la o vârstă la care copilăria părea de ceva vreme trecută.

Era moldoveancă, crescută într-o familie tradiţională. Avea surori şi un frate. Familia ei era ancorată într-un ortodoxism populist. Venise la Bucureşti la facultate şi stătea la cămin. Era deci o fată modestă, care se purta modest, se îmbrăca modest şi căreia doar un ochi ager putea să-i descifreze farmecul. S-a îndrăgostit de un fel de beizadea, coleg cu ea de facultate, cel care-mi fusese mie primul iubit, dar trecuse timp de atunci. El părea c-o iubeşte, cine ştie? Dar, oricum, o dorea nespus“, îmi spune Ea, adăugând că crede că el o dorea pentru că nu semăna defel cu fetele cu care era obişnuit, fete cam snoabe, bucureştence dezinhibate, dar nu destrăbălate, cu părinţi în spate, protectori.

Iubirea ei era ceva cu totul straniu. Ortodoxismul din familie îşi spunea cuvântul. Îşi făcea cruce adesea, părea să aibă o aură de resemnare sau, mai bine zis, de acceptare a sorţii indiferent care era ea, nu se iubea, părea că o dezamăgire mare, necunoscută o făcea să fie rareori veselă. Dar nici vorbă de vreo dezamăgire şi nici vorbă despre vreun iubit. Nu existau motive de tristeţe în viaţa ei. Era, pur şi simplu, gravă. Suspina la ideea amantlâcului, pe care-l privea ca o provincială, ca pe ceva aiurea, chiar vinovat, ceva ce nu se făcea. Înţelegea însă că acest lucru se întâmplă. Toate colegele ei aveau iubiţi şi toate aveau relaţii intime cu ei. Pur şi simplu, ea ştia aceste lucruri. Doar atât. Ea spunea că această fată era frumuseţea extremă, acea frumuseţe pe

care oamenii n-o prea văd. Nu contează ce i s-a mai întâmplat acestei fete, căsătoria ei cu beizadeaua, laşitatea beizadelei, violenţa lui cu rădăcini pe care ea nu le pricepea şi nici faptul că această experienţă a făcut-o să nu înţeleagă prea mult ceea ce a devenit viaţa ei după despărţirea de el. Ea a tăcut şi am înţeles că discuţia noastră luase o întorsătură care nu mai ţinea deloc de relaţia ei cu El. Aşa că ne-am despărţit şi am rămas cu gândurile noastre. Fiecare cu ale ei.

În acea seară, imaginea fetei extrem de frumoase, dar a cărei frumuseţe era greu de văzut de către alţii şi mai greu de ea însăşi m-a urmărit. M-am gândit dacă întâlnirea ei cu tânăra beizadea a fost acel amănunt biografic care-ţi poate deraia o altă versiune de viaţă, una mai fericită sau poate una mai agitată şi nebună. M-am gândit că poate un coleg de facultate, modest ca ea, îmbrăcat modest, ca vai de capul lui, cu pantofi scâlciaţi şi haine ponosite, cu părinţi şi ei modeşti, care ar fi iubit-o în felul lui, ar fi dus-o acasă la părinţii lui, la mama lui, simplă, dar convinsă că ştie cum trebuie să trăieşti, aşteptându-i în vacanţe în poarta casei, să zicem de Crăciun, cu porcul tăiat şi toate făcute-n casă, cu un bărbat care ajunsese, ca şi ea, să facă pactul cu viaţa mică, a oamenilor obişnuiţi, n-ar fi făcut-o mai fericită pe această fată extrem de frumoasă. Sau dacă s-ar fi abătut pe la noi, ţară mică, aproape necunoscută, vreun regizor străin nebun, un Martin Scorsese sau un Visconti, un Fellini sau un Buñuel, ar fi văzut-o şi ar fi ridicat-o, ar fi scos-o din banalitatea liniştită a minţii ei provinciale şi din aspiraţiile ei modeste şi ar fi mutat-o în viaţa cu sclipiciurile celebrităţii, i-ar fi expus frumuseţea extremă în luminile lumii vizuale în care fiecare detaliu natural devine o valoare exploatată, ce s-ar fi întâmplat cu ea? Pentru că, orice s-ar zice, era de o frumuseţe extremă. Şi, ştim cu toţii, mulţi văd, puţini pricep. Mulţi, desigur, vedeau că e frumoasă, dar

puţini vedeau cât este de frumoasă. Dar întâmplarea? Aici cred că se află secretul versiunii fetei preafrumoase.

Gândurile pot trece pârleazuri

O lumină dulce şi liniştitoare învăluia camera când o aşteptam pe Ea să revină la mine. Mi-a spus pe scurt că simte foarte acut că e în voia unei sorţi incerte şi că în fond această stare este ca un alt glas al vieţii. Poate, spunea ea, este un glas surd, subtil, ca un zgomot de fond, pe care viaţa îl are mereu, dar care nu prea se lasă ascultat. Sau, poate, îl auzi doar rareori, când eşti trist.

Vroia să vorbim la întâmplare, fără vreo temă anume, să facem asocieri alandala, căci nu-şi dorea idei clare şi nici certitudini. A ţinut să-mi amintească de pasiunea noastră comună pentru culoarea verde, pentru că recent citise undeva că verdele poate fi găsit şi în legende culinare. Aflase că celebra brânză franţuzească Roquefort, din lapte de oaie, fusese descoperită cu totul întâmplător de un tânăr păstor din satul Roquefort, care, în timp ce-şi lua prânzul, evident, o bucată de brânză de oaie, a văzut o păstoriţă trecând pe lângă el. Se zice că era tare frumoasă sau că, în orice caz, tânărul a rămas fermecat la vederea ei. El şi-a ascuns mâncarea, adică brânza, într-o grotă şi s-a dus în urmărirea ei. Se ştie că s-a întors la grotă după câteva luni şi a găsit brânza mucegăită, cu găurele verzi.

„Da“, i-am spus, „ştiu că mucegaiul este penicilina de astăzi, primul antibiotic descoperit, că probabil ciobanii din partea aceea a Franţei ştiau ceva, pentru că puneau brânza de oaie la gangrenele oamenilor pentru a-i vindeca“. Ea ştia

că penicilina a fost descoperită de Alexander Fleming, care a luat şi Premiul Nobel pentru asta, descoperire considerată accidentală. Eu citisem despre descoperirile accidentale, despre serendipitate când eram interesată de creativitate şi ştiam că Fleming, întorcându-se dintr-o vacanţă, a găsit la laborator efectul neaşteptat a ceea ce a devenit penicilină. Dar într-o carte scrisă de Hans Selye citisem ceva mai plin de haz. Acesta scria că, în timp ce avea pe cineva în vizită, soţia lui a vrut să ia nişte murături şi că, deschizând vasul în care le păstrau, probabil un borcan, le-a găsit pline cu mucegai. Şi de aici a pornit aventura penicilinei. Până la urmă, din toată discuţia ne-au rămas culoarea verde şi descoperirile accidentale.

Ea tocmai citise o carte despre relaţia de lungă durată dintre Simone de Beauvoir şi Jean-Paul Sartre, care a dus-o cu gândul, fireşte, la despărţirea ei de El. Sigur, nu se poate compara relaţia ei cu El, care durase puţin peste zece ani, cu relaţia lui Simone de Beauvoir cu Jean-Paul Sartre, care a durat peste cincizeci de ani. Dar se putea compara durata căsătoriei Lui, evident, nu cu Ea, cu durata necăsătoriei care i-a legat pe Simone de Beauvoir şi pe Sartre. Relaţii la fel de lungi. Nu se compara, deci, ca statut. El era căsătorit de multă vreme, Simone şi Jean-Paul căzuseră de acord să facă un legământ de necăsătorie. Nu au locuit niciodată împreună, cu excepţia călătoriilor, probabil, fiecare dintre ei a locuit la hotel sau, mult mai rar, cu chirie. Nu se compara nici ca pact de sinceritate, adică să vorbească liber despre orice legătură amoroasă pe care ar fi avut-o fiecare dintre ei doi, şi au avut destule. Şi, cel mai important lucru, relaţia lor începuse când erau foarte tineri.

Ea a găsit nişte versuri ale unui poet englez, mort demult, John Dryden, şi mi le-a arătat, spunându-mi că lectura lor a convins-o că o primă observaţie asupra unei relaţii duce imediat la durata ei. Adică la longevitatea relaţiei. Deşi a

recunoscut că durata în sine este importantă, considera că nu este suficientă pentru a face ca o relaţie să dăinuie în timp. Ar fi vrut să-i trimită Lui versurile lui Dryden, dar mai conta? Avea vreun rost? Drumul de întoarcere nu mai părea posibil. Dar versurile pe care le avea scrise pe o hârtie erau potrivite pentru starea ei. Sigur, erau un fel de despărţire plină de reproş, un reproş resemnat, fără speranţa unei reveniri: „Rămâi cu bine. Prea puţin te-am cunoscut şi prea târziu/ Dar începusem să te cred, să te numesc al meu;/ Neîndoielnic sufletele noastre se-nrudeau, şi-al tău/ Era turnat într-un tipar poetic ca al meu./ Şi lira ta, şi-a mea cântau la fel,/ Deopotrivă îi uram pe ticăloşi şi proşti./ Ne străduiam spre-acelaşi ţel şi tu, şi eu;/ Cel ultim pornit ajuns-a cel dintâi“.

Am vrut, cu orice chip, să mut direcţia din tristeţea care urma după versurile cu adevărat frumoase ale poetului englez, aşa că mi-am zis să aduc o undă de umor sănătos şi i-am spus cât de mult este răspândit acest clişeu al sufletului-pereche. Folosit atât de des, dar şi atât de efemer.

Şi, ca s-o-nveselesc, i-am spus că îmi place mult Fernandel, actorul din filmele vechi franţuzeşti, şi că, de fapt, îl chema Fernand. Dar soacra lui, care-i vedea marea lui iubire faţă de fiica ei, devenită soţia lui, îl numea „Fernand d’elle“, adică „Fernand al ei“, şi aşa el a devenit Fernandel.

Posesiunea cuiva este percepută ca ceva ce lipseşte, deci acea jumătate atât de proslăvită şi rareori existentă. Vroiam doar să nu dau curs unei conversaţii grave despre ceea ce Ea resimţea ca fiind o trădare, pentru că ceea ce a crezut că e al ei nu era defel al ei. Totuşi, am simţit că Ea îşi dorea mai multă gravitate din partea mea, că versurile menţionate de ea nu se potriveau cu Fernandel într-o estetică a emoţiei, aşa că i-am propus să caut şi eu nişte versuri.

Le-am găsit, dar păreau să fie glasul lui, nu al ei. Părea că mă mut în tabăra lui, dar n-am renunţat, pentru că versurile

sunt frumoase, chiar dacă îi atingeau ei acea fibră a înţelegerii la care apelase el în ce-i scrisese cu privire la retragerea lui într-o lume în care ea nu mai era prezentă. Erau tristele mărturisiri ale lui S.T. Coleridge, citate de T.S. Eliot undeva în eseurile sale: „A existat o vreme când drumul era trudnic,/ Bucuria din suflet cocheta cu tristeţea,/ Iar toate nenorocirile erau doar materia/ Din care Fantezia mea mă făcea să visez la Fericire:/ Căci speranţa creştea în juru-mi ca un vrej de viţă,/ Iar fructele şi frunzele, deşi nu-mi aparţineau, păreau ale mele./ Dar acum necazurile mă îndoaie până-n pământ/ Şi nu-mi prea pasă că mă jefuiesc de fericire“.

M-am oprit, încercând să-i caut privirea, să văd în ochii ei ce răsunet au avut versurile pe care i le-am citit. Le rumega parcă şi mi-a cerut să le citesc, mai rar, încă o dată. Atunci am simţit că putem să coborâm pe pământ, să ieşim din lumea cuvintelor şi să scrutăm realitatea. Aşa că am îndrăznit să-i spun să traducem versurile în realităţi. A acceptat, deşi trebuia să coborâm în concret, în trecutul mai îndepărtat şi cel mai apropiat al Lui, şi să vedem cum se răsfrânge totul în viaţa ei, cea de aproape zece ani şi cea dureroasă a despărţirii recente.

Am luat fiecare vers pe rând. Ce înseamnă, o întreb, primul vers? Mă simţeam de parcă am fi ghicit în cafea. Ce înseamnă „a existat o vreme când drumul era trudnic“? Însemna că trăia trudit, că pe fondul trudei s-a întâmplat ceva. Şi ce putea fi truda, dacă nu faptul că era prins într-o relaţie lungă, o relaţie în care totul era aşezat, era căsătorit, nu era deloc singur? Că bucuria din suflet cocheta cu tristeţea nu însemna oare că pe această trudă s-a pus ceva nou, ceva care se juca cu tristeţea ce însoţise în timp truda? Ce puteau fi nenorocirile? Nu puteau fi decât un lung şir de trăiri banale, o relaţie care mergea ca de capul ei, dar nu bine, nu cu bucurii. Ele clădeau imaginea unei schimbări

care să fie fericire şi „această schimbare“, i-am spus Ei, „erai tu. Dragostea care vine după ani îndelungaţi de viaţă conjugală este urmarea unui pustiu sufletesc. Foamea sufletului se dezvoltă treptat, dobândind adesea o forţă imensă. Aceasta este rodul fanteziei născute dintr-o comparaţie a trecutului lui cu începutul celor aproape zece ani cât aţi fost împreună. Era momentul îndrăgostirii lui. El visa atunci la fericire şi aşa a îndrăznit să-ţi spună acele cuvinte, acele mărturisiri, când erai în maşină cu el şi ai rămas uimită de vorbele lui“.

Aşa s-a născut şi speranţa lui, care creştea, cum spune versul, ca un vrej de viţă şi-l învăluia aşa cum înfăşoară firele de mătase un cocon. Îl izolează de restul lumii, deci pe El îl izola de realitate. El păşea în altă lume. „Evident, cu tine“, i-am spus eu Ei. „În fond, atunci când ţi-a făcut mărturisirea, aştepta să-i spui ceva, să-i accepţi prezenţa în viaţa ta, să exişti alături de el. Ştia că nu are nici un drept la această fericire sau, cel puţin, bănuia, pentru că, aşa cum se spune, fructele şi frunzele nu-i aparţineau, dar păreau că sunt ale lui. Prin acceptarea ta, fructele şi frunzele păreau că sunt ale lui. Acestea au fost la începutul relaţiei voastre, pentru că versurile care urmează se referă la prezent.

Necazurile l-au îndoit până la pământ. Despre ce necazuri ar fi vorba? Despre trăitul în două lumi, cea din care nu putea pleca şi cea în care intrase. Dar şi necazurile legate de gândurile sumbre ale vârstei, ale neputinţei ce urmează să vină, ale oboselii, uzurii timpului, indiferent la fericirea cu care a început relaţia voastră. Şi, aşa cum reiese şi din versuri, necazurile l-au făcut să nu-i prea pese că este jefuit de fericire. Aici se aşterne nepăsarea pe care i-a adus-o uzura.

Să ne amintim de e-mailurile pe care ţi le-a trimis. Cele două e-mailuri, parcă. Se potrivesc vorbele lui cu cele din versuri. Nu scria el că viaţa lui nu a fost şi nu este limpede?

Adică nici în trecut, atunci când relaţia voastră nu exista, şi nici când ea a fost, când tu erai în viaţa lui? Această lipsă de limpezime poate a fost cea care l-a uzat atât de mult. Şi de ce a scris că n-a putut face mai demult nimic, nici o limpezire? Nu a scris că viaţa lui este fără viitor şi că în această viaţă fără viitor te-a atras şi pe tine? Am putea crede că nu şi-a dat seama de această neputinţă de limpezire când te-a atras în viaţa lui? Sau poate s-a minţit pe el, aşa cum a mărturisit? Să fie reuşita lui de a se minţi fantezia lui Coleridge de a visa la fericire? Să fie minciuna o iluzie care când apare te duce cu gândul la inocenţă, la absenţa vinovăţiei faţă de tine, dar şi a vinovăţiei faţă de el însuşi? Atunci înseamnă că migrăm în lumea greşelilor pe care le facem fără să ştim, nu-i aşa? Cea mai mare apropiere între vorbele scrise de El şi versurile despre care am vorbit apare când punem împreună nepăsarea de a fi jefuit de fericire cu ambiguitatea declarată de El, care spune că uneori ar dori să-i treacă starea în care este, iar alteori îi este indiferent. Deci că uneori îşi doreşte fericirea, aşa cum o trăia alături de tine, alteori este în puterea indiferenţei. Am mai putea adăuga că nu a vrut să facă rău în jurul lui, dar tocmai neputinţa lui de a limpezi viaţa îmi vine să cred că este răul cel mai mare. Duplicitatea ca manieră de a trăi.“

M-am oprit, pentru că încercam, folosind paralelismul între versurile lui Coleridge şi e-mailurile Lui, să-l explic, nu să-l înţeleg pe El, dar am sfârşit aruncând asupra lui păcatul făcut de el. Dacă se ştia neputincios în limpeziri, nu trebuia să se mintă, să fantazeze fericirea şi s-o ceară.

Ea amuţise de tot, iar eu eram pregătită să renunţ la incursiunea făcută, în care El devenise personaj principal. Am decis să nu mai vorbim pe această temă şi am pălăvrăgit banalităţi, grăbindu-ne să ne debarasăm de urmele eforturilor analitice pe care le făcuserăm. Am decis că vom vorbi când ne vom vedea despre duplicitate şi durată. Poate.

Vom vedea.

În vise, amănuntele atât de concrete... oare ce sens au?

Amândouă am uitat ce ne propuseserăm să vorbim, dar, amintindu-ne de versurile discutate, ne-am adus aminte şi că hotărâserăm să ne oprim mai mult la duplicitate, neputinţa de a decide ceva, ambiguitatea care naşte aşezarea în două lumi, minciună vinovată şi minciună inocentă. În fond, El putea deveni un pretext de a lărgi contextul conversaţiilor noastre şi de a ieşi din situaţia concretă a Ei.

I-am spus că am citit o anecdotă despre un mullah, cleric islamic, care trebuia, invitat fiind, să ţină o predică. Când a ajuns în faţa celor care aveau să-l asculte, i-a întrebat dacă ştiau ce urma să le spună. Ei au răspuns că nu. El a fost ofensat: la ce bun să le vorbească, dacă ei sunt atât de neştiutori, de ignoranţi? A doua zi el le-a pus aceeaşi întrebare şi unii au spus da, alţii au spus nu. De data aceasta mullahul le-a zis că cei care ştiau ce urma el să le spună puteau să le spună celorlalţi care spuseseră nu. A treia zi a repetat întrebarea şi toţi au răspuns că ştiau ce urma să le spună. Atunci el le-a zis că nu are rost să-şi piardă timpul, din moment ce toţi ştiau deja ce urma să le spună. Şi a plecat. Unde citisem eu această anecdotă, care fusese scrisă pentru a arăta că uneori nu ai ce spune cuiva, că uneori nu trebuie să ţi se ceară explicaţii, pentru că nu ai ce să spui?

M-a ascultat cu o privire pierdută în alte gânduri şi mi-

am dat seama că nu era deloc atentă la anecdota pe care eu aş fi dorit s-o fac punct de plecare pentru orice, pentru multe cărări de gând.

Am privit-o nedumerită puţin şi am aşteptat să-mi spună ceva. Ghicisem că nu vroia să vorbim despre explicaţii sau, oricum, să nu începem cu asemenea porniri. Mi-a spus sec şi sincer că visase ceva şi vroia să-mi povestească visul, întrebându-se de ce visase ce visase şi dacă acest vis nu-i va tulbura gândurile când era trează. Ca acum, când era cu mine.

Se făcea că era undeva, nu ştia foarte clar unde, fie la ea acasă, fie la prietenul Lui, pe care tocmai îl vizitase şi cu care vorbise mult despre El. Dar parcă mai degrabă era la ea acasă şi acolo era şi prietenul lui, sigur cu soţia lui. Ce făceau? Simplu, trăncăneau, aşa cum se face de obicei când nu te vezi zilnic cu cineva. Săreau de la una la alta, de la o idee la alta şi, desigur, povesteau ce li se întâmplase de când nu se mai văzuseră.

Şi, deodată, la uşă a apărut El. „Nu-mi e clar cum a intrat“, a spus Ea, „sigur nu a sunat, doar a apărut la uşă ca şi cum ar fi intrat doar apăsând pe clanţă. Deci El a deschis uşa şi a apărut în uşă cu gesturi clare de a intra şi de a veni spre noi. Ca din senin. Îl priveam nedumeriţi, nu-l aşteptam.

Era îmbrăcat cu o jachetă de piele de căprioară, fără guler, simplă, doar cu un fermoar deschis, pe care i-o ştiam. O jachetă bej de primăvară sau de toamnă uşor răcoroasă. Acel bej de culoarea cămilei cerea ca jacheta să nu fie îmbrăcată decât dacă era curată, fără pete, fără acea negreală care apare când este purtată mai mult. Jacheta nu avea fermoarul tras şi de aceea se vedea că sub ea avea un pulover verde-închis, de lână mai aspră, cu modele de torsadă, cu nasturi de piele maronii, tipul de pulover tradiţional scoţian sau irlandez sau, în general, asociat cu puloverele englezeşti.

Avea pantaloni de catifea reiată tot bej, dar un bej mai potolit, nu ca al jachetei. Cel al jachetei, acel bej de culoarea cămilei, are ceva luminos, aminteşte de culoarea lămâii, dar nu e deloc galben ca lămâia. Jacheta te ducea spre galben, iar pantalonii spre maroniu, deşi tot bej am putea zice că erau. Şi avea pantofi maronii, fără şireturi, şi pe umăr un rucsac negru, nu mare, cum poartă acum nu numai tinerii. Noi am rămas uimiţi, fără să scoatem vreo vorbă. Dar, după foarte puţin timp, prietenul lui a spus, adresându-se implicit mie: «Vezi că nu poate să stea departe de noi!».

La vorbele lui, El a zâmbit larg, cu o expresie copilărească pe faţă, ca şi cum ne-ar fi făcut o surpriză, ca şi cum scăpase de undeva, aşa cum puştii o întind de acasă ca să fie cu prietenii. Aşa s-a terminat visul.

M-am trezit şi am realizat imediat că fusese un vis. Acum mă întreb de ce oare am visat acest lucru, ce sens avea ca El să-mi apară în vis, când ştiam, conştientă fiind, că nu avea de gând să vină. Nu-l aşteptam nici în vis şi nici în realitate. M-am gândit cât de ciudată este mintea omenească, cât de ciudate sunt trăirile noastre. Cine-l adusese?

Acelaşi om, El, deci o singură persoană, apare în două lumi. El, cel real, era undeva, în carne şi oase, într-un spaţiu, departe de mine, şi, în acelaşi timp, tot El îmi apare în vis, ireal şi totuşi real. Cum poţi fi în acelaşi timp în spaţii diferite, cum poţi fi real şi ireal-real contemporan, ca şi când ar fi vorba despre o dedublare? Ca şi când cineva stă, viu fiind, cu fotografia lui, deci cu o imagine, lângă el şi altcineva îi priveşte. Dar, în acest caz, cei doi, cel viu şi cel din imagine, sunt spaţial în acelaşi loc. Este deci o diferenţă, comparaţia mea nu e bună.

El era undeva, viu, poate că era treaz sau poate că dormea. Sau mânca – sau cine ştie ce făcea. Cine l-a chemat să vină în visul meu? Nu el s-a trimis pe sine la mine, cred. Mai degrabă aş crede că eu l-am chemat şi sigur el habar n-

avea că apare ireal-real în alt spaţiu la fel de ireal-real al minţii mele. Nu ţi se întâmplă adesea să auzi pe cineva spunând că te-a visat şi tu habar n-ai? Habar n-ai că umbli în visele cuiva. Dar ceri detalii şi chiar încerci să interpretezi visul împreună cu visătorul sau apelezi la cunoştinţe profane, auzite de la alţii, de exemplu, dacă visezi sânge înseamnă veste sau dacă-ţi cade un dinte îţi moare cineva. Acest lucru mă uimeşte şi mă duce cu gândul, pe de o parte, la puterea visului asupra noastră când ne trezim, la urma pe care o lasă în noi şi, pe de altă parte, la motivul pentru care am visat ce am visat“.

Ea părea şi tulburată de vis, dar şi detaşată în încercarea de a explica motivul visului. N-am ştiut pe loc ce să-i spun şi nu mă aşteptam să avem astfel de discuţii.

Dar visul ei m-a făcut să mă gândesc la faptul că ştiu sigur că un vis ţinut minte te urmăreşte. Trăiesc acest lucru pentru că există o memorie paralelă cu cea a lucrurilor care ţi se întâmplă. O altă memorie, o memorie a viselor.

I-am povestit un vis de-al meu. Era după ce murise tatăl meu, poate trecuseră câteva luni bune. Auzisem adesea că dacă visezi pe cineva apropiat care a murit trebuie să dai pomană pentru el. Nu ţineam la acest lucru şi nu prea cred că are vreo logică.

Aşadar, am visat că era iarnă, deşi în realitate era vară bine, şi că eram într-o maşină. Sigur nu eram singură în maşină şi sigur nu ştiam în vis unde eram. Oricum, eram pe o stradă mică, pe care era o gheaţă deloc netedă, o gheaţă albă-albăstruie, sticloasă. Probabil că bătuse tare vântul, pentru că gheaţa era solzuroasă. Mergând, te şi împiedicai, pe lângă faptul că alunecai. Uitându-mă pe geam, l-am văzut pe tatăl meu, care mergea pe trotuar cu o pungă cu mâncare, cred că era carne de pui, poate pulpe, cu capul în jos, atent la drum, fără să se uite în jurul lui. Avea o canadiană maro pe care o ştiam atât de bine, cu buzunare mari şi cu un cordon

prins ca să nu te oboseşti decât să-l strângi şi să-l legi, fără glugă şi pe cap cu o căciulă de astrahan care-i stătea bine. Am început să ţip, nu ştiam dacă mă vede sau nu, dar în acelaşi timp simţeam că nu mă vede. Probabil că spuneam uimită: „Uite-l pe tatăl meu, e tatăl meu“. Maşina s-a oprit, eu m-am dat jos şi m-am dus spre el, răcnind disperat reproşuri, el nespunând nimic. Şi ce-i reproşam? Că umbla undeva unde eu nu ştiam. Chiar în reproşurile înverşunate făcute îl întrebam unde umblă. În visul meu el trăia, dar eu nu ştiam unde. Nici nu părea că îl căutam. Parcă fugise undeva şi eu nu-l mai căutam. Sau poate că dispăruse şi eu nu l-am căutat.

Am încercat apoi să-i spun Ei cât de tare mă impresionează precizia detaliilor în asemenea vise, cât sunt de pline de concreteţe, ca şi când ar fi foarte reale, şi faptul că tocmai aceste detalii concrete ne fac să ne trezim ca dintr-o lume a realului. Aceste imagini concrete, limpezi ne tulbură, pentru că ne fac să gândim realitatea. Nu visul. Jacheta Lui, culoarea ei, hainele toate din visul ei şi gheaţa, trotuarul lucios, canadiana maro din visul meu.

Detaliile sunt de fapt senzaţii vizuale, uneori însoţite de alte senzaţii care dau puterea memoriei.

Ştim că era vis, dar visele se apropie de percepţii care se referă la lumea reală, nu de reprezentări care se leagă de reconstituirea unor percepţii trecute, de amintiri, de ceva ce ai văzut, ai trăit, dar care e în trecut. În vise totul este aievea – sau poate doar în unele vise, şi de aceea pe acelea le ţinem minte, acelea ne urmăresc.

Mi se pare că există două lumi care ne furnizează amintiri: cea reală şi cea a viselor. Dar şi aceste lumi au fiecare partea lor de uitare şi partea lor de memorie, de ţinere de minte. O memorie a lumii viselor şi una a lumii reale. Oricum, memoria lumii reale este mult mai mare decât cea a viselor. Câte vise ţinem minte? Nu prea multe, cred. Nici nu ştiu dacă facem eforturi să ţinem minte visele

sau dacă ele sunt cele care nu ne părăsesc, indiferent dacă le dorim cu noi sau nu.

Am rămas amândouă atinse de neliniştitoare întrebări fără răspuns, dar am hotărât să vorbim când ne vom revedea despre anecdota mullahului şi despre cauza posibilă a acestor vise. Poate se leagă una de alta.

Oliver Sacks, în autobiografia sa, aminteşte despre o pacientă pe nume Flora, care suferea de boala Parkinson. După ce a luat medicamentul L-DOPA, cel dat pacienţilor lui cu encefalită letargică, ea avea vise erotice şi coşmaruri. Chiar vise incestuoase, în care întreţinea relaţii sexuale cu tatăl ei. Sigur că, trează fiind, se simţea vinovată, mizerabilă, neliniştită şi le-a povestit visele celor care o îngrijeau. I s-a spus că nu este responsabilă de visele pe care le are în timpul nopţii. Ba chiar mai mult, i s-a spus că ar fi cu totul altceva dacă ar visa la fel cu ochii deschişi. Să fie vorba de fiziologie?

Conştientul aduce probleme morale, subconştientul umblă nestingherit în lumi necunoscute. Cine pe cine controlează?

Timpul şi visele

Nu a trecut mult timp de când mă văzusem cu Ea şi m-am trezit cu un telefon: ea mi-a spus că, fiind în apropierea casei mele, ar trece pe la mine. Şi a venit, zicându-mi că nu vrea să vorbim prea mult, doar că vrea să-mi spună că l-a visat pe polonez, că nu se aştepta să-l viseze, că nu l-a visat niciodată, dar că, uite, acum, că ştie că nu mai este, că a murit, l-a visat.

Se făcea că era într-o curte mare, a unei cârciumi sau a unui restaurant, unde era destul de multă verdeaţă şi multă lume răsfirată pe la mese. L-a văzut la o masă cu mai mulţi bărbaţi. Toţi erau tineri ca şi ea, iar ea, după ce a stat puţin pe gânduri, s-a dus şi i-a pus o mână pe umăr. El s-a ridicat şi i-a spus că va veni la ea puţin mai târziu. A venit, avea aceiaşi ochi duioşi şi calzi pe care îi ştia, dar nu-şi aducea aminte nimic din ce au vorbit. Deşi ştia cum arăta acum, după atâta vreme, pentru că îl văzuse pe net, în vis el era tânăr şi, bineînţeles, şi ea era tot tânără. Ce o mira era faptul că visul o trimitea în alte vremuri. Sigur, când l-a văzut, părea că ea ştia că sunt despărţiţi. Era ceva ciudat, erau tineri, foarte tineri, şi, totuşi, erau despărţiţi de ceva vreme. Două feluri de timp se intersectau.

Pe El îl visase cum era el acum, dar pe polonez cum era în tinereţe. Ciudat, nu? De ce nu l-a visat şi pe El tânăr, că doar îl cunoştea de mult, de când era şi el tânăr? În timp ce-mi împărtăşea aceste gânduri ale ei, mi-am adus aminte de filmul *O minte sclipitoare*, un film foarte bun despre viaţa

unui mare matematician, John Nash, care era genial, dar suferea de schizofrenie paranoică. Totuşi, cu o medicamentaţie potrivită, a lucrat mult şi a luat şi Premiul Nobel pentru Economie.

El avea halucinaţii şi trăia în viaţa reală întâlniri cu oameni care nu existau. Erau creaţi de mintea lui. Nu credea deloc că are halucinaţii şi nu-l credea nici pe psihiatrul care-l îngrijea. Şi totuşi, la un moment dat a înţeles că are halucinaţii pentru că de-a lungul anilor îi apărea în halucinaţii o fetiţă care nu mai creştea. Timpul trecea, dar acea fetiţă îi apărea mereu ca o fetiţă, adică nu se schimba. Acest lucru l-a făcut să admită că are halucinaţii. Cei din halucinaţiile lui nu existau, dar cei din visele noastre au existat sau există.

M-am gândit la acest film, pentru că şi în vise ne apar oameni care nu mai sunt în viaţă, la diferite vârste, dar imaginile lor nu se schimbă odată cu noi, ci rămân aşa cum i-am văzut în timpul vieţii noastre. Noi nu adăugăm imaginilor lor secvenţe care să-i arate aşa cum ar fi dacă ar mai trăi. Aici imaginaţia noastră nu funcţionează. Realul ne dă imaginile, indiferent dacă este vorba despre ceva real sau ceva imaginar, ca halucinaţiile lui Nash. Aici, după ce am vorbit şi despre acest film, pe care Ea îl văzuse, discuţia noastră s-a oprit.

I-am spus că nici eu nu înţeleg acest lucru, dar ca să încheiem discuţia m-am gândit să-i spun despre o întâmplare petrecută demult, pe când stăteam la ţară.

O femeie care avea puţin peste patruzeci de ani, cu copii, mi-a povestit foarte pe scurt viaţa ei. Pe peretele camerei în care stăteam de vorbă avea fotografia unei fete foarte tinere, de vreo 15-16 ani. Fata era frumoasă şi am întrebat-o cine este. Femeia mi-a spus că e mama ei. Am rămas mirată şi atunci ea mi-a spus că mama ei a fost otrăvită de fosta iubită a tatălui ei fiindcă acesta o părăsise pentru ea. S-a răzbunat

pe iubitul ei, tatăl femeii care-mi povestea, pentru că se căsătorise cu altcineva, adică cu mama ei. Mama ei, fata din fotografie, o născuse când era foarte tânără, iar fosta iubită o otrăvise după ce ea născuse, când copilul avea cam un an. Femeia cu care vorbeam rămăsese aşadar orfană de mamă la vârsta la care nu avea amintiri despre mama ei. Ce mi s-a părut ciudat a fost că trăim cu imagini care nu par potrivite cu timpul. Femeia nu mi-a spus că fotografia era imaginea mamei ei când era foarte tânără, ci pur şi simplu că era mama ei. Asta mi s-a părut nespus de ciudat, faptul că o femeie la mijlocul vieţii îmi spune că fetişcana din fotografie îi este mamă.

Visele seamănă cu halucinaţiile. Noi le construim, mintea noastră le face să apară. Să fie oare frustrarea cea care ne comandă vise? Îmi vine să cred că ele apar nu numai din frustrare, ci şi dintr-o adâncă durere simţită din cauza absenţei celui visat şi din reproşuri vagi, nebuloase faţă de cei absenţi. Poate şi din vinovăţie, căci ei nu mai sunt, dar noi suntem. Încă.

Absenţa cuiva îl face, în mod paradoxal, mai prezent în vieţile noastre. Pe măsură ce trece timpul, devenim mai conştienţi de faptul că acea persoană, nu contează cum este ea absentă, prin despărţire sau moarte, a contribuit la definirea a ceea ce devenim noi în viitor. Orice absenţă lasă urme. Dar şi orice prezenţă are urme.

Când, fiind psiholog, un psiholog îţi întinde-o mână

A trecut cam multă vreme de când nu ne-am văzut. Dar, cum timpul trece repede, nici nu-ţi mai dai seama de asta. M-am gândit la Ea, la cât de greu îi este să se confrunte cu realitatea. Şi ce este realitatea?

Pare greu, dar câţi oameni nu se despart, câţi oameni nu suferă când se despart? Este oare nesuferinţa un act de egoism, un refuz al schimbării identităţii? Ridicarea de întrebări despre propria persoană, despre dorinţe, aşteptări? Este oare un mers înainte fără ezitări, fără să întorci capul? Este egoismul o preferinţă de sine, aşa cum îl definea Paul Valéry?

Da, realitatea era clară, El i-a mărturisit că o părăseşte, adică nu va mai veni s-o vadă. Cât timp, nu spunea, dar reieşea că poate niciodată. Deci era simplu şi adevărat. Era vorba de o pierdere. Pentru Ea. Poate şi pentru El, dar asta nu mă interesa acum. Când este vorba despre pierdere, adică atunci când pierzi pe cineva pe care gândeşti, îţi zici că-l iubeşti, psihologii spun că la început nu crezi că e adevărat. Asta înseamnă, zic ei, negare. Adică, pur şi simplu, negi realitatea. Nu poţi crede că aşa, brusc, cineva nu mai există.

Mi s-a întâmplat ca un bărbat pe care-l iubeam mult şi cu care eram împreună de aproape treisprezece ani să moară

brusc. Nu ştiu dacă ceea ce am trăit era negare, probabil că da, dar ştiu sigur că mă gândeam mereu la faptul că nu mai era, că dispăruse din viaţa mea. Brusc. Mă simţeam rătăcită în propria mea viaţă. Am încercat să-mi amintesc întâmplări frumoase, zicându-mi că ele îmi vor putea alina suferinţa. Se zice că trebuie să mulţumeşti trecutului, căci ai trăit totuşi ceva ce, poate, alţii nu trăiesc.

Era o personalitate ştiinţifică recunoscută, un intelectual de-adevăratelea, dar care îmbina în măsură aproape egală acurateţea observaţiei asupra vieţii, lumii cu o totală nepăsare pentru detalii şi pentru impresia pe care o lăsa celor din jurul lui. Ca şi Oliver Sacks, avea mereu un carneţel pentru notiţe, în care-şi însemna idei, asociaţii. Era însă năuc, neatent la context, cu gândurile în altă parte.

Odată am petrecut cu el şi fiul lui un revelion într-un oraş din Franţa şi, pentru că nu hotărâserăm nimic înainte, el a rezervat o masă la un restaurant cu un nume ciudat pe care-l văzuse din exterior, trecând întâmplător pe strada unde se afla acel restaurant. Nu intrase niciodată înăuntru.

A fost totul bine, restaurantul avea în interior minunate statui de marmură, reprezentând doi bărbaţi tineri, puţin efebi, înlănţuiţi erotic. Mâinile lor, degetele lor se agăţau ca iedera, într-o căţărare complice, unul pe celălalt, erau uniţi în ceva care era secretul lor, ca şi când erau doar ei singuri pe lume. Aproape că te simţeai un intrus când te uitai la acele statui, un intrus într-o intimitate ce ar fi trebuit să fie ferită de priviri. Seara a fost plăcută şi mâncarea bună. Când am plecat, am văzut la intrare o altă statuie cu doi tineri îmbrăţişaţi, într-un fel extatic. Atunci, fiul lui, râzând, ne-a spus că am fi putut să ne dăm seama de la început că este un restaurant pentru gay şi că statuile aveau în mod evident o anumită semnificaţie. Atunci am realizat şi eu că nu observasem că eram singura femeie din încăperea în care aveam masa rezervată şi că statuia de la intrare avea şi ea

un rost.

Se zice că Einstein şi-ar fi pus la fiert ceasul cu lanţ pe care-l purta de obicei, vrând să fiarbă ouă într-un anumit timp. Adică în loc de ouă a pus la fiert ceasul. Este poate o legendă, dar să ştiţi că există oameni, rar, poate foarte rar, care sunt cu mintea complet în altă parte mai tot timpul.

Atunci, când eram atât de pierdută de mine, atât de nefericită, un bun prieten, psiholog american, mi-a spus că ar trebui să citesc un articol scris de Erica Hollander. M-am mirat că mi-a spus acest lucru şi m-a mirat şi mai mult când mi-a spus să-i scriu autoarei, care lucra în domeniul psihodramei. Numele ei, Hollander, mi-era cunoscut. Când, la un moment dat, a existat o scurtă perioadă de deschidere către Occident în ştiinţă şi cred că şi în cultură, primeam la institut cărţi minunate de psihologie, prestigioase, apărute în străinătate. Ştiu că la acea vreme mă uitasem cu admiraţie la o carte groasă scrisă de Carl Hollander, pe care o citisem cu nesaţ ulterior, dar nici nu mă gândeam şi nici nu-mi trecea prin cap că aş fi putut avea vreodată relaţii cu el. Când prietenul meu mi-a spus să citesc articolul Ericăi, am zis bine, dar să-i scriu în mizeria în care mă găseam mi se părea aiurea. Cum, eu, ca psiholog, să-i spun altui psiholog despre starea mea de deznădejde, când trebuia să mă ajut singură, că de aia eram psiholog, să profit de ceea ce ştiam?

Totuşi, i-am urmat sfatul şi am citit articolul, care avea cel mai scurt titlu posibil. Se numea *Sunt bine?* Erica îşi descria tristeţea nemărginită pricinuită de moartea lui Carl, soţul ei. Tot ce citeam trăiam şi eu, nimic nou. Şi totuşi, ceva, atât de simplu, m-a cucerit. Erica, printre altele, spunea că toţi cei cu care se întâlnea o întrebau dacă este bine. Răspunsul ei, mesajul articolului, dacă pot spune astfel, era, cum am spus, simplu: eşti bine pentru că nu eşti bine. Adică ne-binele este bine. M-a convins când a relatat o întâlnire întâmplătoare cu o cunoştinţă, care a întrebat-o dacă este bine. În timp ce

încerca să-i răspundă, pe Erica a podidit-o plânsul, iar acea cunoştinţă i-a spus că vede că nu-i este bine. Erica îşi termină povestirea spunând că da, ea era bine, că acea cunoştinţă greşea. Ericăi „îi era bine“ pentru că plângea.

Ulterior, i-am scris Ericăi, de atunci a trecut mult timp, avem o prietenie profesională şi chiar şi dincolo de profesiune. Despre Carl mi-a spus multe.El făcea psihodramă şi psihoterapie de grup, ca şi ea, de altfel, şi există şi un institut care-i poartă numele, înfiinţat după moartea lui.

Erica se ocupa de comunicare, psihodramă şi chiar ţinea cursuri de psihodramă pentru avocaţi. La noi, acest lucru pare exotic. Erica avea aproape şaizeci şi cinci de ani când a murit Carl şi multă vreme camera lui Carl a fost lăsată cum era când trăia el, cu uşa deschisă. Erica ţinea mult la acest lucru, spunea că o uşă deschisă te duce cu gândul la viaţă, nu la moarte. Carl putea fi în cameră, dar nu asta conta, ci faptul că această cameră a lui Carl se mutase în capul ei, în acel palat cu amintiri, şi exista fiindcă pentru ea Carl trăia în alt fel. Carl era prezent în viaţa ei.

Ce mi-a spus Erica mi s-a părut că se aseamănă cu vorbele prietenei mele Eleni, grecoaică, dar şi româncă, care-mi cântase la telefon, pe când era în Grecia, deci nu lângă mine, un cântec la modă. Habar n-am cine cânta acest cântec, dar vorbele mi le amintesc. Era ceva cam aşa: „Atâta vreme cât mă gândesc la tine, tu nu vei fi departe“. Erica se gândea la Carl, el nu era departe. Să cred deci că dacă nu te gândeşti la cineva acel cineva este departe sau că dacă te gândeşti la cineva acel cineva este lângă tine? Este aproape, chiar lângă tine?

Erica este o persoană foarte activă, lucrează, susţine cursuri, pictează şi chiar are expoziţii şi vinde tablouri. Repertoriul ei de interese şi activităţi legate de psihologie este atât de larg, încât m-aş întinde foarte mult dacă le-aş aminti. De la copiii abuzaţi, la consiliere în procese juridice,

Erica fiind şi avocat, la delincvenţă, psihodramă şi adopţii, la comunicare şi câte şi mai câte, pe lângă cursuri despre desen şi artă, toate par să o anime pe Erica.

Oricând am unele ezitări privind cercetarea şi cunoştinţele de psihologie, îi cer părerea şi constat mereu că ştie de toate. Are mult umor. Odată mi-a scris că a fost să-şi vadă tatăl, suferind de Alzheimer, care locuia foarte departe de casa ei. Când s-a întors acasă, a pus mâna pe telefon să-i spună că a ajuns cu bine acasă, iar el a întrebat-o unde fusese plecată.

Într-o zi, după vreo doi ani şi ceva de la moartea lui Carl, Erica mi-a scris că se căsătoreşte cu un psihiatru, şi el văduv, că vând totul, şi ea, şi el, şi se mută împreună într-o casă nouă. Camera lui Carl nu va mai exista pentru ea, camera se va muta doar în capul ei. Nu pot uita vorbele ei: pe măsură ce trece timpul, trebuie să învăţăm să trăim cu pierderi. La unii oameni pierderile se întâmplă devreme, la alţii mai târziu, dar nimeni nu trece prin viaţă fără pierderi.

Când am primit şi poze de la ea, am zâmbit, gândindu-mă la cât de diferită era Erica de mentalitatea noastră, a românilor. Câtă lume n-ar fi blamat-o sau nu s-ar fi gândit că l-a trădat pe Carl, că, în fond, ce mai aştepta ea de la viaţă, că trebuia să-l plângă în linişte şi singurătate pe Carl, nu-i aşa? Chiar m-am gândit că aş putea să le spun acestor oameni, eu, care o cunosc aşa de bine pe Erica, că este o „bigamă“, amestecându-l pe Carl, cel din amintirile ei şi din prezent, sigur, nu fizic însă, cu noua ei relaţie, cea reală, cu psihiatrul, care i s-a alăturat în viaţă, care nu este deloc tânăr, după cum nici ea nu mai este. Un Carl în minte, imaginar, şi un Tom real, căci aşa-l cheamă pe psihiatru.

Azar Nafisi aminteşte într-o carte că o studentă i-a spus despre o femeie morală care nu s-a gândit niciodată la adulter şi totuşi aproape treizeci de ani şi-a înşelat emoţional soţul cu primul ei soţ mort. Studenta i-a spus că această

femeie suferea de lipsa iubirii şi afirma cu certitudine că absenţa iubirii este o maladie. Ce-ar fi să-i spun asta Ericăi? Dar e ridicol, Erica nu-şi înşela emoţional noul soţ, în sinea ei trecutul său făcea un pact cu prezentul.

Cine ar înţelege această alăturare a memoriei cu realitatea? În nici un caz nu putem privi viaţa Ericăi ca petrecându-se în două lumi.

Am stabilit cu Ea să ne vedem, eu tulburată de amintirile mele, în bună parte din cauza ei, şi ea încă neconvinsă cine era El, de ce a părăsit-o şi ezitând cu privire la întâlnirea lor. Era oare mai bine să nu existe acea perioadă în care au fost împreună? Dar cine poate spune cum ar fi fost viaţa ei fără El? Vrând-nevrând, la un moment dat, va deveni şi El un personaj confecţionat din amintirile ei, din gândurile ei şi ale mele şi din scrierile lui.

Să ne apropiem de cârlige

Toată lumea zice că timpul trece prea repede. Parcă ar fi adevărat. Chiar dacă trece ceva timp după ce nu te-ai văzut cu cineva, nu mai socoteşti cât timp a trecut, te aşezi la coada unei continuităţi, umplând golul cu întâmplări.

M-am întâlnit cu Ea. A venit la mine şi nu-mi dădeam seama în ce stare era. Am făcut un ceai, amânând ideea de a-i ghici starea. Poate aştepta să vorbim despre cârlige, poate nu. Eu, oricum, hotărâsem mai demult să îmi împrospătez cunoştinţele despre ceea ce am putea numi cârlige.

În sfârşit, am ajuns, după multe rătăciri în conversaţiile noastre, la cârlige. Asta credeam eu. Adică la acele iţe care se împletesc între oameni şi care sunt mai bine simţite în relaţiile de cuplu, nu numai de cei doi, ci şi de cei din preajma lor. Ştiam că Ea va umbla în meandrele memoriei ei, ştiam că la început memoria ei nu se preocupase prea mult să păstreze amănuntele, acele imagini fulgurante şi amintiri care năvălesc fără să le chemi. Ştiam că, mai târziu, tu, cel care mergi pe urma amintirilor, le vei smulge din adâncul memoriei, frântură cu frântură, căutând în mărunţişul buzunarului memoriei vorbă cu vorbă din ceea ce fusese spus.

Mă gândeam cum va face Ea, care se va confrunta cu partea bună a întâmplărilor şi în acelaşi timp cu ceea ce era inversul lor. Aşa cum spune Thomas Mann undeva. Memoria este ca o tapiserie, dar spatele, partea ei dosnică, este plin de

noduri grosolane şi fire care atârnă alandala.

Mă gândeam că sigur Ea era neliniştită, că trăia acea nelinişte care o trimitea în istoria întregii ei relaţii cu El, că vechi întâmplări trăite rămăseseră fără sfârşit, însă acum căpătaseră o proporţie neaşteptat de mare, ameninţătoare, din pricina dorinţei ei de nepotolit de a reînvia acele întâmplări ce despicau faptele dându-i un adevăr, o certitudine. Simţea nevoia unor certitudini.

Să ne apropiem de cârlige, m-am gândit eu.

Un psiholog a inventat termenul „efect de cuplu“. E un efect în care se pune în prim-plan timpul, ideea de timp care se scurge, dar care durează în scurgerea lui. Durata relaţiei şi, bineînţeles, felul în care etapa de fuziune poate continua în mod psihologic – considerată însă ca o mare iubire în concepţia profanilor –, ducând la o depersonalizare a celor doi parteneri. Unul se contaminează de personalitatea celuilalt sau unul împrumută neconştient gesturi, gânduri, vorbe, afirmaţii, preferinţe, atitudini de la celălalt.

Aşadar, în acest du-te-vino, nimeni nu mai este chiar el. Ceva din individualitatea, din specificitatea fiecăruia se pierde. Aşa cum apa se infiltrează în ziduri sau cum praful intră sub o uşă închisă. E ceva subversiv, negândit. Ceva care se insinuează. Ceva care fisurează personalitatea fiecăruia dintre cei doi. E greu de spus cum se mişcă balanţa, pentru că am întâlnit contaminaţi relativ egal, dar am întâlnit şi contaminaţi trăind cu contaminaţi slab, care-şi păstraseră ceva din autonomia psihologică iniţială, cea de dinainte de cuplare.

Acest psiholog nu implica, în ceea ce susţinea, prea mult afectivitatea, emoţiile, intruzia perfidă a emoţiilor. Aşa că, ajungând la cârlige, vrând-nevrând, am ajuns la măreaţa şi greu de abordat codependenţă, un termen psihologic complicat, greu de înţeles, care nu se lasă pradă preciziei tiparelor jinduite de psihologi.

Voi face o comparaţie caraghioasă ca să-l definesc în ciudăţenia lui. Când nu exista mâncare în comunismul ante-1989, ca să nu zic că era chiar foamete, am cumpărat odată, considerându-mă norocoasă, lebăr. Mie-mi place mult lebărul. Acel lebăr cremos, moale, care se întinde nu atât de servil pe felia de pâine ca untul moale, dar se întinde. Dar lebărul luat de mine, despre care mi s-a spus că este ca de plastic, când vroiam să-l întind pe felia de pâine, se revolta, sărind pe jos, pe linoleumul din bucătărie. Era un lebăr rebel, cu personalitate. Nu vroia să stea pe pâine.

Ei bine, codependenţa o consider o realitate psihologică rebelă. Ea este uimitor de diversă şi greu definibilă. Cine a inventat-o? Se crede, la nivelul comunităţii psihologilor, că o psihanalistă germană, Karen Horney, este inventatoarea ei. Ea a susţinut, în 1941, că unii oameni adoptă o „mişcare către“ alţii de lângă ei, un fel de tropism, aşa cum floarea-soarelui se îndreaptă către soare, către lumină. De ce o fac? Pentru că-şi doresc aprobarea celorlalţi, iubirea lor, dar şi un control neconştient asupra acestora, fiind de fapt dependenţi de ei. Ei sunt supuşi, pentru ei aprobarea celorlalţi contează mai mult decât respectul de sine. Ei nici nu pot să-şi gândească autonomia. Sunt imaturi, iresponsabili, năuci, rătăciţi care se agaţă de cineva puternic sau, oricum, mai puternic decât ei. Iedera caută ziduri, singură nu se poate ţine.

Psihiatrii vorbesc despre tulburări de dependenţă. Într-o definiţie mai largă, codependentul/codependenta este o persoană care nu poate funcţiona, vieţui cu eul său înnăscut, are o gândire şi un comportament organizate în jurul altei sau altor persoane.

Deşi responsabilităţile pentru relaţiile cu alţii au nevoie să coexiste cu responsabilitatea de sine, codependenţii nu pot face acest lucru. Ei au relaţii interpersonale în care nevoia de a fi cu cineva alături are o importanţă existenţială.

Altfel, nu se simt bine, nu se simt ei, pentru că în lipsa celorlalţi ei nu sunt, propriile lor nevoi nu sunt gândite, umbrite fiind de nevoia de altul, sunt subordonate nevoilor altora, ale celor din preajma lor, ei nu prea ştiu cine sunt şi nici nu se gândesc la asta.

Găsim în literatură foarte bine exprimată codependenţa. Ezra Pound scrie în versuri: „Ea care nu putea trăi decât printr-o unică persoană/ Ea care nu putea vorbi decât unei singure persoane/ Tot restul ei fiind o continuă preschimbare/ Un mănunchi de sparte oglinzi“. Şi în alte versuri ale lui, mult mai acute, codependenţa este descrisă perfect: „Te implor, intră în viaţa ta/ Te implor, învaţă să spui «Eu»/ Când te întreb/ Că nu eşti o parte, ci un întreg/ Nu o porţiune, ci o fiinţă“.

Dar, dacă codependentul/codependenta pleacă să cucerească un zid, ce face zidul, cine este zidul? Este firesc să ne întrebăm. Zidul este şi el o persoană cu propriile ei date: un trecut, relaţii, opţiuni, aspiraţii, gânduri şi emoţii, viziuni despre sine, nevoi, imaginile de învingător în viaţă, narcisist nedeterminat, dornic de putere şi admiraţie. Este cel care intră în jocul iederei. Dacă iedera intră în jocul ei neconştient sau foarte puţin conştient, zidul intră în joc mai mult conştient şi mai puţin neconştient. Şi el are nevoie de iederă.

După ce i-am spus toate acestea, ca să-i construiesc un ţarc în care să rătăcească cu gândurile ei, Ea chiar a rămas pe gânduri. Nu s-a gândit niciodată ce forţă au cârligele. Nu s-a gândit niciodată că aceste cârlige fac relaţii încâlcite, atât de greu de desfăcut. Nici o clipă nu s-a gândit că aceste cârlige sunt atât de greu de desfăcut, aşa cum un ghem încâlcit nu se lasă desfăcut, nu se lasă deloc pus într-o ordine clară. Ştia vag, mi-a spus, sau, mai bine zis, bănuia că există ceva cum sunt cârligele. El însă nu se manifesta ca o persoană prinsă în cârlige.

Ba dimpotrivă. Părea că a reuşit să se desfacă, şi chiar mai demult, că despărţirea sau dezlipirea de soţia sa fusese clară, că atunci când ajungi la o anumită vârstă mai înaintată, când copiii au viaţa lor şi problemele lor, te poţi declara liber. Evident, nu o despărţire administrativă, ci una emoţională. Dar, stând pe gânduri şi mergând spre amintiri, Ea îşi dădea seama că nu fusese aşa. Că iedera creşte mai mult în întuneric şi că zidul despre care-i vorbisem se făcea sau credea că este gol, dar nu, iedera mergea spre el. Şi el exista.

„Da“, mi-a spus Ea, „acum pot chiar vedea când ar fi trebuit nu numai să văd, dar să şi fac ceva. Nu ştiu ce. Să mă despart sau poate să discut despre ceea ce se întâmpla.

Eram undeva în vacanţă“, îmi zice Ea, „ca de obicei. Departe de locul meu şi departe de casa lui şi telefonul suna mereu. Insistent. Îl vedeam nemulţumit, dar cedant“. I se comunicau de acasă de la el păreri, i se cereau sfaturi şi decizii, probleme care erau prezentate ca probleme ale lor, ale unui „noi“, iedera şi zidul trebuiau să se înţeleagă, să hotărască ceva al lor. Atunci, pentru Ea a apărut o suspiciune, pe care a îndepărtat-o cu uşurinţă. Nu era totul clar, totul limpede. Nu părea că o linie desparte două lumi, a iederei şi a lui, a zidului, a trecutului şi prezentului. Dar Ea nu simţea adierea unei ameninţări care ar fi trebuit s-o neliniştească, chiar dacă nu-i plăcea conversaţia telefonică la care asista fără să vrea.

Oare de ce Ea nu a protestat în vreun fel, nu dramatic, nu cu reproşuri, de ce nu şi-a arătat nemulţumirea, nu a spus nimic? Poate că figura ei nu arăta prea fericită, dar poate că vorbele, dacă le-ar fi rostit, ar fi dus la ceva. „La ce să ducă?“, mă gândeam eu, ascultând-o, revenindu-mi în minte ceva scris de Virginia Woolf, care m-a întristat mult, dar m-a şi convins de misterele psihice: „Nespusul relaţiilor umane e mult mai captivant decât ce articulează limbajul“. Ca şi cum

ar fi două lumi, una a spusului şi una a nespusului.

De ce s-a lăsat Ea în voia unei sorţi incerte? Nu acest lucru a făcut ca şocul despărţirii s-o ia pe nepregătite?

Bănuia că, atunci când nu erau împreună, El telefona acasă, pentru că şi atunci când venea şi apărea, plecând de acasă, imediat primea un telefon şi i se cereau asigurări că a ajuns cu bine. „Se vedea că este într-o stare de disconfort şi ulterior evita să răspundă la telefon în prezenţa mea“, mi-a spus Ea. Era însă necesar acest lucru? Poate că ar conta dacă el nu primea telefon, ci suna. Sau rolul de codependent presupune asemenea gesturi? În fond, un singur fel de eveniment este o ocazie de moment care se oferă ca un puzzle, insinuând orice manieră de semnificaţie. Repetarea gesturilor duce la un înţeles anume. Ce înţeles le putea da ea, discreţie, disconfort, jenă, laşitate, protejarea ei de situaţia în care se aflau, evitarea unei complicităţi propuse pe faţă?

Dar eu, care povestesc aceste întâmplări, am sigur altă viziune. Nici nu s-ar putea altfel. Nu este vorba despre viziuni contradictorii, ci despre viziuni diferite, despre percepţii diferite şi, evident, despre interpretări diferite. Nici un om nu vede acelaşi lucru ca altul, deşi cei doi se pot înţelege. Viziunile se pot apropia. Vrând-nevrând, mă uitam la Ea. Mă urmărea în discuţia noastră, axată acum pe cârlige, cu o privire stăruitoare, ca şi cum îşi recompunea gândurile, le rearanja, iar eu migram către trecutul ei recent. Cârligele schimbau percepţia asupra relaţiei cu El. Fără îndoială.

Am simţit nevoia să mă abat de la codependenţă la căsnicie, la viaţa de cuplu. Se zice că însăşi partea întunecată a unei căsnicii, acel miez negru din inima angajamentului conjugal, leagă oamenii cu iţe misterioase. Fiecare cuplu are reguli de fier sau reguli care devin de fier, ruginind, de care cei doi nu sunt prea conştienţi. Căsnicia aplatizează parcă timpul, îl comprimă, îi maschează scurgerea în cotidianul care curge lent, trecutul şi prezentul suprapunându-se şi

trecând unul în altul. Cu spiritul lui lucid, critic şi adesea înverşunat, deşi deloc agresiv, Oscar Wilde spune că farmecul căsătoriei este că face o viaţă de decepţii absolut necesare ambelor părţi. Ataşamentul este şi el ceva misterios. Fie că este asociat cu obişnuinţa sau alimentat de nevoi devenite obişnuinţe, reale sau nu, el ajută la stabilitatea relaţiei şi foarte adesea este mai puţin interesat de starea de fericire cu cineva şi mai mult interesat de a sta împreună cu acel cineva. Odată format, ataşamentul este greu de rupt.

Viaţa ei emoţională era acum mai complicată, doldora de întrebări, uneori fără noimă, alteori nedumeriri, părând fixate pe ideea găsirii unei cauze, doar a uneia, clară, solidă, a despărţirii. Dar cârligele complicau foarte mult, duceau către un El necunoscut de ea, doar bănuit şi, oricum, niciodată ştiut aşa cum credea ea că se cunoaşte pe sine. Arăta ca un personaj din Henry Miller despre care acesta spunea că „viaţa lui emoţională era un terci care oscila ca un cazac beat“.

Îşi strângea buzele, zâmbea subţire, nemulţumită, îşi mişca uşor capul şi, cu încăpăţânare, căuta răspunsuri. Cu toate complicaţiile aduse de problema cârligelor, mi se părea înţepenită în acel moment al declaraţiei lui de plecare de lângă ea, fără să promită vreun viitor posibil, vreo revenire. Şi, în fond, ce viitor putea vedea ea, când existau acele cârlige, acele iţe încâlcite care-l legau pe el de cea cu care fusese atâta vreme alături? Poate nu împreună, dar, oricum, alături.

Aş fi vrut să înţeleagă că ea nu va putea şti cine este El dacă va persista să evite un fapt evident, şi anume că o realitate, despărţirea, nu mai era acum, în acel prezent în care noi două eram împreună, ce a fost când a fost, pentru că despărţirea putea fi reconstituită doar luând în considerare şi acel trecut mai îndepărtat când ea nu exista în

viaţa lui. Despărţirea devenise amintire, e drept, proaspătă, dar amintire. În fond, T.S. Eliot o spune atât de bine. Trecutul ar trebui să fie alterat de prezent tot aşa cum prezentul este determinat de trecut. Cu alte cuvinte, trecutul este alterat de prezent, prezentul este alterat de trecut. Şi, în această mişcare, cârligele lucrează surd, dar sigur.

Aveam atât de multe să-i spun Ei, atât de multe se pot spune despre cârlige, încât am hotărât să vorbim altă dată, ea continuând să se frământe, eu continuând să dau o formă cât mai puţin confuză lumii cârligelor. Oricum, undeva mai departe de noi, El rămânea cineva pe care nu-l mai puteam evita. Trebuia să-l construim, ca pe un puzzle, chiar dacă nu cred că această imagine confecţionată din amintiri şi păreri poate fi pusă sub semnul adevărului. Dar poate că, din această întreprindere, fantezia şi realitatea, deşi se puteau izbi, se puteau reaşeza într-un fel. Sfârşitul întâlnirii noastre este de unde începem. Să facem un sfârşit înseamnă să facem un început. Aşa mi-a venit ideea să caut în notiţe un vers din T.S. Eliot, că tot l-am pomenit mai sus, şi, cu un aer optimist, gândindu-mă la viitor, să i-l spun: „Timp pentru tine şi timp pentru mine/ Şi timp pentru o sută de indecizii/ Şi pentru o sută de viziuni şi reviziuni/ Înainte de a lua un toast şi ceai“. Cum ceai băuserăm, l-am mutat şi pe el în viitor. Alt timp, dar pentru amândouă.

Despre misterul cârligelor

Am uitat de Ea. Sigur că mă va căuta, cândva, când îi va veni dorinţa de a ne revedea. M-am gândit însă la ea când am citit un roman al lui Yasunari Kawabata, după unii cel mai bun roman al său. Cronicile scrise m-au făcut curioasă să caut să-mi dau seama, să simt de ce este cel mai bun roman al său. Titlul este frumos, se numeşte *Ţara zăpezilor*. Prima dată a fost publicat acum aproape şaptezeci de ani. Dar ce contează?

Din toată cartea, ceea ce m-a mişcat a fost descrierea unui obicei legat de ţesăturile din ţara zăpezilor. Personajul principal al cărţii lui Kawabata, Shimamura, povesteşte că în anotimpul zăpezilor, în acel loc, se torcea firul de cânepă, la vreme de ninsoare, şi tot pe omăt se aşterneau pânzeturile la albit.

Pe timpul zăpezii se torcea firul de cânepă până avea loc albitul. În acel loc, nămeţii erau foarte mari şi acolo, pe acele meleaguri, se ţesea o pânză minunată numită *chijimi*. Bătrânii şi cărţile vechi spuneau că această ţesătură albă era zămislită din omăt.

Ţesăturile se făceau în lunile lungi de iarnă de neobosite mâini de fete, iar când primăvara începea să se iţească, avea loc un târg al acelor pânzeturi. Fetele care le ţeseau aveau între paisprezece şi douăzeci şi unu de ani şi se spunea că după această vârstă nu mai reuşeau să dea ţesăturilor aceeaşi strălucire şi aceeaşi prospeţime care le făceau

neasemuite.

Fetele visau să ajungă vestite şi puneau tot sufletul lor în ceea ce lucrau în acele zile de iarnă. Nimic altceva nu făceau în zilele lungi şi troienite, iar după ce terminau ţesăturile, acestea se dădeau la albit în zăpadă. În fiecare an ţesăturile noi şi cele vechi se dădeau la albit.

Cânepa albă, întinsă pe zăpadă, devenea „împurpurată de primele raze ale dimineţii“ şi aşa atât nămeţii, cât şi cânepa deveneau de „un trandafiriu aprins“ care le făcea să nu se mai deosebească una de alta.

Pentru Shimamura, ţesăturile nu mai aveau nici o urmă de murdărie, erau atât de pure, încât cel care le purta se simţea purificat. Ceva de început al începutului. Chiar şi ţesăturile vechi erau puse la albit, iar cele noi, odată ce ieşeau de la război, erau întinse pe zăpadă.

Albitul dura două luni şi în această perioadă câmpurile şi ogoarele ninse erau pline de ţesături. Dar acest lucru nu însemna deloc că fetele îşi terminaseră treaba. Ţesăturile şi firele de cânepă erau lăsate în leşie, la înmuiat, peste noapte, iar dimineaţa erau spălate în mai multe ape, stoarse şi întinse pe zăpadă. Spre sfârşitul timpului de albit, pânzele de *chijimi* străluceau în flăcări purpurii sub primele raze de soare, iar priveliştea lor era de o prospeţime fără seamăn pe lume. În cărţile vechi se scria despre cât de neasemuit arătau ţesăturile. Sfârşitul albitului era semnul primăverii care se apropia.

Gândurile lui Shimamura erau nespus de adânci. El îşi spunea că firul de cânepă, subţire, dar aspru, putea fi tors şi ţesut numai în umezeala zăpezii şi numai în anotimpul friguros şi întunecat, pentru a fi apoi purtat în miez de vară fierbinte, să împrospăteze şi să răcorească pielea. Bătrânii spuneau că aşa ajung la împerechere armonioasă forţele elementare ale întunericului cu cele ale luminii.

El îşi privea iubita gândindu-se la aceste ţesături. Ea îl

înconjura cu o dragoste fierbinte, dar, cu toate acestea, nici măcar un ataşament ca al ei nu avea ceva statornic, stabil, palpabil, aşa cum părea ţesătura de *chijimi*. Acele ţesături nu aveau o viaţă veşnică, dar, purtate cu grijă, cu atenţie, ele îşi păstrau culoarea iniţială multă vreme.

M-am întrebat dacă Kawabata a gândit o memorie a ţesăturii, pentru că altfel de ce ar fi scris că acele ţesături absorbiseră în ele căldura unui suflet de fată, care putea trece asupra altor oameni măcar o fărâmă din acea căldură? Să fie aici ceva din misterul cârligelor? Acel timp al întunericului şi frigului care s-a păstrat şi a făcut ca vara să răcorească pielea este oare ceva care ne-ar putea face să înţelegem acest mister al cârligelor?

Amintiri amestecate

A început un an nou. Totul este relativ. Putea începe mai demult sau putea începe mai târziu. Dar ce contează? Pentru că am vorbit, nu demult, că am putea încerca să vedem ce este codependenţa şi, evident, ce sunt cârligele, într-un mod nerostit am simţit că asta este calea discuţiei.

Sigur, ştiam că amândouă înţelegem că unele relaţii de codependenţă sunt sănătoase, adică acele relaţii în care se stabilesc graniţe fizice, mentale, psihologice, pentru ca autonomia şi individualitatea să nu fie afectate. Le putem considera relaţii mature, capabile de a rezolva acel paradox dat de coexistenţa fuziunii cu separarea.

Timpul care a trecut de la ultima întâlnire a fost un timp în care Ea a meditat cu ochii pătrunzători ai minţii la codependenţa Lui, la cârligele lui şi la puterea lor. Cum s-a întâmplat, se întreba ea, să ajungă atât de puternice cârligele? O viziune arheologică, mi-am spus eu, asupra relaţiei Lui cu trecutul său. „Desigur, ceva din structura lor, a Lui şi a soţiei lui, a favorizat această codependenţă în care El, atunci când s-a îndrăgostit de mine“, îmi spune Ea, „nu a forţat toleranţa, banalitatea vieţii.

Probabil că i se potriveau versurile lui T.S. Eliot: «Dar chiar aşa, şovăitor şi slab,/ Tot am în mine atâta vlagă/ Să caut, apucat de colţii morţii,/ Intrare-n fericirea acelui loc/ Cândva văzut, şi sărutat, cândva răpit/ De lângă mine lângă al mării murmur»“.

Ea îşi doreşte acum o arheologie a codependenţei Lui, dacă ea există, mai ales când El a lăsat-o să înţeleagă că şi-a petrecut toată viaţa încâlcit fără rost, cu obligaţii mărunte, luând în socoteală doar dorinţa lui de afirmare şi realizare socială şi profesională.

„Se zice că e mai bine să nu schimbi ceva, dacă schimbarea nu aduce nici un folos. Şi, într-adevăr, un folos în viaţa lui afectivă, sentimentală nu a găsit până nu m-a întâlnit pe mine, atât de târziu. Să cred că eu am fost doar un folos temporar?“, se întreba lezată Ea. „Aşa se pare“, i-am spus eu, dezarmată de argumente.

„Să ne întoarcem“, i-am zis, „la potrivirea cârligelor“.

Cine era El? Şi eu îl cunoşteam de mult, de când era tânăr şi subţire ca un plop. Sigur, altfel decât îl cunoştea Ea. Şi Ea îl cunoştea de mult, dar diferit. Niciodată, dar niciodată, Ea nu s-a gândit că ar putea avea o relaţie de iubire cu El. Am crezut-o şi ştiu sigur că spunea adevărul.

El a făcut din tinereţe, după multe umilinţe şi neajunsuri lumeşti, o carieră de invidiat. Nu în ţară la noi. O asemenea ascensiune socială, atât ca statut social, cât şi ca situaţie financiară, demnă de invidie, într-o ţară străină nu e deloc ceva care să nu pună în discuţie un anumit talent, abilităţi şi multă ambiţie. A plecat de tânăr din ţară, s-a descurcat cu greu la început, căuta să supravieţuiască, dar mintea lui şi isteţimea în relaţiile profesionale l-au promovat în funcţii de decizie importante, l-au plasat în cercuri de putere şi l-au purtat prin toată lumea, în cele mai mari hoteluri, în avioane, la întâlniri care flatează orgoliul cuiva plecat de jos, un orgoliu devenit orgoliu de învingător, mai ales când a părăsit o lume despre care era sigur că nu avea să-i satisfacă ambiţia, după o copilărie prea săracă şi o origine politic nesănătoasă. Oare ar fi putut el uita că nu prea avea ce să mănânce, că nu prea avea haine, că trăia atât de greu, încât nu mânca un ou fiert întreg, ci doar împărţit cu alţii? Sigur,

aşa ceva nu se uită, dar devine un reper al succesului ulterior. Era oare narcisist? Sau avea oare un narcisism latent, oropsit de lumea în care trăia, găsindu-şi un drum de afirmare prin curajul de a-şi lua lumea-n cap? Pare-se că da.

Cei rămaşi în ţară priveau aventura lui ca pe un succes binemeritat, în care noul lui mediu social nu l-ar fi putut ajuta fără calităţile personale, fără a-i aprecia mintea şi abilităţile de a se descurca, exploatându-şi potenţialul mental. Narcisismul lui, dacă-l luăm în considerare, era hrănit atât de succesul social, cât şi de mediul familiei pe care şi-o formase. Înainte de a pleca din ţară se îndrăgostise de o fată. Ea va deveni purtătoarea de cârlige, soţia lui, mamă a doi copii, crescuţi mai mult de ea, dar cu lejeritatea pe care ţi-o dau banii, bona, fără griji. O familie, cum se spune, bine situată.

Şi ea crescuse la fel, tot cu bonă şi servitori, obişnuită să nu gândească pentru sine, pentru că o făceau cei din jur. Destinul ei era dictat din exterior, totul era uşor, totul i se cuvenea. Nu se remarcase prin nimic special în copilărie, în afară de dependenţa emoţională, pare-se, de alţi copii. Nu-i plăcea singurătatea şi nimeni nu se ocupase de ea mai îndeaproape. Poate că fusese un copil neglijat psihologic şi de aceea, devenită adult, a ajuns dependentă, pentru că alţii îi trasau viaţa; maturizarea, trecerea către independenţă, asumarea unor decizii nu avuseseră loc.

Lipsa de autonomie şi dependenţa de cei apropiaţi i-au creat psihologic o frică de abandon generată de o anxietate existenţială. Era obişnuită să fie ajutată şi, aşa, maturitatea şi lipsa de responsabilitate faţă de ea treceau drept originalitate. Poţi fi cu uşurinţă cu capul în nori când alţii se ocupă să-ţi fie viaţa liberă de griji.

Neatenţia la cei din jur, absorbţia de sine, incapacitatea de a se distanţa de ea o făceau să aibă reacţii şi gesturi neadaptate situaţiilor în care erau prezenţi cei care o

cunoşteau şi care îi tolerau cu ironie amuzată nepotrivirile. Poate că o umbră de autism era prezentă. Şi eu am cunoscut-o şi în bună parte am recunoscut percepţia celor din jur şi pe cea ascuţită a Ei.

Ţin bine minte că am întâlnit-o odată, demult, la mare. Am mers să mâncăm o îngheţată, pe o terasă. Pentru că nu erau locuri libere la alte mese, ne-am aşezat la o masă unde un domn mânca o prăjitură. Desigur, i-am cerut voie să stăm la masa lui. Noi vorbeam ceva neimportant, despre vreme, despre apa mării. Domnul fuma şi pe masă erau pachetul lui de ţigări şi o cutie de chibrituri. Ea a luat cutia de chibrituri şi, rând pe rând, scotea câte un băţ de chibrit, îl rupea în două şi punea chibritul rupt în scrumieră. Asta în timp ce vorbea cu mine. Domnul vedea ce se întâmplă şi privea siderat către noi, dar nu făcea nimic. Eu nu ştiam ce să fac; dacă-i spuneam să înceteze, acel domn auzea şi îşi dădea seama că ea făcea nişte gesturi neconştiente. Ceva care nu se făcea, ceva aiurea.

La un moment dat, când s-au adunat cam multe chibrituri rupte-n două, domnul s-a ridicat de la masă, şi-a luat ţigările şi cutia de chibrituri, în care, probabil, mai erau doar câteva beţe întregi, şi a plecat cu un aer nedumerit. Eu n-am zis nimic. La plecare, ea, mereu agitată, dar fără nici un motiv, s-a împiedicat de frapiera de lângă masa la care stătuserăm, dărâmând-o. Ciudat, nu? Ca-n filmele comice.

Cred că nu-şi dădea seama ce face, nu ştiu. Când vorbeşti cu cineva nu faci şi altceva. Cei care o cunoşteau nu s-au mirat deloc când le-am povestit întâmplarea mea. Ba chiar s-au amuzat. Aşa era ea, toţi ştiau că ceea ce făcea părea normalitatea ei.

Altă dată a trecut pe la mine în vizită. Eu locuiam la părinţii soţului meu, nu departe de casa ei. Ne-am dus în bucătărie să facem cafea. Era spre prânz şi soacra mea prăjea cartofi pe un ochi aprins de aragaz. Alături de cratiţa

cu ulei în care erau cartofii la prăjit se aflau o altă cratiţă şi o sită unde punea cartofii prăjiţi, venind din când în când să vadă dacă poate să-i scoată din oala cu ulei. Eu am pus ibricul cu apă la fiert şi, câtă vreme am aşteptat să fiarbă apa ca să fac cafeaua, ea, stând în picioare lângă aragaz şi vorbind, lua din cartofii prăjiţi, unul câte unul, şi-i mânca. La început mi-am zis că vrea să guste un cartof prăjit, dar apoi am văzut că nu se mai opreşte şi că mâncase aproape toţi cartofii. Ca şi la întâmplarea cu îngheţata, n-am zis nimic. Am luat ibricul de cafea şi două ceşti şi m-am dus în altă cameră ca să bem cafeaua, dar am surprins privirea aiurită a soacrei mele, rămasă fără cartofii prăjiţi. Avea aceeaşi privire ca domnul căruia ea îi rupsese aproape toate beţele de chibrit la cofetărie. Aşa era ea. Şi nimeni nu-i spunea nimic, toţi îi urmăreau mereu uimiţi şi amuzaţi gesturile nefireşti, fără să spună ceva. Oare dacă i s-ar fi spus, s-ar fi schimbat ceva? Uneori, un defect neamendat de nimeni, din delicateţe sau nepăsare sau indiferenţă, capătă dimensiunea unei ciudăţenii.

Mi-am adus aminte de aceste întâmplări în timp ce Ea îmi vorbea despre cârlige. I-am spus că există persoane care sunt dependente de alţii pentru că aceştia dau un sens identităţii lor, ele instalându-se confortabil în relaţii, în afara lor aproape neexistând, pentru că sunt şi par neajutorate, neîndemânatice, indecise, confuze, dar, cum spun psihologii psihanalişti, sunt personalităţi pasiv-agresive. Sunt supuse şi dependente, dar neconştient manipulative. Neputinţa le face să-şi găsească neconştient strategii de supravieţuire, şi asta mai ales dacă au fost transferate altora care să le poarte de grijă. Diagnosticul psihologic în aceste cazuri susţine, ca trăsături esenţiale, dependenţa şi supunerea, nevoia excesivă ca cineva să aibă grijă de ele, să fie responsabil de viaţa lor şi, sigur, foarte sigur, frica de a fi abandonate.

Mergând mai departe, psihanaliştii susţin că aceste

persoane nu pot funcţiona cu eul lor înnăscut, gândirea şi comportamentul lor se organizează în jurul altei/altor persoane, pentru că nu există conştiinţa responsabilităţii de sine. Sunt multe simptome ale codependenţei, relaţii interpersonale nereale, dar intense – aceste persoane chiar cred că au prieteni –, intoleranţa la solitudine, sentimente de goliciune şi de rătăcire în timp – nu ştiu ce să facă atunci când sunt singure –, nevoia de acceptare şi de afectivitate, imitarea celor din jur, diminuarea importanţei sinelui şi importanţa dată doar celor din jurul lor, pentru că doar prin ei trăiesc. Dar despre aceste probleme complicate vom vorbi când ne-om vedea, curând. Mi se părea că încă nu puteam vorbi despre cârlige.

Draga mea dragă, din vise şi prea puţin altfel

Ea a venit la mine şi mi-a vorbit cu o voce şoptită, de nerecunoscut, spunându-mi că a citit din scrisorile-jurnal ale Lui de la începutul relaţiei lor sau, mai precis, de când el şi-a dat seama că s-a îndrăgostit de ea. El era îndrăgostit. Şi Ea mi-a spus că, citind, a simţit că se îndrăgosteşte din nou de el. Când relaţia era deja sfârşită, mă gândeam eu. Oare e posibil aşa ceva?

Şi eu citisem ceea ce-i scrisese el. Deşi fusese dezamăgită, Ea simţise că ceva, oare ce?, a tulburat-o mult. „Sigur“, i-am spus eu, „va trebui să începem cu începutul, acel început pe care tu l-ai privit cu reticenţă, dar apoi ai căzut în păcat. Aşa cum din pământ ies timid şi sfios florile primăvara. Mie“, am continuat, „lectura scrisorilor Lui mi-a lăsat impresia unei profunde tristeţi“. O tristeţe care răzbătea foarte discret prin bucuria şi uimirea lui că-l lovise îndrăgostirea. Citirea lor a risipit dezamăgirea pe care ea o invoca tăcut mereu când ne vedeam, făcând loc înţelegerii şi amintindu-i – doar trecuse atâta vreme de la primele lui trăiri de îndrăgire – uşurinţa cu care a primit declaraţiile Lui, fără a-l încuraja în vreun fel. Acesta era începutul.

Ce fel de tristeţe era solul pe care răsărise îndrăgostirea? Era, i-am citat eu, aşa cum o vede Petru Creţia, „locul împărătesc al tristeţii, al tristeţilor de orice fel, este vârsta

târzie, cea din urmă, bântuită de amintiri, de nostalgii, de regrete, cu orizontul speranţei închis“. Am revenit la dezamăgire în discuţia noastră şi mi-a trecut prin minte s-o întreb pe Ea dacă, aşa cum a spus că ştie că i s-a risipit dezamăgirea, poate să ştie ce fel de dezamăgire i s-a risipit. Cea de El sau cea de ea, de sinele ei? Şi asta pentru că, din ce a scris El, care nu se consideră deloc mincinos, îndrăgostirea lui putea fi o „minune sau un blestem“. Şi nu chiar bruscă, ci latentă, refuzată probabil conştient, dar devenind subtil nevoie de Ea. Desigur, mi-am spus, poate că Ea se gândea la dezamăgirea de El – şi, într-un fel, avea dreptate –, dar mai degrabă trebuia să se gândească la dezamăgirea de ea, de sinele ei.

În fond, de ce apare dezamăgirea de celălalt? Apare mai ales din cauza mistificării, atunci când cele ce se spun sunt false, neadevărate. Sau când, pe parcursul unei relaţii în care ne-am investit speranţa, să zicem, optimistă şi surâzătoare în viitor, ceva s-a alterat. Suntem, fără îndoială, fiinţe amestecate şi ambigue, cu un echilibru ciudat, misterios, greu de înţeles între ce suntem şi ce credem că suntem.

De unele dintre dezamăgirile noastre suntem chiar noi vinovaţi. Ea nu a realizat complexitatea situaţiei în care se afla. Ea era datoare, înainte de a face pasul către relaţia cu El, să ştie că un bărbat cu mulţi ani de căsnicie în spate se desparte greu, nu numai din cauza timpului petrecut împreună cu cineva mereu alături de el, ci şi a timpului scurt care-i stă în faţă.

El, de asemenea, deşi îi scrie că de un an şi jumătate tânjeşte după apropierea de ea, înainte de a se avânta în proiecte şi aspiraţii, trebuie să-şi cunoască bine capacitatea de a face faţă duplicităţii cerute de situaţia în care se află. El s-a înşelat pe el, şi-a dorit o realitate imposibilă, dar consecinţele acestei înşelări le-au suportat, după cum se

vede, şi el, şi ea.

El şi-a exprimat nedumerirea legată de atracţia faţă de Ea. „Oare de ce mi se întâmplă asta?“, se întreba. Nu găsea explicaţii, pe care le căuta insistent. Nu, scria el, nu se explică prin *refuzul lumii, retragerea din muncă, revelaţia nimicniciei şi morţii din oleandri şi insulele mediteraneene, a raiurilor inexistente – căzătura cu tronc care este o minune sau un blestem, ştiu eu?*

„Mi-a spus“, îşi aminteşte Ea, „că mi-a şi scris că se simte tare legat de mine, poate regresiv romantic, că i se pare că uneori în viaţă nu e mare deosebire între vis şi viaţă“. Frământările lui apar în scrisori*: Nu mă pot apropia prea mult, că lumile, timpii şi sufletele au şanţuri care nu trebuie sărite, nici în vis, nici în delir, nici în realitate.*

Drumurile lui, faptul că stăteau în lumi diferite, faptul că venea s-o vadă, să petreacă ceva timp cu Ea l-au făcut să-i scrie: *Îi spun adevărul, am înnebunit, că o iubesc şi pentru mintoşenia ei, dar şi pentru ochi, zâmbet, mâini, umeri şi restul. Nu pot să n-o mai văd*. Oare de ce Ea nu a fost suficient de atentă ca să-şi dea seama de complicata lui situaţie când el i-a scris: *Încerc să mă ţin pe şinele îndatoririlor mele, în parte neputincios să fac altfel. Lumi şi şine diferite. Ce-o fi? Afinităţi elective explodând târziu? Ciocnire de trenuri băgate pe şine greşite de un macaragiu beat?*

Despărţirile de Ea, mersul pe altă şină, schimbarea şinelor deveniseră ceva aproape sfâşietor. Uneori, când pleca spre casa lui, se uita lung şi trist la ea, *ca şi cum ar pleca pe front*. Pleca în lumea în care era casa lui, care *era până nu demult cenuşie, moartă şi arsă inutil, fără Ea.* În lumea ei, atunci când se vedeau, totul era minunat, chinuitor şi neaşteptat, încât părea ireal, pentru că erau *petice strălucitoare de timp peste zdrenţele lumii mele.* Ea mărturiseşte, şi asta am văzut şi eu din scrisori şi din

jurnale, că schimbul de idei, de cărţi citite sau aduse de El, interminabilele discuţii despre toate, despre vieţile lor şi despre cei cunoscuţi sau întâlniţi în viaţă, despre lucrurile făcute şi munca lor, toate acestea păreau că nu vor înceta nicicând, că plictisul şi tăcerile în doi nu se vor putea aşeza niciodată între ei, înstrăinându-i.

Când nu erau împreună, îi scria *draga mea dragă, din vise şi prea puţin altfel*, iar când apărea, el jinduia să fie îndrăgit, scriind în jurnal că fură clipe fericite şi speră ca aceea care nu-l iubeşte, din puţină milă de el, să vrea să fure şi ea din viaţa ei câteva clipe de împărţit. Ea era *perechea lui stelară, imposibil de smuls din trup şi minte.* Şi, cu toate că îi spunea că nu poate, că e neputincios să şteargă lumile din jur, complicate şi vii, casa, soţia, copiii, îşi dorea să rămână aşa cum era, uscat de dor, nu şi-ar fi schimbat uscarea pe nimic altceva. Mai târziu, dar nu cu mult înainte de vorbele de mai sus, El a încercat să-şi privească trecutul.

Din ce scria se vedea că El trăia chinuitor în realităţile acumulărilor trecutului faptic. Trăia conflictual relaţiile de acasă, distanţa geografică faţă de Ea, simţindu-se totodată un *adolescent ascuns într-un expirat.* Nu simţea uzura timpului, pe care mai târziu, în semn de despărţire, neexplicit exprimată în e-mailurile finale, o invocă ca pe o realitate greu resimţită.

Gândindu-se la Ea, îi apăreau fragmente adolescentine, supravieţuitoare în el, dorea ca ele să nu moară înăbuşite. Se simţea un *cavaler rătăcit*, îi cerea Ei, romantic, o mănuşă sau o năframă, cu gânduri fetişiste, citind cu nesaţ sonetele lui Shakespeare. Şi Shakespeare îşi dorea să fie o mănuşă pe mâna iubitei lui, pentru ca astfel să-i atingă obrazul când ea îşi rezema obrazul în palmă. Când erau împreună, îi aducea adesea un trandafir roşu şi mici minunăţii femeieşti.

Rămas singur, se simţea abătut, apropierile le vedea ca pe nişte cârpeli, pentru că timpul, se ştie, *zdrenţuieşte şi haine şi*

tot. Regresa, alteori, în realităţi tinereşti, luând o carte pe care Ea o avusese în mână sau punând mâna pe un scaun pe care ea stătuse, vie, ireal de real, în faţa lui, în alt timp.

Odată a văzut *cărunţi înamoraţi* şi şi-a adus aminte vorbele spuse, cu o calmă indiferenţă, de Ea văzându-l îndrăgostit: „O să-i treacă, e o nebunie de singuratic, fost corporatist, tensionat de înstrăinări şi conflicte, compensate cu trecuturi însorite“. Vorbe la care el răspundea cu „Şi dacă nu-mi trece?“.

M-am uitat la Ea chiar atunci când, brusc tare tristă, mi-a spus foarte sec: „Uite că lui i-a trecut“. „Să fie oare chiar aşa? Nimic nu trece fără urme“, i-am spus eu, încercând să-i şterg gândul.

Dar în minte îmi reveniseră nişte versuri ale lui Evgheni Evtuşenko, atât de profunde şi de banale totodată. O păsăruică era într-o colivie şi i s-a deschis uşa coliviei ca să plece. Au trecut câteva clipe până ce ea a realizat diferenţa dintre colivie şi libertate, apoi şi-a luat zborul, vioaie şi eliberată. A zburat ce a zburat şi apoi a intrat înapoi în colivie. Ce a adus-o înapoi? Cârligele? Obişnuinţa? Tot la cârlige am ajuns cu gândul.

Ea mi-a spus că El se ascundea, că ascundea ce era în el. Ceva nepermis, interzis îl frământa şi îl nefericea, mai ales când era singur, fără Ea. Nu putea să-şi facă bine lui făcând rău altcuiva. Aşa susţinea el. Cuiva apropiat, sigur, cu care convieţuia. Îndrăgostirea lui era *nelalocul* ei în lumea lui, în viaţa lui. *N-o să ştiu nicicând ce e cu mine şi cu ea, dacă are vreun colţ în sufletul ei pentru mine şi nu-şi dă seama de groaza pe care mi-o sap, disperat, zilnic*, scria el. Cam asta era starea lui. Însă, în acelaşi timp, *casa, copiii, dar în special robia autoimpusă, îndrăgită a robotizărilor europene şi sclavia şefiei corporatiste mi-au luat anii, dar nu mintea, nici amintirile, nici România sau ura de neadevăr sau nedreptate. Ani de pustiu sufletesc.*

La Rochefoucauld spunea că este tot atât de uşor să te înşeli pe tine însuţi, fără să-ţi dai seama – să fie asta căzătura cu tronc? –, pe cât este de greu să-i înşeli pe alţii fără ca ei să observe. Este oare adevărat? Ea afirmă că este adevărat, pentru că, stând în preajma cuiva şi cunoscându-l de multă vreme, este imposibil să nu simţi că ceva s-a schimbat în viaţa lui, în mintea şi simţirile lui.

Ascunzişurile Lui, neîndemânarea lui, plecările singur, călătoriile de unul singur, toate acestea au dus la obligaţia lui de a da explicaţii, de a da socoteală, de a spune ceva despre comportamentul şi îndepărtarea faţă de cea cu care trăia de atâta vreme. Şi a făcut-o, mărturisind că are nevoie de această relaţie cu Ea, că simte o apropiere faţă de Ea, că înţelegerile lui mentale cu Ea îi sunt necesare şi că nu poate renunţa la nevoia de a-i fi în preajmă cât mai mult.

Sigur, aceste discuţii au creat drame, reproşuri şi tot atât de sigur El a făcut promisiuni, activând cârligele despre care vom vorbi mai târziu. Căci ameninţarea înstrăinării, chiar în prezenţa unor promisiuni de nedespărţire, face ca persoana ameninţată să fie în stare să toarcă mii de fire cu care să-l învăluie pe cel pe cale de înstrăinare, fire cu care să-l lege mereu mai mult. Plasa se ţese cu fire cât mai fine, aproape invizibile, dar scopul este să se amintească mereu că există trăiri comune, teme comune, timpul petrecut împreună, copii şi chiar un nepot. Şi doar se ştie că timpul contează extrem de mult şi că picătura de apă care cade încontinuu sapă chiar şi piatra.

Femeia ameninţată, se ştie, se leagă, ca iedera de copac, de orice sentiment, fie el şi ceva ce pare prietenie sau înţelegere sau acceptare, pentru că se teme să nu-şi piardă suportul. Şi chiar dacă pe această părelnică acceptare pot apărea note de disperare, de reproş, ele îşi au un rost ca nodurile ce împiedică o ţesătură să se desfacă. Ea nu prea a vorbit despre aceste discuţii cu El, credea că mărturisirile lui

vor instala la el acasă o stare de calm, dar sigur s-a înşelat.

Uneori, întreaga făptură, adică Ea, se întuneca, se închega, ca atunci când simpla adăugare a unui amănunt – telefoanele ei, ale femeii din viaţa lui de atâta vreme – rotunjea şi întregea o suprafaţă, când superficialul devenea profund şi apropiatul devenea îndepărtat, când totul părea să se afle în locul căruia îi aparţine, ca apa în adâncul unei fântâni. Ea avea la rândul ei frământări privind viitorul relaţiei lor, dar amâna mereu gândul.

Era, sigur, o nenorocire complexă, mustind de complicaţii adânci. Şi, sigur, pentru El era o durere, trăia umilinţe şi sentimentul propriei micimi şi al propriului ridicol şi al necesităţii de a minţi, de a se ascunde, de a comite mereu fapte deplorabile, de a salva zeci de aparenţe nedemne, toate aceste trăiri adunându-se într-un mănunchi de frământări care, în singurătate, îl făceau să treacă prin conflicte înăbuşitoare.

În viaţa personală, fie că accepţi regulile, în mod deschis, pe faţă, dar constrâns de împrejurări, aşa cum a apărut îndrăgirea Lui, fie că devii rebel împotriva a ceea ce este normativ, frământările ameninţă sufletul oricui. În ambele situaţii plăteşti un preţ. Nimeni nu este liber. Dar ce preţ? El nu avea nici confortul convenţiei, nici satisfacţia care vine odată cu spargerea a ceea ce se aştepta de la el. Apar astfel două tendinţe: dorinţa de a te îmbarca într-o viaţă pe care o vrei, cuplată cu frica de ceea ce ţi se va întâmpla dacă o vei face. Minciuna şi uitarea pot fi mai confortabile decât adevărul. Dar, în acelaşi timp, psihologii spun că deprinderile, obişnuinţele – şi ştim că acestea cer timp – sufocă ideea de schimbare.

„Asta s-a întâmplat“, spune Ea mai târziu, „când între mine şi El se năştea ceva, începea ceva. Tot ce făceam, toate acţiunile noastre, escapadele şi călătoriile rustice, serile de discuţii nesfârşite nu erau sau nu ajunseseră decât un

paravan. Vorbele noastre“, încerca Ea să-şi amintească, „aveau ceva de paravan. Păreau aparenţe, ca şi cum jucam într-un film, sub care se ascundea o altă esenţă a lucrurilor, altceva, tainic, deocamdată mut, dar permanent prezent, târându-se ca o umbră după noi. Nu ziceam nimic, dar umbra exista. Cred că acest lucru se întâmplă adesea când se nasc relaţii, când reciprocitatea se iţeşte din ceva ce părea anterior asimetric sau indiferent. Ne învăţaserăm atât de bine să ne spunem totul din priviri“, îşi aminteşte cu fiori nostalgici.

„Fiind acasă la el“, îmi spune Ea, „mi-a scris ceva ce am reţinut, uite, este în scrisoarea asta. Îmi scrie că se gândea la tinereţe, apoi amintea de trandafirii sângerii pe care mi-i aducea, de zâmbetele, sprâncenele, mâinile mele. Şi la umbrele tinereţilor inutile zilelor de azi. *Cine poate desface nodurile sufletelor? Cine poate înnădi două suflete? Zânele, cu făcături? Cupidonii săgetători? Zeiţele? Vrăjile?*“.

E greu de spus când apare acest început, dar sigur el se coace lent prin forţa nu ştiu cui. Ciudat este că acest început are şi note de familiaritate minunată, departe de indiferenţa relaţiilor cu istorie. Nimic, nici cel mai mic amănunt, nu scapă privirii. Dar ce contează? Neglijenţa matinală, oboseala adunată, geamănă însă cu prospeţimea minţii trezite dimineaţa, îi încântă pe cei care se apropie prin căutări cu o duioşie dincolo de luciditate. Când ne îndrăgostim, ne încărcăm sentimentul chiar cu ceea ce este aparent în defavoarea celui sau celei iubite. Celălalt nu este aşa cum se prezintă în ochii oamenilor, ci aşa cum îl vede îndrăgostitul, perfecţiunea lui merge adesea spre absolut atunci când percepţia este în raport direct cu forţa dragostei, a îndrăgirii pe care reuşeşte s-o insufle.

Era un an nou şi de fapt o altă zi, dar gândurile îţi vin. El, gândindu-se, mărturisea că a trăit întotdeauna şi trăieşte în irealitate, adică un fel de lume visat-reală, care logic nu ar

exista şi totuşi există. *Demult* – scrie el – *mă visam „în lume“, departe de dărâmăturile copilăriei. Ilogic, m-am dus. Visam apoi, în lume, că ea, cea pe care o lăsasem acasă, o să vină. Ilogic. Absurd, a venit. Visam să călătoresc, să fac lucruri, să mişc oamenii. Şi s-au făcut, nu le-am făcut, s-au făcut, ca celelalte. Visam să refac puţin copilăria mea în copii, să pot ajuta chinurile mamei, visam să se termine coşmarul ţării şi al prietenilor rămaşi. Ilogic, s-au întâmplat toate, poate nu perfect, nu ca în poveştile cu zâne, dar nu departe. Acum un an, doi, iarăşi îngrădit, nu scăpăm de garduri, dărâmături şi singurătate populată, visam la cineva. Şi ai apărut tu. Şi o lume răsturnată în timp, ilogică părea pierdută şi nu este decât ascunsă. Nu mai puţin absurdă ca celelalte lumi, vise reale, pe care le-am trăit.* „Contrastul dintre lumea reală, lumea lui, cea de nesuflet, seacă, de ne-nimic, şi cea ireală-reală, când îmi scria, vorbeam sau ne vedeam, l-am înţeles“, îmi spune Ea. „Ajunseserăm să citim aceleaşi cărţi sau să ne dăm cărţi diferite, iar El citea cu curiozitate sublinierile mele, ca astfel să mă cunoască mai bine, şi nicidecum să se uite prin *crăpăturile uşii sufletului meu*“.

Plapuma albăstruie şi cum este Ea în vise

Asta se întreba Ea, dorind să-mi spună cum o vedea El pe ea. Cum o visa atât de des. Sigur, din ce scrisese El în jurnalul lui sau în scrisori, adresându-i-se ei direct. În fond, nu contează, pentru că în jurnal nu i se adresa ei, dar i l-a dat să-l citească, iar în scrisori i se adresa ei.

Nu cred că există oameni care nu visează deloc, poate că nu-şi amintesc că au visat, nu cred nici că există oameni-visători care nu se întreabă de ce visează şi când visează. De fapt, „de ce?“ şi „când?“ sunt întrebări gemene. Eu cred că atunci când visăm îi aducem în lumea viselor pe cei care nu sunt prezenţi fizic în viaţa noastră, adică sunt absenţi, şi pe care-i dorim atât de mult. Ne e dor de ei. Cred că frustrarea este cea care îi aduce pe oameni în vise. Sigur, nu în toate visele, doar în unele. Nu am auzit pe nimeni că-şi visează bărbatul sau nevasta cu care stă mereu sau într-o bună parte a timpului. Poate că mă înşel, dar nu prea cred.

Ce ciudat mi se pare, îi mărturiseşte el, *că, de fiecare dată când te visez, niciodată nu este harababura obişnuită a viselor, ca un pod plin cu vechituri aruncate vraişte de copii. Şi visele cu tine nu sunt nici simbolic freudiene, subtile şi cu aluzii sexy, eliberate de cenzura realităţii diurne. Nici arhetipuri de muzeu jungian. Poate mai aproape de pământ. Visele mele cu tine sunt simpliste, realist nesimbolice. Sunt trăiri fericite, e drept, fantasmatice, însă la fel ca gândurile-fantasme, când eşti treaz şi te gândeşti visător-topit la cineva*

drag. Se făcea în vis că eram amândoi – nu râde! – întinşi sub o plapumă groasă, albăstruie şi moale. În cameră era destul de frig, aşa că stăteam în pat şi vorbeam de mai toate, lipiţi destul de cast, dar nu îngereşte, unul de celălalt. Mi-aduc aminte că vorbeam de iarna urâcioasă, care fură frunzele pomilor, eu tot îţi înşiram locuri unde ne-am putea plimba, dar ţie nu prea îţi convenea, vroiai să stai la căldură. Cineva dintr-o cameră alăturată a spus ceva, i-ai răspuns, apoi ne-am băgat mai bine sub plapuma albastră, complet nestânjeniţi de nimeni şi nici de noi, şi m-am trezit foarte fericit. Vezi ce inutili sunt Freud şi Jung şi toţi ai lor?

El, când nu era cu Ea şi nici în apropierea ei, îşi dorea, când se culca, s-o viseze şi adesea o şi visa. Odată a avut un vis lung şi visele în care era cu Ea, în acea lume, un timp îndelungat îl făceau şi mai fericit. Era cu Ea, care în realitate nu era cu el, dar ce conta?

Acest vis era *extrem de ne-oniric, realist. Discutam cu tine, tu explicai autoritar ceva, în jur era forfota de oameni care treceau. A apărut o figură patern-patriarhală. Tatăl tău?! Mustrător la început, apoi înţelegător. Erai în pantaloni strâmţi, pe corp. În timp ce îmi vorbeai, stând în picioare şi eu aşezat în faţa ta, te-am prins de coapsa dreaptă cu un braţ şi te-am tras spre mine. Te-am întrebat dacă-ţi plac florile. Te-ai alintat puţin, ai spus da şi ţi-ai scuturat părul zâmbind când te-am mângâiat pe obrazul drept. A fost un vis lung*. Şi aşa era bine, cât de cât. Nu se trezea fericit?

Pentru el, visele erau o realitate şi o preocupare legată de intimitatea lui sufletească. Sigur că gândurile la Ea, dorinţa de a fi cu Ea făceau ca ea să-i apară în vise. De aceea, seara târziu, se zvârcolea, aşteptând s-o viseze, şi chiar o visa, iar ce-l mira era faptul că Ea nu era modificată oniric în *mesalină sau fiinţă zburătoare suprarealistă. Rămânea aşa cum era în realitate, adică blând îngăduitoare, însă distantă, aşa cum era când îi sărutam mâinile şi umerii, cu drag,*

fantasma mea şi în viaţă, şi în vis. Singurul obiect freudian recurent în visele mele este un pat mare cu o plapumă albastră, pe care stau cu ea. Mă trezesc fericit.

Lectura acestor mărturisiri, asociaţii elementare, simpliste, poate duce pe oricine cu gândul la albastrul cerului sau al mării, al spaţiilor atât de întinse, fără sfârşit. Dar ceva concret, vizibil. La El însă apărea o dimensiune abisală, gândul lui era susţinut de ceva mângâietor uneori. Despre o eternitate improbabil de frumoasă, pe care el o trăia cu ea. *Peste miliarde de ani, noi doi, şi alţii deveniţi particule elementare mendeleeviene, o să devenim probabil o supernovă, în explozia finală a sistemului solar într-o stea strălucitoare… la care poate se vor uita două fiinţe nenorocite, noaptea, pe o terasă cu oleandri extratereştri. N-o să scapi niciodată de mine, în eternitatea stelară va fi întotdeauna o terasă cu oleandri.*

Ea îmi spusese că se cunoscuseră demult, când erau foarte tineri şi când nici unuia nu-i trecuse prin cap că ar putea să existe vreodată o relaţie între ei. De iubire, bineînţeles. El scria în jurnal că, deşi o cunoaşte de mulţi ani, nu înţelege ce i s-a întâmplat la vârsta lui, şi, evident, şi a ei, aşa de târziu. Cum, se întreabă El, o fiinţă şi necunoscută, şi puţin ştiută se poate transforma în iubită ieşită din sonete shakespeariene sau din cântecele lui Brassens sau din poveşti erotice renascentiste?

El o descrie, spune că *Ea este zâmbet, o neagresiune, vorbe ascuţite, extrem de normală şi extrem de ciudată. Fermă şi bălmăjită în situaţii imposibile, căutate de ea în mod curios. Ombilical-maternă, dar creatoare de autonomii. Tolerantă şi intolerantă, rea şi bună. Cred mult, paralelă mie, sau poate am creat un personaj inexistent din fragmente existente.* La acestea, El adaugă nevoia de Ea, pentru că nu mai întâlnise pe nimeni ca ea printre nu prea multele lui iubiri.

„Dacă iubirea lui i s-a revelat atât de rapid, deşi a

mărturisit-o atât de târziu, a fost probabil pentru că dorinţa lui de a iubi exista înainte de mine“, îşi dă cu părerea Ea. „Era nevoia lui care a inventat iubirea pentru mine o soluţie? Apariţia mea, chiar aşa cum spune el, *atunci ai apărut tu*, este numai un stadiu secundar al unei nevoi anterioare, mult inconştientă, de a iubi pe cineva. Iar foamea lui de dragoste mi-a modelat în bună parte trăsăturile, în care totuşi într-un fel mă recunosc. Şi va trăi apoi, aşa cum îmi scrie, momente când se va întreba dacă eu exist cu adevărat, aşa cum îşi imaginează el, sau dacă nu cumva sunt doar o halucinaţie pe care chiar el a inventat-o. De aici încep trăirile lui de ireal-real.“

El singur, rătăcit în Bretania, Burgundia...

Tot nu e iarnă, dar pare-se că va veni. Ce ciudat este cum întârzie să vină şi cum ne duce cu vorba, cu gândul că această amânare îngrijorătoare ne va aduce mult mai târziu primăvara aşteptată.

Ea a venit la mine. Luase, ultima dată când ne-am văzut, tot ce-i scrisese El, scrisori, pagini de jurnal, multe foi, iar eu nu prea apucasem să le citesc, aşa cum îmi zisese ea. A venit îngândurată, înmuiată în amintiri, alegând pasaje de scrieri de la începutul îndrăgostirii Lui. În fond, aşa cum bine a spus Faulkner, trecutul nu moare niciodată. El ne bântuie. Mi-a spus, iute şi potrivit, că povestea cârligelor trebuie căutată în trecut.

Adusese cu ea tot vraful de scrieri şi vroia să desluşim începutul, când el, fiind îndrăgostit, îşi dorea prezenţa ei, iar în absenţa ei îşi dorea singurătatea. Îndrăgostirea, când eşti ancorat, prins într-o relaţie stabilă, este însoţită, chiar dacă nu recunoşti, de trăirea interdicţiei. Nu este admis să te îndrăgosteşti. Aşa mi-a spus Ea, amintindu-mi că, atunci când Hemingway s-a îndrăgostit de Pauline, Hadley, soţia lui, i-a spus cuvinte grele, urlându-i un reproş dur. Cum a putut să se îndrăgostească? Cum şi-a permis această trăire, îndrăgostirea, când era ataşat şi legat de ea? Hadley, posesoarea cârligelor legale şi nelegale, cele ascunse în promisiuni dincolo de lege, l-a înfruntat, amintindu-i de jurămintele făcute.

Ea mi-a scos din teancul de foi mai multe jurnale scrise de El, când, îndrăgostit de Ea şi departe de ea, a ales calea depărtării de lumea interdicţiei, plecând în Bretania şi în alte locuri. Singur, gânditor, doritor de Ea, fericit şi nefericit în acelaşi timp. Ce-i scrie El sunt pagini de jurnal, de dezvăluiri, de emoţii, de frică de viitor, dar şi de trăiri născute din singurătate.

El a plecat spre Morbihan, Nantes, Rhuys, Saint-Armel, *locuri cu mlaştini de reflux, câmpuri cu iarbă mare. Vine un miros de iarbă încălzită de soare, ca în Bucovina sau Maramureş. Îmi dau, în maşină, lacrimi de dor de tine şi de iarba mea de acolo şi de viaţa care o să expire după ce te-am îndrăgit prea târziu... Greieri, păsări asurzitoare, brădiş de alge iodate. O lume minunată, pustie. Ea nu este, nu ştie nimic, e departe. De ce o iubesc atât de dureros? De ce ea? De ce sufăr când nu ştiu ce e cu ea? Îmi vine să urlu şi chiar am urlat pe malul golfului mlăştinos, ca un câine sau lup însingurat... ea este vulpea deşteaptă din* Micul Prinţ*, ea m-a muşcat, ea mi-a spus că ceea ce este frumos este ce văd eu că este frumos. Nimeni nu mi-a spus asta, aşa că ea este vulpea, probabil şi sufletul stelelor şi al Micului Prinţ.* În acel peisaj *mirosea tare a iod, a alge putrede, a moluşte aduse de maree... seara, sunt singur pe plajă. Refluxul a scos din apă câmpuri de stânci negre, cu alge pe ele, pe care stau doi pescăruşi albi ca neaua. Mă uit cu invidie, sunt împreună... Acum Atlanticul s-a întunecat.*

Cea îndrăgită, chiar absentă, apare mereu în jurnal şi poate că această prezenţă există tocmai pentru că El este singur, este în afara lumii interdicţiei, dincolo de ea. Seara, scrie El, *soarele apune, marea este iarăşi verde şi cu stâncile întunecate, dezgolite de reflux, îmi pare din nou că seamănă cu ochii ei. E adevărat, seara şi marea, şi ochii ei sunt verzi-căprui. Nu întotdeauna reci ca Atlanticul.*

El nu are veşti de la Ea. Este îngrijorat şi se gândeşte că,

dacă ei i s-ar întâmpla ceva, *viaţa mea s-ar opri în două-trei luni de inimă rea, beţie, nemâncare, de nevăzut de nimeni, de fugit de acasă*. Ea citeşte mai departe din jurnal. El îi scrie că este în drum către Saint-Gildas-de-Rhuys, unde acum vreo 900 de ani a fost stareţ Abélard, care-i scria disperat, de drag şi urât, iubitei lui, Héloïse. Poate că El n-ar fi scris asta dacă nu s-ar fi dus la o cârciumă lângă mânăstirea chinuitului Abélard. El era *în ţara dragostei imposibile, ţara adulterinului Lancelot cu regina Guinevere, a lui Perceval le Gallois, umblând prin lume, căutând Graalul. Şi ţara celor doi nenorociţi, îndrăgiţii Tristan şi Isolda. Şi a văduvelor de marinari înecaţi, plecaţi la pescuit. Poate de aceea sunt aici. Sigur, aşa e… E o zăpuşeală grea, ca a dragostei mele*.

Jurnalul e lung, câteva zile din lumea trăirilor Lui. Atât eu, cât şi Ea, dincolo de toate, am păşit fără să ne dăm seama în lumea Lui de acum zece ani, câţi au trecut de când a scris acest jurnal. Am sărit peste percepţiile legate de mediul turistic inerent, peste observaţiile lucide privind satisfacţia celor din jur datorată felului în care trăiesc, dar ne-am oprit la obsesia lui de a vedea în orice imagini, părţi ale fiinţei ei, racii mâncaţi aveau mâinile ei, totul îi amintea de ea, şi la dorinţa lui de a-i spulbera pe toţi din jurul lui, pentru a o avea pe ea, vie, acolo, lângă el. El se simţea *singurul singur în sala de mese a unui restaurant, toţi fiind împerecheaţi, grupaţi, fericiţi.* Consolarea lui era că pe cea îndrăgită o avea în el şi asta îi ajungea. Bineînţeles, nu era singur, la cârciumi erau oameni. *La un bistrou, patroana mi-a dat zâmbind un pahar cu vin roşu, lângă două curve amatoare, patetice, de provincie. Ca în cântecele lui Brassens sau Brel, sunt obosite de sâmbăta nedormită, răguşite, beau vin alb, una şi-a aruncat pantofii sub bar*. Abătut de faptul că nu mai ştie nimic de Ea, El se gândeşte să se roage, dar la cine? Ruga lui e ca Ea *să nu se chinuie, să-i fie bine şi să mă iubească puţin.* Din jurnal reiese faptul că El trăia în simţământul

duplicităţii, scriind despre viaţa lui *split-screen*, adică fie la el acasă – cu dimineţi triste, moarte –, fie ascultând vocea Ei, de departe, cu bucurie. Schizofrenia, acel *split-screen*, era starea lui normală, admitea El. Şi totuşi, *urâtul şi frumosul nu mai au un sens când eşti la o margine de lume sau la o margine de viaţă.* Călătoria Lui în acea lume, împestriţată de dorul de Ea, este de-a dreptul fascinantă. Parcă te poartă în lumi ireale, dar care au fost reale. Se simte pasiunea lui pentru istoria îndepărtată când scrie despre La Table des Marchands, un dolmen, un monument funerar din Locmariaquer, vechi de vreo 6.000 de ani, unde El s-a aşezat pe o buturugă şi o veveriţă cu coada roşie-foc i-a trecut printre picioare. Nu vede acele morminte decât ca pe nişte produse stelare, visate în spaima morţii de oamenii neolitici.

Şi seara, în Locmariaquer, în port, Lui lumea i se pare ireală, o irealitate construită, şi-şi doreşte vocea Ei, dacă nu prezenţa mâinilor ei dragi, ca să regăsească *realitatea adevărată.*

Singurătatea poate fi dramatică, mi-am spus când Ea a citit ce a scris El despre scrisorile lui: *Scrisorile mele sunt ca un lătrat de vulpoi la răsăritul soarelui, care-şi caută vulpea. Ca un scâncet de animal fugărit şi neînţeles. Sau ca un manuscris aruncat în mare de marinarul călătoriilor imaginar-reale ale lui Gordon Pym. Oare ajung câteva din fiţuicile mele la sufletul ei?*

Jurnalul lui breton se termină cu gânduri clare. A înţeles că, dacă *ea n-ar mai fi, n-aş mai duce-o mult pe lumea asta. E groaznic să găseşti o fiinţă dual*ă de care nu te poţi lipsi, nu te poţi rupe. *Nu este vorba despre cratiţe, acoperiş, pătuţ. Este legat de o înţelegere împărtăşită a lumii, a cuvintelor, a timpurilor. Şi dorinţa mea, chiar dacă sunt ridicol, de a-i săruta mereu mâinile şi zâmbetul. Nu mi-e frică de lumea descompunerilor moleculare sau a brotăceilor îngheţaţi. Îmi e mult mai frică de ruptura cu fiinţa dual*ă. *Ea este o minunăţie,*

neaşteptat apărută în sufletul meu. De aceea vorbeam de minunăţie. Poate tu nu crezi în raritatea, poate unicitatea sforii care mă leagă de tine. Nu e făcătură tardivă de om frustrat sau alienat. M-am convins zilele astea, lângă Atlanticul verde-căprui al ochilor tăi, că sfoara există şi că nu am alta care să mă ţină în viaţă. Şi tu? Tu decizi, dacă mă înţelegi şi mă crezi!

Jurnalul se încheie cu gândurile, presupoziţiile Lui despre ce ar putea gândi Ea în legătură cu ce i-a scris. *Că nebunia lui este de neînţeles, că este vremelnică, că o să-i treacă, că se va uza.* Dar ia în considerare şi *distanţa de securitate a Ei, mirările ei despre El, distanţele geografice, care ar putea fi vreascuri zilnice pentru focul cuptoarelor lui.* Îşi face un tablou dezgustător, că poate Ea îl *vede în realul temporal, buhăit, roz şi expirat, alienat sufleteşte, uneori înstrăinat, respingător. Şi ce n-ar putea accepta ar fi mila ei. Din mândrie. Şi, dacă nu l-ar vedea aşa, cum l-ar vedea? Un romantic mort de drag, rătăcit în secolul XXI?*

Nu aici vroia Ea să ajungă citind cu mine jurnalul. Ci vroia cu orice preţ să vadă sfârşitul lui. Concluzia lui după această călătorie de îndrăgostit în lume. Faptul că el vedea totul ca pe ceva neprevăzut în îndrăgirea lui, ca şi viaţa şi alte loterii. Suntem, scria El, şi *vrem să fim în vase separate. Dar pe terasa cu oleandri stelari, pomii din hârdaiele separate, cu crengi, flori şi boabe încâlcite cu arborii şi arbuştii de lângă ei. Aş vrea şi eu să fiu cu ea la fel ca micii mei arbori, cu ramurile lor care se îmbrăţişează, cu toate că sunt în vase despărţite. Imposibil? Cine ştie?* „Oare de ce vorbeşte în numele meu?“, se întreba Ea, uitându-se la mine cu o figură dezamăgită.

Revenind acasă, El găseşte că drumul în Bretania i-a limpezit *haosul sufletesc*. Întors lângă oleandrii de pe terasă, care începeau să îmbobocească, a găsit *o rânduială în gânduri, deci în vieţuire.* „Mi-a scris astea într-o scrisoare“,

îmi spune Ea, în care doar existenţa ei este importantă, pentru ca El să vieţuiască.

Lângă oleandri, unde El se simte El, înţelesese *un adevăr de neclintit. Un adevăr despre moarte, despre noi şi stele. Astăzi am înţeles de ce pot să mai trăiesc. Poate nu mult, cine ştie. Să nu ridici din umeri sau dintr-o sprânceană, ştii bine că uneori înţelegerea nu trebuie să fie a minţii. O să pot să trăiesc numai pentru că tu eşti.*

Ea fusese absentă cinci zile din viaţa lui. Asta a contat mult. Existenţa ei conta pentru El până la urmă. Aşa că, începând din acea zi în care el, revenind acasă, s-a simţit limpezit, înconjurat de oleandrii de pe terasă, El a considerat că îi este totul clar. Tot pentru ce vieţuia, şi asta, credea El, era bine şi frumos. *Bineînţeles, tu nu eşti responsabilă de viaţa şi sufletul meu. Să rămâi aşa cum eşti, aprig de liberă. Dar să mă înţelegi măcar şi, dacă nu am loc în tine, să mă laşi să ştiu că eşti şi că ai pentru mine, câteodată, mâinile tale dragi şi zâmbetul, care mă scot din urât şi din viitoarele molecule inevitabile care vom fi.*

Tot acest jurnal de început, ca şi scrisoarea ce i-a urmat imediat par să fie un manifest de iubire de un anumit fel. Ciudat. Ea a fost, ca şi mine, impresionată, după atâta vreme, de tot ce a scris El în jurnal, dar, în acelaşi timp, credea că acolo, în acest timp al începutului, cârligele despre care vom vorbi zâmbeau, sigure pe ele. Da, în vase separate vom trăi, ramurile, florile, boabele îmbrăţişându-se undeva deasupra rădăcinilor sigure, robuste şi ţepene ale arbuştilor.

Care ar fi cuvintele-cheie ale acestor pagini de jurnal altele decât iubire, târziu, imposibil, dar posibil tot imposibil, moarte, prezenţă fizică şi imaginara prezenţă? Din atâta îndrăgire poate că, nevrând, El a avertizat-o pe Ea că puterea cârligelor, a timpului e mult prea mare. Pentru el. Dar sfoara care-l lega de Ea? Poate că întunericul şi frigul ţesăturilor din Ţara zăpezilor erau chiar rădăcinile adânci şi neclintite

ale arbuştilor, iar sfoara nu era decât ceva care nu putea asigura răcoarea zilelor călduroase de vară, aşa cum credea Shimamura. Sfoara părea neputincioasă.

Rătăcirea prin lume poate fi privită şi ca un protest faţă de absenţa cuiva drag. Nu stau în locurile cunoscute, ci merg undeva unde sunt singur, ca să pot să fiu măcar în gânduri şi vise cu persoana faţă de care trăiesc o foame de revedere.

Aşa mi-am explicat rătăcirile Lui în locuri depărtate de casă. Locurile erau foarte izolate, neturistice pe cât posibil şi cât mai departe de casă.

Mă întrebam, citind, dacă El nu ar fi fost singur, dacă ar fi fost cu Ea, ar mai fi avut oare aceeaşi percepţie a peisajului în care se rătăcea de bunăvoie?

Petrecea mult în cârciumi, căuta oameni doar pentru a-i vedea, dar rămânea singur şi-şi trăia singurătatea. În Burgundia mânca melci cu usturoi mult, găluşti de ştiucă şi pere în vin roşu. Aproape că vezi o masă cu toate aceste bunătăţi pe ea. Pe pereţi erau tapiserii minunate.

În Les Contamines plecase iarna; afară, scria El, pe seară, era zăpadă până la genunchi. *Îmi vine să ies în zăpadă şi să urlu la cerul posomorât, ca lupul după lupoaica lui. Care este foarte departe, iar eu sunt sfâşiat de dor.* Se poate spune că era singur? Nicidecum. Ea era mereu cu el.

Ajunsesem să citesc călătoriile Lui uitând de Ea. Descrierile erau pline de detalii. Atâtea descrieri poetice, amănunţite, atâta forţă de vizualizare pentru cel ce citeşte. Revenise după iarnă în locul cu zăpada şi urletele de lup. Zăpada era înlocuită de pomi, era spre sfârşit de martie, arbuştii erau acoperiţi de flori albe. Mai rar, un cireş sau un piersic sau ceva roz. *Am nimerit la un han, aşezat singur, într-un mic golf, chiar pe plajă, la câţiva metri de verdele tulbure al Mediteranei vânturate de echinox.*

E un loc unde Agatha Christie l-ar fi pus pe Hercule Poirot, are şi puţin din stâncile Balcicului şi o casă liniştită pe plajă.

Camera mea dă la mare şi-ţi scriu cu ochii pe geam, văzând valurile verzi. Cine ştie ce vrajă a căzut pe mine, dar eu nu vreau să scap de ea. Seara, mă plimb pe malul mării, valuri mari, vânt, stropi de apă. Mai apoi intru într-un bistrou. Totul e viu, plin de catalani vioi, vorbăreţi, agitaţi, cu grijă de vecini. Vreo treizeci de catalani şi catalane se înghesuie lângă tejghea, în picioare, vorbind aprins, cu priviri focoase, despre nimicuri săteşti. E duminică, bisericile sunt închise sau în întuneric, lumea e la vorbe de cârciumă, ţipă, cântă puţin, de toate vârstele. E o minune. Oare? Aici singura industrie e vinul, ca din vremurile cele mai vechi. Şi pescuitul. Şi ceva hanuri pentru trecători. Vorbind cu o localnică, aflu că cinci familii mari controlează tot, de nenumăraţi ani, aici, în Banyuls de la Marenda. De aceea nu sunt decât două orori de beton, restul e omogen. Sălaşuri monoculturale. Nu e frumos numele catalan, marenda*, pentru mare. Aşteptam o minune, care nu vine, apariţia ta pe plajă. Mort de dor, orbecăind prin lume.*

Atracţia Lui pentru locurile neturistice, o atracţie contemplativă, apare des în jurnalele lui de călătorie, pline şi de declaraţii de iubire şi dor faţă de Ea. Acest lucru i l-am spus Ei şi ea a confirmat faptul că această preferinţă era ceva care îi apropia mult. Nu era vorba de clandestinitate, de a te ascunde de lume, de a te furişa simţindu-te vinovat de iubirea ta, ci, în mod sigur şi simplu, de refuzul de a intra în mulţimi. Acest lucru apare ferm în jurnalul lui. *Locurile publice, cu oameni vii, nepociţi, pieţele, hanurile, cârciumile definesc imediat un loc, pentru că depind de oameni. O catedrală pustie, o cetate medievală devenită butic artizanal atrag ca excrementele muştele verzi ale degradării vremurilor noastre. Nu sunt apocaliptic, sunt realist, poate oarecum emfatic şi metaforic,* scrie El. Se vede atât de bine că depărtarea de Ea nu este doar suferinţa cauzată de absenţa ei, ci şi fuga de lume, privirea critică asupra oamenilor şi a

lumii pe care o observă cu tristeţe. Să fie oare vârsta de vină? Să fie oare legată această privire de faptul că-şi recunoaşte izolarea de oameni, refuzul de a se amesteca cu ei? Sau poate că iubirea ne face mai introspectivi, mai atenţi la ce se întâmplă în mintea şi în sufletul nostru. *Absurdul vieţii mele*, scrie el, *îmi strânge inima, aşa se zice şi aşa şi este. În afară de Ea şi de mine când mă gândesc la Ea, nu văd în lume decât oameni secătuiţi sau paiaţe mecanizate sau tineri care nu ştiu ce să facă cu ei şi mintoşi cărora realitatea consumeristă le fură ideile şi ideologiile una după alta. Desigur, aşa eram şi eu până nu demult, când am (re)găsit-o pe Ea. Când mă uit la vieţile tocite din jur, o fulgerare ca a mea, cât o fi ea de fără ieşire, este o minune căreia îi mulţumesc, ca şi minunea că Ea există şi că e cum e.*

Ea mi-a lăsat restul scrierilor Lui. Am ajuns să ne vedem amândouă în prezenţa atâtor scrisori şi jurnale ale lui. Le voi citi, în ceaţa înţelegerii lumii Lui poate că unele lucruri vor deveni mai conturate. În fond, lumea interioară este ca un caleidoscop, apar umbre şi luminişuri şi mereu se schimbă, umbrele se pot lăţi, apoi din nou lărgi, ca şi luminişurile. Nu-mi vine să cred în limpezimi definitive. Îl vedeam pe El cu alţi ochi. Simţeam că alunecam în lumea Lui.

Şi aşa, nu mă pot opri să nu pomenesc minunatele pagini descriind o localitate necunoscută mie, dar lângă prea cunoscutul Saint-Malo. Ea se numeşte Dinan şi are o istorie de poveste, deşi nu este o poveste. În jurnalul de călătorie, era luna februarie, iată ce scrie El: *Dinan are unele dintre cele mai frumoase locuri din Franţa. Loc apărut în jurul anilor 1000, nu a fost distrus, a crescut bine şi înţelept. În piaţa Saint-Sauveur, în cripta gotică a catedralei din 1100 şi ceva, într-un vas de piatră e pusă inima lui Bertrand du Guesclin. Intru înfrigurat în birtul numit L'Absinthe, unde beau un vin cald şi scriu prostiile astea, înconjurat de câţiva localnici,*

sedativi nebarbiturici, omeneşti. Turiştii vin vara, ei nu ştiu de du Guesclin, care i-ar fi biciuit sau bătut cu bâta ori cu mintea pe oameni ca să care pietrele catedralei, azi milenare. E drept, îi apărau de duşmani şi îi hrăneau, aşa cum aperi găinile din coteţ sau vitele din grajduri. Democraţia atenianã n-a existat pentru iloţi. Lumea modernă e deviantă, decisă de nedecişi, majoritar analfabeţi. În spatele decorului de butaforie alegorică al democraţiei este aceeaşi lume medievală sau oligarhică atenianã, care decide în structuri corporatiste soarta păcăliţilor democraţiei. Bineînţeles, „viitorul elitist“ şi cel „plebeian“ se împletesc armonios în lăcomia genetică a ceţii distrugerii planetare prin înmulţire nesăbuită şi consumerism. Dacă n-ar fi urme de gingăşie şi de mângâieri feline în fiinţa noastră, aş zice cum spui tu, că Dumnezeu era beat când a făcut lumea.

Trecutul şi prezentul, puse faţă-n faţă, citind aceste gânduri, par să nu fie prea vesele. Istoria este frumoasă, dar adesea tristă.

Nebunia târzie, duplicitate şi vis

Tot plimbam scrisorile şi jurnalele Lui de la mine la Ea sau de la Ea la mine. E greu să nu vezi câte planuri au ele. Dincolo de declaraţiile de iubire, găseam mereu ceva nou. Deduc din scrierile lui adresate ei sau din jurnalele în care nu-i vorbeşte direct, ci, dându-i-le să le citească, indirect, că ea îi devenise confidentă, aflându-i gândurile, simţirile, ideile. De ce e greu?

Pentru că, aşa cum am spus, dincolo de iubire, apar teme diferite, gânduri despre timp, crâmpeie de senzaţii trăite de El, viaţă, trăiri înduioşătoare şi amintiri, regrete şi remuşcări, viaţă către sfârşitul ei, tristeţea scurgerii timpului, dar şi despre tinereţe, duplicitate covârşitoare, bucuria unei iubiri neaşteptate, atât de târzie, melancolia şi finitudinea vieţii, moartea ce apare din fisurile bătrâneţii de care se apropie. Toate acestea răzbat din scrieri.

A te îndrăgosti poate fi ceva cu totul neaşteptat, ceva care te scoate din monotonia vieţii de zi cu zi. Poate fi o fulgerare, o minune, dar, până la urmă, o nebunie, cum scrie El. Şi poate că nebunia e şi mai mare când nu o mai aştepţi. Când eşti tânăr, sigur aştepţi să te îndrăgosteşti şi chiar ţi se poate întâmpla, dar când vine atât de târziu, când se întâmplă aşa ceva, îndrăgostirea nu face decât să fie mai scumpă clipa.

Poate că timpul este totul. Iubirile din tinereţe şi iubirile târzii au ceva comun, deşi diferă, primele sunt parcă dese, cele târzii mai rare. Pentru că este vorba despre un început

şi un sfârşit. Un început de viaţă şi un sfârşit de viaţă. Dar, cum spune Kenk[3], acum în urmă cu peste cinci sute de ani, *la toate lucrurile interesante sunt începutul şi sfârşitul. Oare iubirea dintre bărbaţi şi femei înseamnă doar clipele în care sunt îmbrăţişaţi? Bărbatul care suferă din pricina unei poveşti destrămate înainte de a fi împlinită* – adesea în tinereţe –, *care jeleşte jurămintele fără temei* – făcute în graba tinereţii şi apoi regretate –, *care-şi lasă gândurile să cutreiere ceruri îndepărtate* – gândurile Lui la Ea când îi simţea lipsa –, *într-o casă părăginită* – când se simţea străin la el acasă sau locuind într-o casă pustie –, *acela ştie ce e iubirea*. Tinereţea, o spun mulţi, chiar şi proverbele, e vremea în care omul se nenoroceşte pe sine. Dar oare vârsta târzie nu-l poate nenoroci pe om când el se îndrăgosteşte? Nu există o zicală românească ce spune că dragostea la bătrâneţe e mai aprigă ca la tinereţe? Sau poate că în tinereţe iubirile pot fi necoapte, neconsumate, aşa cum a fost prima iubire a lui Turgheniev. Dar şi când iubirea este târzie se poate confrunta cu neconsumarea ei, cu complicaţiile ei. În acest caz, dilemele morale erodează uneori bucuria trăirii neaşteptate, îndrăgostitul trăind ambivalent, tristeţe şi bucurie.

Gândurile pot fi încâlcite, unele mai luminoase, strălucind de dor, când El îşi doreşte prezenţa Ei, altele numeroase şi paralizante, *un fel de greaţă de mine şi de alţii, pentru că nimic nu se poate drege din prostiile şi urâţeniile din trecut.*

Nebunia pe care o trăieşte El ca îndrăgostit nu este urâtă. *Mie mi se pare că nebunia mea nu este urâtă, e adevărată şi foarte rară*. Să fie oare o trăire aşa cum am întâlnit-o la Dante Alighieri în scrierea lui despre Paradis: „În sânul lor văzut-am cum s-aşterne/ de dragoste cuprins ca-n cingătoare,/ tot ce răzleţ prin univers se cerne,/ şi ce-i substanţă-n el ori întâmplare,/ şi legătura lor, unite astfel,/ că

tot ce spun e palidă lucoare./ Căci însuşi nodul cred, şi nu mă-nşel,/ ce leagă tot ce-i fiinţă l-am văzut/ şi-o simt prin spor de bucurie-n el“?

În tristele sale mărturisiri, Coleridge scria că „bucuria din suflet cocheta cu tristeţea“. Poate că şi în iubirile din tinereţe există această ambivalenţă, dar sigur că la iubirile târzii se adaugă timpul, nu prea lung, care le rămâne îndrăgostiţilor şi regretul adânc că nu mai sunt tineri. Şi complicaţiile vieţii deja trăite.

Viaţa ne-o petrecem grăbiţi, fără prea multă introspecţie, prinşi de vârtejul ei, fără un sistem de valori coerente, iar absenţa dilemelor morale ne absolvă pe negândite de responsabilitatea alegerilor noastre. Ne ferim de alegeri dificile pentru a nu intra într-o dezordine inconfortabilă şi, deşi avem enorme zone de necunoaştere de sine şi conflicte latente nerezolvate, o mişcare ce tinde către a ne cunoaşte şi a le rezolva funcţionează fără să gândim prea mult. Aşa susţinea Freud. Dar Camus spunea că suntem suma alegerilor noastre. Nu avem decât să ne descurcăm cumva, pentru că noi am făcut alegerile.

E adevărat, mărturiseşte El, *ce pot să fac, mă găsesc, din fericire, cu cel puţin două suflete. Francezii, care au găsit nume pentru toate aiurelile lumii, numesc asta* amitié amoureuse *sau* cœur à deux places. *Oare unde duce această îndrăgire cu sens unic, brusc apărută după zeci de ani de despărţire? Dar şi eu pot întreba ceva: la ce folosesc întrebările raţionale, când mâine, poimâine nu mai suntem? Şi dacă întâlnim câteva clipe ce par fermecate, furate viitoarelor răceli minerale, avem voie să nu le furăm?*

A trece graniţa dintre vis şi realitate, dintre ireal şi real şi invers poate fi, până la urmă, o strategie care atrage, prin pasivitatea ei, prin confortul de a gândi într-un anume fel viaţa. El scrie că, şi dacă tot ce trăieşte e un vis, înseamnă că Shakespeare şi alţi poeţi au dreptate, *asta mi-o fi viaţa.*

Viseaz-o cu mine, cât poţi de puţin, draga mea, te rog. În mentalul colectiv, îndrăgostirea este acceptată de oameni, aşteptată de tineri, este un apanaj al vârstei, dar, când oamenii devin vârstnici, îndrăgostirea fie este improbabilă, fie este proscrisă. Timpul îndrăgostirii este cel al tinereţii. Totul pare asociat simplist cu tinereţea, aşa cum spune El, *lumea vie mă duce în lumea imposibilă a realităţii, a îndrăgirii de tine.*

Să credem că nu eşti bătrân dacă te loveşte îndrăgostirea? Un personaj al lui Iris Murdoch se analizează, îndrăgostit fiind la o vârstă înaintată, şi îşi compară trăirile din tinereţe cu cele de mai târziu. Personajul se consideră prea bătrân pentru a mai trăi disperarea şi excesele care caracterizează iubirile din tinereţe. Şi totuşi, acest lucru i se întâmplă. Şi, din nou spun, este firesc să se întâmple când eşti tânăr, dar mai târziu?

Mai târziu reapar însemnele tinereţii, romantismul, nevoia de a te înţelege, de a explica de ce ţi se întâmplă acea fulgerare, acea nebunie care te scoate din amorţeala vieţii, din căldurica obişnuinţelor, din convenţiile cotidiene.

Uneori, explicaţiile cedează locul unor comparaţii, cu forţa lor de limpezime. *Cu mine, cum am văzut eu în Camargue, într-o toamnă. Văcari călare împingeau tăuraşi care vieţuiesc prin mlaştini şi stuf spre nişte ocoluri, cu un fel de suliţe lungi. Acolo li se aruncă un laţ de gât, sunt trântiţi la pământ şi un fierar, cu un fier înroşit, le pune semnul sau litera stăpânului lor. Apoi li se dă drumul în delta Ronului. Tot aşa m-a prins ea, m-a înfierat cu un fier înroşit cu litera ei. Care a sfârâit şi sfârâie, mereu aprins şi în minte, şi în măruntaie. Apoi mi-a dat drumul. Din pădure nu ies, unde să mă duc? La ea în ogradă nu e locul meu, nu sunt oiţă cu clopot. Ce sunt eu? Animal năuc, rătăcit în pădure, vrăjit de ea. Nu vreau să-mi pună laţ la gât şi talangă, şi totuşi e singurul lucru pe care mi-l doresc… Ce urât îmi este în pădure*

fără tine!

Aceste vorbe scrise se termină cu iscălitura *înfieratul tău* şi cu precizarea de a fi citite nu cu mintea, ci cu gândul la prezenţa ei continuă în mintea lui, la trandafirii roşii cumpăraţi ca şi cum era un adolescent febril, la terasa cu oleandri, sub stele, unde el trăia învălmăşind oniric tristeţea cu bucuria şi îndrăgirea ei.

Cine n-ar zâmbi indulgent şi mişcat emoţional, dar şi uşor ironic, la aceste vorbe? Poate chiar cu invidie, pentru că intarsiile adolescentine apărute în mobila stabilă şi greoaie a vârstei adulte pot uimi, poate chiar duce la invidie. Trăiri interzise vârstei? Imaturitate emoţională? Frustrări trezite? Romantism regresiv? Extaz poetic? Întrebări se pot naşte.

Din ce se naşte sentimentul vinovăţiei? O vinovăţie pe fondul mâhnirii, acea mâhnire care uneori, dintr-o privire lucidă asupra vieţii, de o nemiloasă limpezime, veştejeşte posibilul. Aduce realitatea în prim-plan, măreţia ei aprigă, şi ne face să ne ascundem de ceilalţi şi s-o ascundem, s-o tăinuim undeva în adâncul inimii. Jindul nepăsării apare ca o soluţie imposibilă, iar duplicitatea, sufletul împărţit în două, aminteşte că cine se leagă pe viaţă trebuie să se gândească bine. Dar gândim bine când ne grăbim să ne legăm pe viaţă?

Pentru Oscar Wilde, iubirea, indiferent de natura ei, este un tărâm. Când eşti îndrăgostit, visezi la un tărâm necunoscut, plin de flori ciudate şi de parfumuri subtile, un tărâm al bucuriei. Dar tot el spune că aceste momente de extaz sunt doar umbra a ceea ce într-un alt timp am simţit, ceva ce s-a dus, când cineva e prins într-o relaţie de lungă durată, iar această relaţie este încâlcită în banalitatea lui aici şi acum. Acele momente s-au dus, sunt trecut, în locul lor rămân un tărâm locuit de loialitate şi o afecţiune devenită adesea indiferenţă.

Căsnicia aplatizează parcă timpul, îl comprimă, îi

ascunde scurgerea, pentru că timpul fuge, alunecă asemenea unei şopârle, amăgitor şi neîncrezător, maiestuos de indiferent la trăirile noastre. De pe acest tărâm, îndrăgostitul priveşte celălalt tărâm, la care tânjeşte, şi astfel simte duplicitatea ce-l prinde în chinga posibilului şi imposibilului.

Duplicitatea nu are nici o legătură cu egalitatea, ci, dimpotrivă, duce la o asimetrie inconfortabilă pentru cel prins într-o relaţie. Această asimetrie era cea care-i crea Lui stările de speranţă, deznădejde, spaimă de viitor şi multe ascunzişuri.

Mersul pe două şine despre care şi El vorbeşte înseamnă asimetrie, chiar dacă şinele sunt paralele. Amélie Rorty, o psihanalistă remarcabilă, consideră că în asemenea situaţii există o dublă contabilitate în care elemente incompatibile merg pe şine paralele, unul lângă altul. Una dintre şine era, desigur, relaţia de acasă, cea de angajament şi legitimă prezenţă. Probabil, pentru că nu ştiu, era o relaţie în care cea implicată, soţia Lui, credea fără griji în permanenţa iubirii. Avea, probabil, o anumită încredere în iubirea celuilalt, a Lui, care dăinuia dincolo de dovada imediată a interesului său, încredere că o tăcere este pur şi simplu o tăcere, şi nicidecum ceva care să neliniştească, să însemne o dragoste pe sfârşite, sleită. La fel era gândită poate uneori şi absenţa mereu motivată. Uneori însă, cele mai crude minciuni, tristeţi sunt tăceri. Făcea ea oare această distincţie subtilă, dar atât de necesară între ceea ce o persoană îi permite alteia să creadă că-i aparţine şi ceea ce-i aparţine cu adevărat, o distincţie între nevoie şi realitate?

Asimetria despre care vorbeam, care se exprimă prin binomul dezvăluire-ascunzişuri, priveşte chiar felul în care funcţiona relaţia Lui cu cele două femei, cea de care-şi legase viaţa şi cea pe care brusc o îndrăgea. Pot doar presupune că această asimetrie naşte o inegalitate la nivelul emoţiilor lui.

Alain de Botton foloseşte expresia „nuditate emoţională“,

sinonimă cu ceea ce psihologii numesc „dezvăluire“. Chiar şi el admite că este greu de definit nuditatea emoţională. Nuditatea fizică e ceva simplu. Pur şi simplu te dezbraci, devii, cum se spune în mod ciudat – oare ce explicaţie are? –, gol puşcă.

Nuditatea emoţională este complicată, este de fapt revelarea gândurilor celor mai personale, mai intime, a slăbiciunilor, fricilor şi spaimelor, limitelor, ascunzişurilor din mintea noastră. A secretelor noastre despre noi, care, odată mărturisite, nu mai sunt secrete.

Ne dezgolim emoţional când ne mărturisim o nevoie, o nevoie mare – „aş fi pierdut fără tine“, „nu sunt aşa de puternic sau puternică pe cât vreau să par“, „sunt nesigură în faţa vieţii“, „sunt vulnerabil sau vulnerabilă“ –, dar îi permitem altuia să ne vadă în acea stare de umilinţă, de slăbiciune, de şovăială, dându-i catalogul spaimelor noastre existenţiale, al temerilor noastre celor mai ascunse. Îi dăm celuilalt acces la un repertoriu de vulnerabilităţi.

Când ne îmbrăcăm emoţional refuzăm să fim la mâna altuia, care ne-ar putea controla şi care ar putea cu uşurinţă să ne rănească, să ne trădeze, să ne părăsească cu spaimele noastre ştiute, plecând cu ceva din eul nostru deja înstrăinat. Oamenii se dezbracă de haine uşor. Şi, în fond, câte haine poţi avea pe tine? Un număr finit de lucruri, de obiecte. La un moment dat rămâi gol.

Aş putea, oare, vorbi despre duplicitate fără să amintesc complicata relaţie dintre complicitate şi duplicitate, marele inconfort al celui care, fiind prins în iţele complicităţii, se află disperat, uneori, în duplicitate? Cum se naşte complicitatea şi cum apare pe solul ei duplicitatea? Există complicitate, uneori fără a se afla într-o relaţie nefericită cu duplicitatea, născând frământări şi sentimentul acut al trădării, vinovăţiei şi interdicţiei. Nu de multă vreme, Julian Barnes, scriitorul englez atât de admirat de publicul cu

tendinţe introspecte, a scris o mică povestire intitulată, simplu, *Complicitate*.

Pentru el, complicitatea se manifestă în lumea simţurilor, a unor înţelegeri nevorbite între doi oameni, un fel de pre-simţ sau pre-simţire. El spune că noi, oamenii, fetişizăm şi ne amintim, sărbătorim prima întâlnire, primul sărut, vacanţa împreună, dar ceea ce e important este ce s-a întâmplat înainte de asta, de acel moment. Mai mult impuls decât gând, care curge atât pentru el, cât şi pentru ea, dacă vorbim de cuplu, despre relaţia care merge înainte.

Barnes dă importanţă gesturilor mici, fragmentelor de viaţă, care vin precum cimentul care lipeşte cărămizile sau închide bine cârligele. Am putea spune că jurămintele de fidelitate şi durată a unei relaţii pot fi cărămizi, dar ele sunt susţinute de acest ciment al complicităţii. Un personaj al lui arată că ceea ce considerăm noi fericire în cuplu sunt lucruri mundane, cum ar fi dejunul împreună, împărtăşirea unor trăiri comune, organizarea unei proximităţi fondatoare pentru relaţie. Pur şi simplu, pentru că complicitatea este asociată proximităţii. Este o intimitate dincolo de sex. Complicitatea nu se referă, crede Barnes, la planificarea unei acţiuni rele, ci, dimpotrivă, caută un mers către bine. Şi totuşi, un personaj al său afirmă că într-o relaţie de lungă durată există o autoamăgire mutual acceptată, în sensul unei ipocrizii. Fiecare dintre cei doi este amăgit – ieşind din iluzia îndrăgostirii –, dar asta nu se vorbeşte. Rămâne nespus. Tăcerea devine un tabu consimţit de ambele părţi. Fiecare simte că aşteptările lui nu s-au adeverit, că ele sunt departe de realitate. NU asta ar fi aşteptat de la viaţă. Şi asta ar fi un fel de complicitate, diferită de acel ciment care lipeşte cărămizile.

Într-un interviu, Barnes se referă la scriitorul Raymond Chandler, care susţinea că o căsnicie este ca un ziar, trebuie în fiecare zi din an să fie proaspătă şi acest lucru este cel mai

dificil.

Dar şi recidiva gesturilor, familiaritatea, confortul psihologic a ceva deja cunoscut, intim, indulgenţa şi tandreţea însoţind întâmplări atât de banale, surâsurile nasc multă complicitate într-o relaţie.

Îndrăgirile lasă mereu urme, chiar după ce se sfârşesc, adesea negândite, aparent uitate. Nespusul în relaţiile noastre este mult mai bogat, mai complicat şi mai captivant decât limbajul articulat. Nespusul scapă atenţiei noastre, fuge ca nisipul printre degete. Acest joc între complicitate şi noutate, prospeţime este poate secretul unei relaţii vii. Complicitatea care se aşază în timp, chiar când emoţia dispare, este cea care construieşte capcana ce ia forma duplicităţii.

„Există în unele surâsuri feminine“ – scrie Cioran – „o aprobare duioasă, care te îmbolnăveşte. Ele se încuibă şi se depun pe fondul necazurilor zilnice, exercitând un control subteran. Surâsurile sunt o povară voluptuoasă pentru cel ce le împarte şi pentru cel ce le primeşte. O inimă atinsă de delicateţe greu poate supravieţui unui surâs duios. Tot aşa, sunt priviri la care nu te poţi hotărî pentru nimic“.

O îndrăgire, o iubire care nu mai este face complicitatea să hrănească o loialitate care la rândul ei devine obstacol al unei noi îndrăgiri, care şi aceasta, chiar dacă devine cu greu reciprocă, îşi are o altă complicitate, mai proaspătă, mai conştient trăită. Dar o altă complicitate, pentru că nici complicităţile nu seamănă între ele. „Sunt priviri feminine care au ceva din perfecţiunea tristă a unui sonet“, mai spune Cioran.

Dar, prin priviri, femeia verifică bărbatul de depărtările lui. Acestea sunt, adesea, priviri atente şi deloc nepăsătoare. Dacă astfel stau lucrurile, aceste două complicităţi determină starea conflictuală a celui îndrăgostit, aşa cum era El, dându-i impresia celor două şine de care am amintit.

Ca să-şi explice îndrăgostirea de Ea, apărută atât de târziu, deşi se cunoşteau de multă vreme, El crede că *probabil la oameni există totuşi sfori de ursitoare sau de ce or fi între mine şi ea. Poate sunt fragile şi înnădite peste ani şi poate trebuie mai mult timp pentru înţelegere sau e minunea îndrăgirii care pare stelar departe şi stelar dorită*.

Nu sugerează această mărturisire a Lui noua complicitate, fragilă, care se naşte? Am putea spune că prezenţa, proximitatea pot estompa complicitatea cea solidă a anilor petrecuţi de El în trecut, pentru că îndrăgostirea este invazivă şi cel îndrăgostit este, în singurătate, obsesiv urmărit de cea îndrăgită: *Nu ştiu ce să mă fac, nu trăiesc decât cu gândul la ea, toată ziua. Orice fac, fac ca un automat, dar în minte nu o am decât pe ea. Aş zice că sunt vrăjit. Ea mi-a dat o carte cu vrăji ieri. Trebuie un ban de argint, am, busuioc, am, salvie, o să caut, puţin hidromel şi două cupe. De făcut la lună plină. Dar oare poţi vrăji o vrăjitoare?* Complicitatea care se naşte, o complicitate a îndrăgostitului El cu el însuşi, este semnul siguranţei îndrăgostirii şi al siguranţei îndrăgirii, pe care El o mărturiseşte atât de sincer: *Când îi spun că toate clanţele, cheile, mânerele mele existenţiale sunt legate de ea, de prezenţa ei, nu înţelege.* De aici se naşte frica lui că nu este înţeles.

Duplicitatea în relaţiile interpersonale este asociată psihologic cu trăsăturile de personalitate ale unui individ. Nu toţi oamenii pot tolera duplicitatea, unii însă o pot trăi ca pe o stare mai puţin intensă, mai confortabilă, mai puţin conflictuală, ajungând să-şi creeze un scenariu de suportabilitate.

Zilele trecute am văzut un film despre două cupluri, în care bărbaţii erau infideli, fără însă a simţi infidelitatea lor, deci disponibilitatea de a avea multiple aventuri, cu vinovăţie. Pentru ei, duplicitatea ducea doar la inconfort situaţional, la complicaţii privind minciunile spuse, la teama

că vor fi prinşi de soţiile lor, pe care, nu ştiu cum, reuşeau să le păcălească mereu. Amândurora le traversau adesea viaţa pasiuni trecătoare, amoruri care nu-i costau decât mici jurăminte, minciuni şi urmări neplăcute peste care treceau cu uşurinţă, situaţii neprevăzute din care ieşeau ca prin farmec.

Cei doi bărbaţi erau foarte buni prieteni şi fiecare ştia de aventurile celuilalt. Se ajutau mult la spusul minciunilor, se acopereau unul pe altul. Au încercat chiar să facă terapie de grup cu bărbaţi infideli, unde se discutau atât aspectele morale ale duplicităţii, cât şi cele sexuale. Deci atât aspectul emoţional al duplicităţii, cât şi cel carnal. Până la urmă au reuşit să plece amândoi într-o excursie, lăsându-şi soţiile cât de cât liniştite, ca să-şi facă de cap, fără nici o oprelişte. Şi prietenia lor s-a întărit atât de mult în acele zile de desfrâu, ei devenind atât de apropiaţi, încât au avut un impuls de apropiere fizică foarte puternic. Au devenit amanţi.

Atunci au decis să nu se mai întoarcă acasă şi să rămână împreună, devenind un cuplu celebru de music-hall. Filmul lăsa să se înţeleagă că această atracţie a lor către acelaşi sex fusese, de fapt, cauza căutării neobosite a unei ieşiri din relaţiile în care erau prinşi, probabil din conformism, fără a simţi conştient starea lor de confuzie interioară, care se manifesta prin lipsă de satisfacţie faţă de relaţiile lor cu femeile. Din film reieşea că duplicitatea este simptomatică pentru ceva ce nu merge bine, ceva ce lipseşte, parcă indiferent de cei prinşi într-o relaţie. Dar nu este chiar aşa. Duplicitatea se naşte dintr-un deficit. Cum am spus, poţi merge pe două şine, trăind un nefericit conflict cu tine care dispare rareori. Acele adevăruri extrem de conflictuale care sălăşluiesc într-o singură persoană.

El îşi mărturiseşte *slăbiciunile*, care-l făceau să trăiască duplicitar, chiar de la început, fără a găsi o rezolvare, deşi reuşeşte să-i mărturisească soţiei lui atracţia şi îndrăgirea pe

care le simte faţă de Ea: *Problema „slăbiciunilor mele“, în care m-am substituit datoriei ei* (soţia lui) *şi am avut grija familiei, e ca şi cum aveam o obligaţie… şi poate aveam o obligaţie morală, pentru ea, aşa pierdută în lume, neştiind ce să ceară în viaţă, crezând că totul i se cuvine, că nu se câştigă… Ce să fac? Aşa sunt, când e nevoie de ceva nu socotesc, fac.*

Starea conflictuală este sigur legată de împrejurări, de lumea în care trăim. El scrie că *mă încearcă contrarii şi toate jugurile realităţii pe care mi le-am pus singur, desigur, unele, venite din urgia timpurilor, sunt greu de dus*. Dar firea? Firea lui o căuta pe Ea, firea rămâne şi îşi cere drepturile, indiferent de corsetul timpurilor.

Îndrăgostirile târzii sau cele ce urmează unei îndrăgostiri mai timpurii, în mod nevrut, duc la comparaţii. Cum a fost trecutul? Cine eram eu în trecut? Sunt întrebări nu doar pentru a-ţi gândi trecutul, ci şi pentru a înţelege de ce te-ai îndrăgostit mai târziu. El mărturiseşte că s-a gândit, că iluzia lui legată de hotărârea de a se lega de cea care-i este soţie, cea din *începuturi, nu a crescut spre mai bine, s-a închircit chiar, în sclavia copiilor*, şi apoi a venit frica de a nu-i neferici pe cei care trăiau cu el în ţări străine. Şi totuşi, toate acestea sunt *pleavă în vânt faţă de iubirea mea, numită năprasnică, pentru tine. Îi spun: vrei să te cerşesc? Da sau nu? Aş da totul pentru o părticică din ea, dar ea nu dă nimic.*

Pentru a o convinge de trăirile lui sufleteşti, El îi scrie că şi amăgirile sunt importante, *că dacă ar trebui să se despartă mâine, care ar fi acel mâine, ca şi cum poţi uita fiinţa cunoscută de zeci de ani şi îndrăgită de cel puţin trei, mult de tot, sfâşietor de mult pentru mine, crede-mă…* Timpul de demult, trecutul i se înfăţişează prezentului ca şi când o parte din viaţă, ceva de mijloc, a dispărut: *Nu-mi vine să cred ce se întâmplă. Seamănă cu romanele englezeşti, pagini de Iris Murdoch, Bucureştiul, România parcă îmi ies dintr-o poveste*

în care trecutul vrăjit, încremenit în timp, învie, nu cum era, ci mai bun. Să fie oare amăgirile ceva care îndepărtează luciditatea atât de mult, încât întorci capul ca să nu o gândeşti, pentru că totuşi viaţa este o realitate şi ştim că este, acest lucru e incontestabil, iar a gândi că viaţa curge nu ajunge pentru a trăi irealul; că viaţa este un vis nu este ceva ce poate fi real?

Apar şi îndoieli de tot felul, legate de starea Ei, de prezentul lui. *Poate că ea nu vrea să mai suporte ţâşniri şi jăratec de dor, ca ale mele. Şi, pe deasupra, încărunţit, întârziat, nefolositor lumii ei.* Lui îi era teamă că ei îi va fi imposibil să înţeleagă nebunia lui şi că o va pierde. *Câteodată sunt speriat ca nu cumva mintea şi oboseala ei să transforme oleandrii şi pe mine în sinonime de minciuni, fantasme răsfăţate sau un căţel care fuge după căţele primăvara.*

Chiar dacă îi face, în scrisori, reproşuri pentru reţinerile şi distanţa ei faţă de el, când aştepta ca ea să răspundă îndrăgirii lui cu îndrăgirea ei, pentru că îndrăgirea lui era atunci *în sens unic*, el găseşte o soluţie, *o singură cheiţă*, şi aceasta ar fi ca ea să creadă că el este o fiinţă care ar face orice pentru ea. Dar, în acelaşi timp, *n-o să renunţ nicicând să fiu eu şi iubitor şi ciufut şi lacom, lihnit de tine şi trist de cum te porţi cu mine, nu mai fi rea, zău, îmi face tare rău.*

Depărtarea ei, desigur, era greu de suportat, cum ştim prea bine că se întâmplă cu îndrăgostiţii care trăiesc în afara reciprocităţii. Apelul la iluzii, la crearea de fantasme, înlocuind realitatea, nu i se pare că-l ajută, că-i limpezeşte gândurile, dar nici nu-l îndepărtează de vis. El crede că *visul le este dat unora, câteodată, ca să ţină lumea şi pe ei în aşteptarea, poate himerică, a înţelegerii şi îndrăgirii altei fiinţe.*

Am putea face abstracţie de ideea de timp, nebunia timpurie sau cea târzie aduce cu sine ispitiri de coborâş sau

înălţări, atâta vreme cât este nebunie. Se zice că doar naturile erotice, cu adevărat erotice, au sentimentul sfârşitului. Iubind, cobori până în străfundurile vieţii, este prea multă fericire şi prea multă nefericire în suişurile şi coborâşurile iubirii şi uneori cei care iubesc îşi simt inima mult prea strâmtă pentru ceea ce trăiesc.

Ea, cea îndrăgită

Ştiam că în ceea ce voi citi, în jurnale şi scrisori, vor fi multe imagini ale celei îndrăgite de El, că percepţia lui va fi plină de gânduri, păreri, desigur, cu totul personale, despre Ea, fie că era departe de ea sau în preajma ei.

El o vedea, o cunoştea, o construia în mintea lui, din priviri şi amintiri, poate o aproxima, totul ţinea de felul în care încerca să o definească. Desigur, Ea exista, dar El îşi crea, atent mereu la ea, o Ea pentru el, o fiinţă alcătuită din ceea ce vedea şi gândea el. Şi, mai ales, din ceea ce-şi dorea el. Deşi El scria că nu o idealizează mult pe cea îndrăgită târziu, idealizarea exista. Exteriorul, realul concret, determină lăuntricul la fel de mult pe cât lăuntricul, interiorul, plăsmuieşte exteriorul.

Când idealizăm pe cineva, nu ne dăm seama că vedem doar propriile noastre dorinţe, imaginea perfecţionată, nu infinitele şi minunatele imperfecţiuni ale persoanei iubite. Cineva mi-a spus odată, fiind îndrăgostit, că îndrăgostitul îndulceşte faţa iubitei.

Ea îi zâmbea neîncrezătoare în vorbele lui, iar El ştia acest lucru: *Nu mă crede când îi spun că e frumoasă îmbrăcată în rochia verde de „derbedoaică Kerouac“, atât de elegantă*. Ştia prea bine cât de mult îi place culoarea verde. Chiar scria că sufletul ei este verde şi frumos, ca şi ochii ei, verzi pe margine, însoţiţi de un *râs alintat şi drag*. Ea mi-a spus, cu nostalgie în glas, cât de mult se bucura când el îi

aducea inele cu pietre verzi, nu de smarald, ci de turcoaz, şi că odată, aflând că este şarpe în zodiacul chinezesc, i-a adus un inel cu doi şerpi înlănţuiţi, cu ochi mici, de smaralde minuscule.

Gândurile Lui despre Ea arată cât de mult medita el la alcătuirea ei, la detaliile prezenţei ei în viaţa lui secretă, pentru că tot ce scria parcă scria pentru el însuşi poate mai mult decât pentru ea: *I-am spus că n-are suflet sau că şi-l ascunde bine. Ea este o persoană, cred, deosebită şi, chiar lăsând la o parte nebunia mea, este una din rarele persoane despre care cred că pot trece înaintea mea. Nu mi-e uşor să spun asta, pentru că sunt orgolios şi destul de intolerant. Ţin la oameni ca la un fel de oiţe care trebuie păzite, unele dragi, altele care trebuie împinse în ocol.*

Dincolo de referirile la Ea, găsim aici chiar felul în care El şi-a trăit viaţa. Pe de o parte, cei dragi erau jugul lui, care era de fapt obligaţia de a păzi familia. Pe de altă parte, era sclavia lui dată de statutul social important de a-i împinge pe oameni în ocol. Este aici un amestec, o dualitate interesantă a Lui, precum cele două feţe ale unei monede – la care voi reveni –, şi anume slăbiciunea lui care se însoţea cu puterea lui, slăbiciune în viaţa personală şi putere în viaţa socială. Pe de o parte, El mărturiseşte că a fost *înjugat la datorii morale*, pe de altă parte, a purtat jugul datoriei de a fi şef în viaţa profesională.

Scriind despre Ea, El nu se uită pe sine, îşi gândeşte istoria personală, *neputinţa de a sări peste pârleazul anilor, al vieţii lui trecute, că este tare rău de gură şi repezit şi prea exigent la detalii, deci nesimţit faţă de mulţi, putând răni oameni, dar şi păzitor al neajutoraţilor, al neputincioşilor în faţa vieţii*, nativ şi instinctual aşezându-se la umbra protectoare a unora ca El. Dar chiar erau atât de neputincioşi cum îi credea el?

De ce trăim cu nevoia de certitudini de care atât de rar ne

îndoim? În fond, istoria lui personală, ca orice altă istorie personală, era acea certitudine care apare la noi, la toţi oamenii, în momentul în care imperfecţiunile memoriei se întâlnesc cu inadecvările cunoaşterii. Acest lucru este atât de adevărat. Îl spune undeva şi Barnes. Dar dacă, gândind istoric, privind istoria mare, stările mentale pot fi deduse din fapte şi întâmplări, în viaţa noastră personală, în istoria mică, totul pare invers. Ce a făcut El sau orice altă persoană, faptele pot fi deduse din stările mentale prezente. Relaţia fapte – memorie – stări mentale este atât de complicată.

Uneori, descrierea Ei are note poetice, *ea are vocea de râuşor însorit când vrea, are zâmbete şi încruntări, întrebări directe, căutând adevăruri prin simplificări, suflet complicat şi tolerant în acelaşi timp, poate chiar şi faţă de nebunia mea iraţională, când mă priveşte cu ochii ei verzi şi căprui, când se opresc pe mine, felin şi străin.*

Alteori el simte ceva dincolo de idealizare, căutând realul. *Nu-mi vine să cred că ea este pentru mine acum singura „autoritate“ pe care o recunosc. Şi de care mi-e frică. Desigur, o frică ciudată, mi-e frică să nu-i fac ei rău, dar mi-e frică de puterea ei de a-mi face rău, dacă vrea. Are fragilitatea acului de oţel.* Desigur, îi era frică să n-o piardă, dar şi pentru că îi declara că *este unică şi indescifrabilă. Mi-e frică să nu dispar de pe lume fără să ştiu ceva mai mult despre sufletul ei*.

Deşi percepţia şi imaginea celuilalt, a altuia, mai ales dacă este îndrăgit sau îndrăgită, sunt ceva ce-şi găseşte un loc, o cale în amestecul de vise, dorinţe, întreruperi, dispute şi gâlcevi tandre, fantezii şi împotriviri, amintiri din alt timp, El căuta să-şi construiască un personaj al îndrăgirii lui, Ea. Succesiunile eurilor ei doreau a duce la o certitudine. Dar această certitudine era, la rândul ei, mereu aproximativă, volatilă. De aceea, El scria că are mai degrabă bănuieli. *Eşti capricioasă, de la o clipă la alta te schimbi, pentru că ce vrei tu aia eşti, dar între două schimbări eşti constantă. Când*

promiţi ceva, faci, nu minţi niciodată, dar te înşeli, eşti frumoasă că eşti mândră, dar nu-ţi dai seama, şi nemiloasă, chiar semeni cu mine în existenţialele mele idioate. Iubirea mea devine mai mare, ca frica, ura şi negura singurătăţii din ochii tăi. El se întreabă *cine eşti? Şi rea, şi bună, şi urâcioasă, lăsătoare şi uitucă, mintoasă şi sătulă de minte, neîncrezătoare în vorbe şi mai ales în ale mele*. Până la urmă, această alcătuire este mereu dorită ca prezenţă, iar când este absentă, El simte şi o spune: *Tânjesc după tine aşa cum eşti tu, oricum, jucăuşă, mohorât asocială, singuratică şi asocială, dar socializată şi plină de curiozitate.*

Să fi fost, mai degrabă, ceva legat de căutările Lui? Ceva ce aştepta fără să se gândească că aşteaptă şi care apare brusc? Dar bruscheţea nu este decât materializarea unei dorinţe latente care-şi cere dreptul la realitate. *Căutam, cred, ceva şi capricios, schimbător, dar şi serios, exigent, ceva raţional uneori, dar emoţional undeva, ascuns*, scria el.

Această căutare poate deveni un jind continuu: *Caut mereu o împlinire personală, trubadurii vorbeau de Graal şi adesea ai trecut pe lângă el orbit, părăsind binele probabil. Mă duc „de-a-n boulea“ pe tărâmuri unde uneori e bine, alteori sunt iluzii. Mă cunosc, aşa sunt, fug de ce vreau, de ce ar trebui să vreau, supăr fiinţele şi pe tine, apoi mă dispreţuiesc, totuşi, continuând să merg, cam ghebos, spre un „mai bine“ în care cred. Dar o să fie? Şi, în plus, fiind ţâfnos şi mândru, nu pot cerşi, nu vreau „milă“.*

Mă uit la Ea, era la mine, şi-i citesc toate cuvintele scrise de El despre ea, despre cum o vede, cum o crede. Privirea mea e întrebătoare, ca şi când aş aştepta de la ea o părere, un gând. Ea însă îmi aduce pe tapet ideea de vârstă, sigur, importantă, dar oare chiar singura importantă?

Ea îmi zice că-i spusesem să citească ceva de Julian Barnes. Şi că reţinuse multe lucruri după lectura lui. Aşa că îmi citează oarecum fidel vorbele lui. Se referă la diferenţele

dintre tinereţe şi vârsta înaintată. Când suntem tineri, spune Ea amintindu-şi de Barnes, ne inventăm diverse forme de viitor pentru noi înşine, când suntem bătrâni, inventăm diverse forme de trecut pentru alţii. Dar pentru el? – mă întreb eu, însă tac. Ce trecut şi-a inventat El? Dar pentru Ea?

Se ştie că orice apropiere între oameni, indiferent de relaţie, de felul ei, lasă urme, deşi rareori ne gândim la acest lucru sau nu ne gândim deloc. El admite că relaţia cu Ea l-a schimbat şi n-are importanţă dacă în bine sau în rău – ce e bine, ce e rău? –, importantă e schimbarea lui pentru o mai mare potrivire cu Ea. Sau o acceptare a ei. Lipsa Lui de indulgenţă faţă de lume Ea o înţelege, dar în acelaşi timp o respinge. El scrie: *O ascult că nu acceptă pe „aşa cred“, „aşa vreau“, „aşa trebuie“ şi nici reactivitatea mea mare la prostuţi care nu sunt întotdeauna proşti.* În discuţiile lor, comportamentul faţă de alţii reprezintă o temă principală. El scrie că *am acceptat faptul că nu pot fi mereu stăpân pe mine, raţional şi analitic şi nu mi-e uşor când mă năpădesc iraţionalul sau reactivitatea violentă. Am mai învăţat câte ceva de la ea, din drag şi înţelegerea ei. Poate că m-a deformat munca.*

Deşi distantă, inabordabilă multă vreme, Ea îi este Lui *simţire, cuvinte şi ţâşnirea de viaţă care nu se găseşte de două ori.* Apropierea de Ea este poate mai mare şi pentru că El s-a depărtat de prieteni, de cei care îi erau apropiaţi; *prietenii vechi trebuie cel mult văzuţi, vorbele nu se leagă când încerc să le spun ceva despre lume.* El percepe schimbarea care s-a produs prin legătura lui cu Ea. Simte chiar diferenţa faţă de cel care era el înainte de a-l lovi nebunia îndrăgirii: *Mă fac diferit de mine, cum am devenit diferit de „eu“. Din cauza ta, a râului care m-a luat şi a timpului care s-a oprit atunci când ţi-am spus cât de mult te îndrăgesc. Chiar şi ceasul s-a oprit, era patru şi douăzeci şi două de minute după-masă.*

Într-adevăr, îmi spune Ea, nu mai vorbea atât de sigur pe

el cum îl ştiam, nu mai avea un ton poruncitor, nu mai spunea „trebuie“, „vreau“, „hai să...“, vorbe prin care-şi exprima puterea învingătorului în viaţă. Poate că lumea fantazată a contat în a alina patima lui de a învinge viaţa, care-i fusese ţintă în tinereţe. Îi scria: *Clipe furate din lumea „reală“ şi duse într-o lume a viselor, zânelor, brotăceilor şi râurilor, care te duc năvalnic unde vor ele.*

„La un moment dat“, îmi spunea Ea, „mi se părea că relaţia mea cu El devine complicată şi poate că mărturisirea lui, la care am zâmbit, nedumerită şi neîncrezătoare, fiind atât de neaşteptată, de bruscă, m-a făcut să mă întreb dacă doresc sau nu sau dacă pot sau nu să mă îndrăgostesc de el. Dar singurul lucru pe care am putut să-l fac a fost să las viaţa să curgă în mine, parându-i loviturile pe cât posibil şi trăind bucuriile unui cotidian dezlănţuit, zbânţuit, ca în tinereţe.

Viaţa e, în fond, o realitate bizară. Dacă ea devine ceva ireal, ceva parcă paralel la realitate, ea nu ne dă nici un drept de a spune că nu e realitate. Ne dă însă un drept, un singur drept, greu de dus, cel de a ne zbate într-un cerc vicios, care duce, chiar dacă nu vrem să ştim, către ceva grav. Noi însă nu vrem să vedem asta, nu vrem să vedem că mergem pe tărâmul nesiguranţei.

Începuserăm să trăim acel gen de dragoste care, mai devreme sau mai târziu, avea să ne pună în faţa unei alegeri. Fie te eliberezi, fie rămâi şi te supui fără a gândi mai mult. După cum vezi“, adaugă Ea, „el s-a eliberat, eu nu, timpii noştri nu s-au potrivit, s-au despărţit, ca valurile despicate de o corabie. Partea din el care va accepta, cred, încetul cu încetul, poate imperceptibil, absenţa mea şi noua lui identitate, eul lui fără mine, care înainte nu-i dădea pace, poate s-a liniştit. Poate că a căpătat un simţ cu totul nou, auxiliar, care-l face să vadă că viaţa e mai mare ca iubirea, că poate alege viaţa fără iubire renunţând la iubire. Sau, altfel spus, a ales una dintre cele două şine“. La un moment

dat, îmi spune Ea, şi chiar am recunoscut spusele ei din ce citisem, el se gândea că dacă Ea nu mai dorea să-l vadă, dacă-i lăsa impresia că doar îl suportă, dar nu-l doreşte, nedorind apropierea de el, n-ar mai fi insistat să-i fie în preajmă.

„Nu ştiu dacă chiar aşa ar fi fost“, spune Ea cu o figură gânditoare, „pentru că nu am cum. Eu m-am îndrăgostit de el şi cred că amândoi ne căutam eurile noastre tinere, uitând de timpul care trecuse.

Imaginează-ţi că doi oameni, un bărbat şi o femeie, se întâlnesc după mulţi ani în care s-au văzut rareori, aproape ca şi când nu s-au văzut deloc. În trecut, ei au petrecut ceva timp împreună, niciodată singuri, şi de aceea se pot gândi că-i leagă unele amintiri. Şi aici încep neînţelegerile de care ei uită. Ei nu au aceleaşi amintiri sau cele pe care le au nu au nici o importanţă, pentru că îi despart atât de multe amintiri pe care fiecare le are în vastele palate ale memoriei. Amintirile lor, cele care atârnă în definirea trecutului lor personal, nu sunt similare.

Când ajungi în pat cu cineva“, îmi zice Ea, „e ca şi când ai avea o ciocnire cu amintirile şi obişnuinţele tuturor celor cu care te-ai culcat vreodată. Îţi pot apărea flash-uri de imagini, scântei ale trecutului, corpul îşi va cere dreptul la memorie, căci există o memorie a gesturilor, intimitatea se va nelinişti, se va tulbura de trecutul ei. Ca un vânt venit din senin care tulbură apele unui lac. Felul nostru de a face dragoste întrupează mnemonica istoriei noastre senzoriale şi sexuale.

Suma săruturilor trecute, chiar dacă par uitate sau chiar sunt uitate, se aşază în sărutul unui prezent. Când ajungi în pat cu cineva, două istorii sexuale se confruntă, se întâlnesc. Fiecare dintre cei doi vrea să-şi uite istoria, fiecare îşi doreşte cu o ardoare stângace începuturi virgine, înciudat fiind pe amintirile care vin nechemate, neinvitate, fiecare este doritor de a atinge capătul istoriei lui. Cred că tensiunea

nespusă a unui «altfel» îi bântuie la început pe cei doi care ajung în pat împreună.

Îţi pot spune ce gândeam atunci, la început. Mă gândeam că bărbatul cu care împărţeam patul, El, putea să se dovedească a fi întruparea şi întruchiparea unor dorinţe uimitor de intense ale mele, pe care până atunci aproape că uitasem că le pot avea sau că aş putea să le am. Şi adesea s-a dovedit că aşa era. Aveam entuziasme emoţionale şi uneori uitam de vinovăţia lui.

Dar oare bărbaţii se simt vinovaţi când ajung în pat cu o femeie de care nu s-au legat pe viaţă? Cred că se simt vinovaţi doar dacă sunt îndrăgostiţi, dar nici de asta nu sunt prea sigură.

Trădarea corpului, dacă este însoţită cu trădarea inimii, cred că-i poate face pe bărbaţi vinovaţi, dar mai cred că frenezia erotică poate anula pe moment măcar vinovăţia. Pentru că tensiunea ciudată a minţii nechemate este anulată de ivirea năvalnică a pasiunii care-şi face loc undeva deasupra minţii. Şi pasiunea, odată dezlănţuită, cu intensitatea ei neinhibată, cu necugetatele căutări ale corpului, te poate duce într-un univers al anonimatului erotic, dar atât de profund.

Ne-am înţeles fără vorbe, intuitiv, pentru că era o dragoste dincolo de limbaj, iar senzaţiile nu se supun regulilor obişnuite ale descrierilor, ci, pur şi simplu, se trăiesc. Mângâiatul fiecărei falange a degetelor este oare ceva legat de vorbe sau tradus în vorbe? Acum, când ştiu că totul este trecut, nu ştiu ce-mi lipseşte mai mult, apropierea fizică, lentoarea amânată a gesturilor tandre, ospitalitatea pielii lui când mă ghemuiam lângă el în aşternut, simţindu-mă într-o siguranţă fără nume, adâncă, copilărească, fără gând, sau vorbele pe care le schimbam, într-o înţelegere în care nu conta ceea ce spuneam, ci mai degrabă sunetul, vocea. Ambele trăiri erau căutări“.

Sigur, m-am gândit eu, există apropieri fizice dorite, amintite după ce s-au petrecut, dar şi apropieri, să le zic, sufleteşti. Despre ambele apropieri, El i-a scris adesea. Cele fizice erau născute din dorinţa lui de a le repeta şi le exprima atât de bine: *Aş vrea să fiu fum de ţigară sau borcan cu cremă sau inel de mână sau de picior sau cercel sau ciorapi de plasă sau orice porţi tu.*

„Exagerata mea introspecţie de acum se frânge în faţa trăirii absenţei lui“, îmi spune Ea. „Am şi acum impresia că ştiu orice amănunt, orice linie de pe chipul lui, îi ştiu faţa cu atâta precizie, încât mi-o pot închipui întocmai ca în realitate. O văd aievea. Dar câtă vreme va mai dura asta? Când se va decolora ca pozele sepia?“

Privitul amănunţit are, fără îndoială, legătură cu îndrăgirea. Este contemplarea în detalii şi lipsa de grabă a privirii insaţiabile, care e un semn sigur de îndrăgire. Şi El se pierdea în savurarea detaliilor ei, ca şi cum privea un tablou: *Înlemnesc, descântat, vrăjit, cum se mai spune, când o văd în bluza de dantelă neagră transparentă, sub care are un furou de mătase neagră, sub care sunt pieptul ei drag şi poate şi inima ei, dacă are vreuna. Iarăşi un vis, ca orice vis, nu ştiu de ce este frumos… Sunt o vieţuitoare căreia îi umpli lumea cu râs, agerime de minte, braţe, grumaz şi zâmbet şi picioare. Am întâlnit o fiinţă care îmi e mai necesară ca somnul, ca mâncarea, ca mintea – nu mă gândesc decât la ea. Şi care, având viaţa ei, plină de trecut şi prezent… îşi rupe câteva firimituri din ea, să nu fie vis imposibil, ci minune reală uneori.*

Da, contemplarea unei persoane îndrăgite este ceva care ne convinge mai ales de importanţa privirii, cu toate că şi vocea ascultată, fără a gândi rostul vorbelor, pare să fie o componentă a magiei întâlnirii celor îndrăgostiţi. Şi Thomas Mann o spune undeva. El afirmă că atunci când iubeşti pe cineva eşti prea atent la vocea lui, la privirea lui şi la felul în

care spune ceva, nu la ce spune, aşa încât îţi rămâne numai puţină atenţie, poate din ce spune nu rămâne prea mult atunci când elimini privirea, vocea, gestul.

Când am citit aceste vorbe ale lui Thomas Mann, mi-am adus aminte de ceva, dându-i dreptate cu totul. Ce înseamnă să citeşti ceva şi cum ce-ai citit îţi aduce amintiri! Ba chiar mai mult, ţi le aduce în prezent şi prin asta ţi le întăreşte. Amintirile tind să se înnădească precum vizitele neaşteptate ale cuiva neaşteptat.

Eram la mare, era în 1968 şi tocmai avusese loc invazia ruşilor în Cehoslovacia, ţară care astăzi nu mai există. Eram la 2 Mai, în gazdă la nişte lipoveni foarte cumsecade. Curtea era minunată, cu corcoduşi şi tufişuri aiurea, ceva sălbatic. Uneori în curte adia mirosul de guvizi prăjiţi şi de usturoi, iar dacă mergeai spre fundul curţii mirosul mării şi al algelor ştergea cu totul mirosul de peşte prăjit.

La radio se spunea că ruşii intraseră în Cehoslovacia şi gazda noastră era neliniştită, pentru că la ea stătea şi un cuplu de polonezi tineri şi foarte îndrăgostiţi. Gazda le pusese mâncare puţin mai devreme pe o masă mare de lemn, în curte, sub nişte pomi. Polonezul stătea la masă faţă-n faţă cu iubita lui, probabil că mâncarea se răcise, sigur nici nu o vedeau. El se uita vrăjit la ea, iar ea se uita vrăjită la el. Nu vorbeau, doar se priveau, pierduţi unul în altul. Gazda venise să ne roage să le spunem că şi polonezii se aliaseră cu ruşii şi că vecinii ei, care aveau nişte cehi în gazdă, i-au zis să le spună polonezilor ce se întâmplă, ca să plece acasă. Situaţia era îngrijorătoare.

Gazda stătea speriată, cu mâinile pe burtă, aşteptând să vadă ce vor face polonezii când vor afla nenorocirea cehilor. Eu m-am dus la ei să le spun în englezeşte că ar trebui să afle vestea proastă şi să facă ceva. Ţin minte că m-am apropiat de masa lor şi cred că nici n-au observat, le-am spus de două ori că ruşii au intrat în Cehoslovacia, dar ei nici nu mă vedeau.

După ce am insistat, ei au ieşit din transa privirii lor, au spus în poloneză ceva de genul „ah, Dumnezeule“, au sărit de la masă, nu ştiau ce să facă mai repede, i-au lăsat gazdei în loc de bani sacii lor de dormit şi nu mai ştiu ce şi au plecat năuci să găsească un mijloc de a ajunge acasă. Dar n-am să uit cât de prinşi erau în a se contempla reciproc şi cum erau cu totul absenţi la tot ce era în jurul lor.

Amintirile mele de la mare, scoase la iveală de vorbele Ei, s-au spulberat când Ea mi-a spus că odată El şi-a amintit de o zicală românească. „Fără mânie, nu-i iubire“, aşa suna zicala. „E adevărat“, mi-a mărturisit Ea, „sunt uneori tare mânioasă. Poate ar fi trebuit să simt temerile justificate care se strecurau în mintea lui, făcându-i sufletul sumbru, poate că aşa s-au insinuat în timp resemnarea lui şi renunţarea la mine. Dar ce-aş fi putut face? Amândoi am ocolit viitorul în toate conversaţiile noastre. Sau poate a tras de timp, ascunzându-şi temerile şi resemnarea, iar eu nu am ghicit aceste simţăminte, lăsând să curgă timpul. Între noi se crease o lume întreagă de locuri comune, de amintiri comune, care ne aparţineau numai nouă, dar din care lipsea viitorul.

Vedeam într-o singură direcţie, prezentul. Aici se năştea, cred, o asimetrie între noi, eu eram cea care era în prezent, el avea prezentul bântuit uneori, sau poate adesea, de viitorul sumbru. Chiar dacă vorbeam mult despre trecut, despre vechile lui iubiri, deloc multe, despre ciudatele iţe ale sorţii şi infinitele mistere ale vieţii, eu eram adesea răutăcioasă, eram ca o canapea inconfortabilă de psihanaliză. Eu eram «cealaltă», o altă femeie, la care căuta înţelegere, descifrarea tandră a trecutului lui, necesară, şi, cel mai grav, eu, nedându-mi seama sau nevrând să-mi dau seama, nu eram suficientă“. Existau cârligele despre care vom vorbi. Poate este adevărat că dacă nu iei în piept dificultăţile mari este pentru că n-ai voinţă. Pare că voinţa

poate fi paralizată de cârlige, cârligele care se hrănesc din timp. Ataşamentul faţă de cineva multă vreme prezent în viaţă este acel cârlig care naşte în timp o lume a cârligelor de tot soiul. Mai mici sau mai mari sau, mai bine zis, mai slabe sau mai puternice.

Şi totuşi, m-am gândit, privind-o pe Ea, să revin la ceva prin care trec toţi îndrăgostiţii, la aşteptările lor, când pline de speranţă, când triste, cu suferinţă şi resemnare, stări volatile, labile, schimbătoare, cu *ierni obosite şi primăveri năvalnice.* În ce scria El, aceste stări se aseamănă cu anotimpurile, chiar le numeşte *anotimpuri sufleteşti*. Şi, de aici, El trece la Ea, cea schimbătoare. *Mi-ai fost o ploaie de vară şi îngheţ, şi căldură leneşă de iulie*, scrie undeva, sperând că anotimpurile acestea pot reveni precum cele ale naturii. Pare-se că această alternanţă a anotimpurilor se potriveşte cu ideea absenţei şi prezenţei Lui în viaţa Ei, cu plecările şi revenirile lui, dar şi cu dorinţa lui de a-şi depăşi marginile sufleteşti şi trupeşti pentru a se alătura îndrăgitei: *…să mă întind alături de tine, ca pe un ţărm, unde marea te acoperă şi apoi fuge, după vrerea şi legea ei, dar revine şi stai alături pe mal, aşteptând valul următor care vine.*

Nopţile de amor şi tandreţe grăbită, dorinţe adunate în absenţa întâlnirilor lor, sărutările lor, conversaţiile, lucrurile şi neînţelegerile peste care treceau fără nici o urmă de îndepărtare, complicităţile mentale, felul în care se acordau percepţiile lor, toate nu au făcut decât să construiască plăcerile continuităţii relaţiei lor şi să facă în aşa fel încât orice regăsire să aibă ceva nou. Tot ce este viu este irepetabil, chiar dacă ne bântuie ideea neadevărată a suprapunerii gesturilor de iubire.

Regăsindu-se, El şi Ea se mângâiau nebuneşte, cu râsete, gemete şi zvârcoleli dragi. Stăteau în întunericul patului ca *într-un început de lume, o facere mereu alta. Ne aruncam în pat, Doamne, e ca o vijelie, sunt înrobit ei şi raţional, şi*

trupeşte, scria El. Îşi dorea să stea cu Ea *îmbrăţişaţi sub luna, soarele şi stelele plăpumii ei care arăta ca o boltă cerească, şi-mi doream s-o mângâi încetişor şi să-i iau mâna şi să i-o pun peste a mea sau sub a mea când sunt în locul de jos.*

Fără îndoială, nu erau numai apropieri trupeşti, pentru că totul era plin şi de cuvinte, amintiri, râsete şi priviri cu atât de multe înţelesuri. Totul era atât de larg, ca o mare nesfârşită, nebunia regăsirii în care amândoi se încolăceau ca şerpii cu o disperare a revenirii, cu spaima sau tremurul unei sărutări sau mângâieri sau amintirea moliciunii unei coapse sau chiar învolburările nevoii de a şti că focul surd, permanent pe care fierbea dorinţa nu s-a stins. El ştia că nu se stinge dorinţa lui, urmărindu-i *mâinile şi buzele care erau de o blândeţe şi o „jucăuşenie“ abia, abia atinsă de mine. Când stă ascunsă la pieptul meu mă simt ameţit de bucurie. Nu dorm, nu mănânc, nu beau.* Proximitatea cheamă intimităţi de tot felul, care devin ritualuri învăluite în complicitate: *Ea face o baie spumoasă cu lumânări şi cu mine, care stau alături şi o privesc, şi citesc, ea aşezată în cadă. Când se spală pe cap, cu părul pe spate, seamănă cu o germană aspră, extrem de glacială. Când iese din baie, dansează puţin un ritm englezesc şi tangouri. Apoi, sub plapumă.* Dorinţa zvăpăiată de fericire exista pentru fiecare dintre ei.

Fantasme şi duplicitate: El

M-am frământat, gândindu-mă cine era sau este El, după spusele Ei – dar asta înseamnă cum îl construieşte Ea în mintea ei – şi din scrierile lui. Deci cum construiesc eu, cea care s-a apucat de scris despre această relaţie, un personaj absent, fără drept de vorbă, dar prezent în ceea ce-mi spune Ea şi în ceea ce-mi spun mie scriiturile lui. Poate că am stat să mă gândesc mai mult la ceva ce a scris El: *Există un cântar. Într-un taler e viaţa mea, cu mine, aşa cum sunt sau cum aş putea fi. În alt taler este urâciunea ce-i poate veni ei, îndrăgitei mele, din viaţa mea ambiguă. E de ştiut şi de ales.* Cine să aleagă? Pare că Ea. Dar ei, cred eu, nu i-a trecut prin cap să aleagă, pentru că El se autovictimizează, adăugând în continuare că *ambiguităţile mele vin din „implanturi" de milă şi datorie faţă de nevolnici care-mi atârnă ca bolovanii unei înecări.* Oare era o invitaţie făcută de El ca Ea să aleagă? Aşa pare. Dar oare sunt atât de puternice acele „implanturi", încât să nu fie chiar implanturi, ci mult mai mult? Când laşi să se înţeleagă că aleasa pe viaţă este un implant nu înseamnă oare că ai dorit ca Ea să creadă că relaţia ei cu tine este mult mai mult, chiar ceva diferit de un implant? Nu-i poţi reproşa Lui decât că învăluia atât de delicat duplicitatea lui în autovictimizarea ce devenea motiv pentru a o face pe Ea să nu se gândească la alegere. Să accepte duplicitatea ca pe ceva ce nu are rezolvare, ca pe un dat. Ea urma să-l accepte pe El cu implanturi cu tot.

Dar El o iubea şi simte nevoia de a-i spune ce crede că este iubirea: *Iubirea este trăirea unei dorinţe de către o fiinţă ale cărei asprimi şi blândeţi sunt ale tale. A cărei minte o înţelegi adesea înainte de a vorbi, ale cărei vorbe nici nu este necesar să le asculţi, sunt deja în tine, al cărei trup este nemărginit, tainic, mângâiatul lui nu se termină nicicând, nu are ţărmuri, nu are sfârşit, iubirea este o călătorie.* Şi dacă este vorba despre trăire, ea se petrece doar când are loc o întâlnire, întâlnirea cu o *alcătuire care se îmbină cu ascunzişurile tale, iar dacă acest lucru nu se întâmplă înseamnă că n-ai trăit.* Fie că n-ai găsit, fie că n-ai întâlnit această alcătuire.

Pot face, oare, o asociere între felul în care el se defineşte şi trăirile pe care le are, pe care le descrie? Voi încerca. El avea cultul mamei şi se gândea că de la ea a moştenit, în bună parte, felul lui de a fi. Se definea ca un om îndârjit de muncă, curios nebuneşte, umblând prin lume, se credea ager, ştiind tot ce vroia să ştie, dar nu neapărat ce şi trebuia să ştie, *se ştia frate cu dracul, până se supăra pe el şi se lua de gât şi de piept cu toţi dracii şi cu toţi sfinţii.*

Se ştia foarte emotiv şi timid, dar alteori nesăbuit şi îndrăzneţ, crezând în zâne, zeiţe, tărâmuri fermecate, în alte lumi mai bune. Soarta, scria el, *nu glumeşte cu etica, ea are uneltele ei ca să-şi ţeasă firul. Firul meu, dacă Atropos nu-l rupe, o să fie, dacă-mi dai voie să fiu cu tine.*

Dar cine este Atropos? Este cea mai vârstnică dintre cele trei ursitoare din mitologia greacă şi este cea inflexibilă şi inevitabilă. Ea este cea care alege viaţa şi moartea muritorilor, tăind după vrerea ei firul vieţii. Celelalte două surori ale ei torc şi măsoară lungimea firului. Într-un basorelief grecesc, Atropos are fusul şi firul vieţii în mâini. De aceea El îşi dorea o fiinţă şi visătoare, care să ştie multe despre oameni şi locuri şi să vadă lucrurile mici ale vieţii. Faţă de o asemenea fiinţă, pe care el e sigur că a găsit-o, El se

face supus, ca hipnotizat. Pentru că El crede că şi-a pierdut o viaţă întreagă şi nu vrea să-şi piardă puţinul rămas. Uitându-se în trecutul lui, se întreba dacă nu a fost *prost şi orbit în alegeri,* îşi cunoştea slăbiciunile şi faptul că fusese *îngheţat ani de zile şi orb la strâmbătatea* celor pe care i-a avut în preajma lui în viaţă. Părea un om mânios pe trecut, dar recunoscător pentru prezent.

Fără îndoială, Ea avea toate motivele să-i admire mintea, cunoştinţele, cultura, pasiunea pentru istorie, dar şi pentru biologie, curiozitatea faţă de tot ce ţine de om şi de viaţă, interesul pentru antropologie, pentru religie în cele mai profunde aspecte ale ei, pentru literatura engleză cea mai sofisticată şi nu numai. Încercase să se apropie intim de religie, dar s-a adeverit că dezamăgirea lui l-a făcut să înţeleagă mai degrabă limitele noastre decât aportul religiei la linişte şi acceptarea destinului nostru. Spiritul critic şi interogaţiile nu-l părăseau niciodată, ca şi cărţile mereu purtate cu el. Între El şi Ea exista un acord mental privind percepţia condiţiei umane.

Aşa cum scria şi despre călătoriile lui solitare, evita cu obstinaţie mulţimile, grupurile, *graiurile neauzite ale oamenilor încolonaţi fără noimă, care înghit igrasia milenară a minţii, pietrelor.*

Dar partea cealaltă a spiritului lui se înclina în faţa unor ritualuri care se petreceau în singurătate, când *aprindea întotdeauna o lumânare pentru toate femeile vieţii mele, cele pe care le iubesc sau le-am iubit*.

În jurnale apar observaţii critice privind religia: *Bisericile, toate, organizează un invariant al geneticii comportamentale a „păcatului“, care prin exteriorizarea lui într-o cauzalitate diavolească şi o speranţă de „răscumpărare“ cerească se perpetuează util social. Altfel, locul bisericii este luat de secte, vrăji, eresuri.* Îi reproşa Ei că-i spune că *mintea lui e ca un pod sau ca o pivniţă cu cărţi şi*

amintiri, vraişte, găseşti de toate, dezordonat, haotic, admiţând asta, dar adăugând că acolo sunt de toate.

Pentru El, nevoia de apropiere a fiinţelor este o nevoie a trupurilor şi a vorbelor. Totuşi, credea că explozia artificiilor tuturor îndrăgirilor e săracă în vorbe, fiindcă nu ne trebuie vorbe când, uneori, ne putem strânge în braţe. *Poate o şoaptă şi, sigur, un râs, un murmur*.

Îi revine mereu timpul nebuniei, acel timp când a fost trăsnit într-o noapte pe terasa cu oleandri şi nu înţelege de ce s-a întâmplat asta. Tânjea, oare, după cineva, aşa cum ajunge să creadă? Să fie oare acea tânjire urmarea unor senzaţii de mare singurătate, de singurătate stelară a lumii, cum scrie el? Să fie oare acea singurătate ceea ce a produs, a stârnit *un fel de arşiţă, de curăţenie a unui pustiu al vieţii mele, care mă îndemnau să o caut, să nu o pierd?*

Să fie, oare, chinul dragostei suportabil pentru că el este, cum spunea Cioran, *o armă în contra plictiselii cosmice, a putregaiului imanent? În fond, iubim ca să ne apărăm de vidul existenţei, ca o reacţiune împotriva lui. Dimensiunea erotică a fiinţei noastre este o plinătate dureroasă care umple golul din noi şi din afara noastră. Pentru că după femei alergi din frica de singurătate şi rămâi cu ele dintr-o sete egală acelei frici?* Oare de ce El nu a rămas?

Să fie oare senzaţia de irealitate ceva ce devine palid cu timpul, agresat subtil de realitate? Să fie oare ceea ce ţi se întâmplă când nu te mai aştepţi ceva ce cheamă irealitatea ca pe o unealtă a înţelegerii vieţii?

El leagă ceea ce i s-a întâmplat de *senzaţia de irealitate, şi o improbabilitate maximă a întâlnirii cu o fiinţă despre care nu aş fi crezut că poate exista şi cum nu va mai exista alta. Unicitatea asta improbabilă mă sperie, nu mint, prin faptul că ar putea să dispară. Sau să se stingă. Dar şi prin faptul că poate va continua.* Sfărâmarea gândurilor de realitate, care-l însoţea ca o umbră chinuitoare, învingerea exasperării care-

l ducea către imposibil sigur îi alungau revelaţiile subite ale irealităţii. Realitatea şi irealitatea, ca şi absenţa şi prezenţa, seamănă cu valurile mării.

Cioran întreabă dacă am privit „marea în momentele ei de plictiseală. Parcă îşi agită valurile din scârbă de ea însăşi. Le trimite să nu se mai întoarcă. Dar ele revin, revin neîncetat. Aşa păţim şi noi. Cine ne întoarce spre noi înşine, când ne sforţăm mai mult a ne îndepărta?“. De noi, de irealitate. În tristeţe, tot el ne spune, totul are două feţe. Nu poţi fi nici în iad şi nici în rai, nici în viaţă şi nici în moarte, un echivoc nesfârşit. Cu cât te apropii de realitate, cu cât ea îţi invadează ca valurile mării ţărmul sufletului, cu cât vezi lucrurile mai de aproape, nu mai poţi iubi decât pe măsura irealităţii lor şi forţa irealităţii nu ţine de noi, în mod misterios ea vine şi pleacă.

El mărturiseşte că ţine *de mult jurnale, pentru că, uneori, trăiesc în ceaţă, ştiu, şi atunci scriu, sperând în nimic. Deşi fără fotografii, jurnale, obiecte-fetişuri/amintiri sunt pierdut. Am nevoie să văd, să pipăi, să citesc, ca să pot visa lumea*.

S-ar fi putut să fie un bun subiect pentru Paul Ricœur, celebrul filosof francez care a impus termenul de „identitate narativă“. El a scris despre relaţia pe care un om o are cu sinele, cu el însuşi, susţinând că această relaţie este esenţialmente o interpretare activă. A fi narativ, povestitor de sine nu înseamnă a scrie poveşti, ci reflectă modul în care noi trăim timpul, în care înţelegem potenţialul pe care-l are viitorul şi modul în care organizăm mental sensul timpului. Orice trecut cere o narativizare, prin care noi punem împreună evenimente trecute separate într-un întreg, ca un fel de scenariu, căutând să stabilim legături cauzale între acestea. De aceea căutăm explicaţii pentru ceea ce am trăit.

Viitorul nu este decât o poveste incipientă, imperfectă, incoerentă, pentru că el „se coace“ în cuptorul timpului care trece din prezent spre el. Interpretarea pe care o dăm

bucăţilor de trecut, scrie El, este *treabă de tălmaci*, cineva care face cunoscute intenţiile altcuiva, a da sens adevărat sau fals. *Înţelegerea este tare limitată şi înşelătoare. Trăirea, clipa de vedere, de miros, mângâiere, auz, apropiere, este, probabil, singurul adevăr de care ne este frică, pentru că este trecător.* Nimic nu e veşnic şi nici cert. Cel mai preţios lucru în viaţă, ne spune Kenk[3], gândind grav, este efemeritatea ei.

Codependenţa şi nodurile

Nici o persoană nu intră într-o relaţie de una singură. Ea aduce cu sine, poartă întregul bagaj cultural acumulat în copilărie şi adolescenţă, o reţea de relaţii şi tradiţii, ritualuri, ceva ce s-ar putea numi *provincia* sa. Asta ne spune Alain de Botton şi nimeni nu se poate îndoi de adevărul vorbelor lui. Mai mult decât atât, gândind mai departe, trebuie să admitem că provincia asta este ceva complex, este ca un edificiu care se poate fărâmiţa în lucruri, realităţi din ce în ce mai mărunte, ajungând chiar la gesturi răzleţe, întâmplate cândva, dar rămase undeva la păstrare, din care apar amintirile noastre.

Alain de Botton foloseşte cuvântul „provincie“, care ne trimite la ideea de spaţiu, la un loc, mai mare sau mai mic, şi la fel face Antoine de Saint-Exupéry, folosind cuvântul „ţară“. Tot despre ideea de spaţiu ar fi vorba când acesta spune că o copilărie este ţara unui copil. Provincia lui de Botton este bogată în trăsături de clasă, regionale, de familie.

Provincia este ca un voal, un ansamblu de reprezentări, poate nu foarte conştiente, o putere concretă, trăită zilnic fără să-ţi dai seama mereu, care modelează mintea şi comportamentul cuiva. Dacă inconştientul colectiv al lui Jung a fost imaginat de un pictor ca o femeie măreaţă, cu o fustă lungă şi largă sub care era aşezat un sat cu multe căsuţe, tot aşa ne-am putea imagina că provincia asta este ca o fustă sub care stă o persoană. Nici o fustă nu este la fel ca

altă fustă – nu suntem noi diferiţi? –, dar ceva le aseamănă, din moment ce ne înţelegem între noi, oamenii.

Tot gândindu-mă la cum ne imaginăm provincia, m-am hotărât nu s-o micşorez, ci să-i întăresc contururile şi mi-am imaginat-o ca pe o burka sub care stau femeile musulmane, care văd lumea prin acea plasă la nivelul ochilor. Ele văd lumea, dar nu sunt libere să vadă orice şi nici n-o pot face, câmpul lor vizual este limitat de burka. Tot aşa, provincia are şi ea un contur, graniţe care se trec cu greu.

Amos Oz, cunoscutul scriitor israelian, nu-şi imaginează în termeni spaţiali determinările noastre, datul unei persoane. Nu vede o provincie, o ţară sau o burka, ci vede fragmentele acestui spaţiu al vieţii ca pe nişte cărţi de joc. El scrie că „ereditatea şi mediul care ne educă şi clasa noastră socială – toate astea sunt precum cărţile împărţite la întâmplare înainte de începerea jocului“. Nimeni nu-şi alege provincia, ea ne este dată.

Spre deosebire de de Botton şi Saint-Exupéry, el adaugă ideea de ereditate, dar în rest ideile lor se aseamănă. Nu există libertate în această privinţă: lumea dă şi tu iei doar ce ţi s-a dat, n-ai nici o şansă să alegi. Problema este ce face fiecare cu cărţile care i s-au dat. Cu alte cuvinte, provincia, ţara, cărţile de joc ţi se dau, nu le alegi, iar jocul nu este decât viaţa însăşi şi ce faci tu cu ea. Şi, bineînţeles, pentru că nimeni nu trăieşte singur, ci printre oameni, toate acestea afectează lumea relaţiilor noastre.

Pentru Alain de Botton, provincia este un set de elemente, în mare măsură neconştiente, pe care o persoană le consideră normale, fireşti, gesturi cotidiene, obişnuinţe, mâncatul, spălatul rufelor, ce faci cu timpul tău, mici întâmplări, întâlniri şi despărţiri, statul împreună cu cineva sau singur, dar undeva, cum trăieşti în familia ta de origine sau în alt mediu.

Când doi oameni se întâlnesc şi intră într-o relaţie,

această relaţie implică în mod necesar întâlnirea a două provincii. Trecutul, cel lung şi cel imediat, îi dă fiecăruia o provincie, o ţară, un set de cărţi de joc, o burka. Nici măcar când vorbim despre fraţi sau surori provinciile nu sunt la fel. Intră în joc ereditatea fiecăruia şi determinările individuale. Întotdeauna există diferenţe între provincii. O provincie este strict individuală, chiar dacă oamenii seamănă între ei.

Ce se întâmplă cu cele două provincii când două persoane intră într-o relaţie? Ce se întâmplă cu diferenţele dintre ele, cum are loc coliziunea lor? Şi acum, vrând-nevrând, pare necesar să ajungem la ideea de codependenţă, la cum apare din această coliziune realitatea care naşte cârlige, cum se ivesc compatibilităţile şi incompatibilităţile dintre două persoane.

Va trebui, astfel, să analizez şi să-mi imaginez prin exerciţii ale minţii, să construiesc, eu fiind în exterior, relaţia Lui cu cea pe care a ales-o să-i fie alături pe viaţă. Cum s-au aşezat cele două provincii alături şi cum diferenţa dintre ei a creat relaţia, modelând-o. Altfel n-aş putea înţelege cârligele.

Povara diferenţei dintre „provinciile“ de care am pomenit, menţionându-l pe Alain de Botton, cădea pe umerii Lui. Normalitatea părea să se găsească în capul celei alese pe viaţă de către El în provincia ei. O provincie bogată, fără griji, fără spaime, fără gânduri incomode, date de realitatea cotidiană, deloc uşor de trăit, în sărăcia comunismului. Deci o viaţă cu servitori, în care responsabilitatea de sine nu se putea înfiripa deoarece era anulată de cei plătiţi pentru asta. În această provincie totul părea să ţi se cuvină, părea că nu ai nici o grijă pentru nimic, că nu ai cum să cunoşti viaţa în concretul ei cotidian şi, ca atare, ca „locuitor al acestei provincii“, căpătai un aer uşor năuc, fiind cu capul în nori, iar felul în care te purtai îţi atrăgea din partea prietenilor o

nedumerire vecină cu simpatia.

Ea, aleasa Lui de mai târziu, cea aleasă pe vecie, era neajutorată de sine, dar ajutorată de alţii, lipsită de înţelegerea vieţii, de problemele şi gravitatea ei. Viaţa ei era deja desenată de toţi cei din jur, indiferent de apropierea faţă de ea. Neştiind ce este libertatea, n-o înţelegea şi nici nu şi-o dorea. De ce să-ţi faci griji şi să iei decizii, dacă nu e nevoie? Plecarea ei cu o bursă în străinătate, aranjată, nu i-a adus alte griji, pentru că acasă trăia în tot confortul, nu avea de ce să se minuneze prea mult de abundenţa Occidentului şi de vitrinele lui.

Ea şi-a articulat corect propriul personaj în relaţia care urma să se consolideze cu El, deja plecat din ţară şi de care era în felul ei îndrăgostită. Din punctul de vedere al vieţii, nu era vorba decât de un transfer, grija faţă de ea urma s-o aibă El. Ea va fi preluată de El cu toate problemele ei, aşteptând ca acesta să intre în rolul de protector, decident, întreţinător al binelui ei.

El avea şi el provincia lui, diferită de a ei, avusese o copilărie grea, o tinereţe cu griji şi dificultăţi, era dornic să-şi facă un viitor pe măsura frustrărilor profesionale şi existenţiale care-l făcuseră să plece din ţară. Deşi provinciile erau diferite, ei rămânerea în altă ţară nu îi stârnea ambiţii şi nici frici, era obişnuită cu binele cotidian, dar pentru el totul era o luptă de afirmare, prosperitate şi realizare.

Psihologii ar spune că întâlnirea celor doi a fost cea între o codependentă şi un narcisist normal, fireşte, cu particularităţile pe care le asociem acestor două etichete. O întâlnire între o persoană neautonomă şi o persoană care avea nevoie să răspundă nevoilor acesteia, ca parte a proiectului său de aranjament de viaţă visată. Fiecare avea speranţele lui despre celălalt şi, desigur, îşi doreau foarte mult să trăiască împreună. El era puternic, ea era slabă.

Era vorba de o relaţie de putere cu multe rămurele în

viaţa în ansamblul ei. Puterea o găsim definită în dicţionare. Ea este „abilitatea de a face sau provoca ceva sau de a acţiona asupra unei persoane sau a unui lucru“ ori „abilitatea de a acţiona sau produce un efect“. Acestea sunt definiţii mai largi. Dar definiţii mai precise ne spun că puterea înseamnă „a avea control, autoritate sau influenţă asupra altora“ sau „abilitatea de a exercita efort, puterea implicând o abilitate spirituală, mentală sau fizică, latentă sau exercitată de a acţiona“. În dragoste, ne spune Alain de Botton, problema puterii este mai degrabă asociată cu pasivitatea şi negativul; în loc să privim puterea ca pe o capacitate de a face ceva, ne putem gândi la ea ca la capacitatea de a nu face nimic. Această opinie a lui de Botton se apropie de puterea codependenţilor, care obţin avantaje din partea narcisiştilor normali sau patologici.

Aleasa despre care am vorbit pare că a înţeles cum este El, a proiectat o hartă mentală a trăsăturilor lui – încrâncenat luptător cu viaţa, dornic de afirmare, ascensiune socială, capabil şi doritor să ofere protecţie – şi a folosit-o ca să se orienteze în ceea ce avea de făcut în relaţia cu El, să vadă ce putea ea oferi în schimbul confortului dat de El.

Uniunea lor s-a petrecut sub semnul siguranţei de care avea nevoie fiecare, o siguranţă mai degrabă neconştientă a ei şi o siguranţă conştientă a lui.

Treptat şi cu eforturi, El şi-a construit o viaţă de câştigător, iar ea intra ca parte în acest proiect, el aşteptând de la ea ceva ce credea că ea va face. Viaţa de câştigător însemna, din scrierile lui, familie, poziţie socială înaltă, confort financiar, vacanţe la mări calde, căldurică occidentală, risipă consumeristă a banilor câştigaţi, copii răsfăţaţi, toate acestea obţinute cu multe călătorii profesionale, răspundere, decizii obositoare, cerând efort şi abilităţi sociale şi multă muncă. Pentru El, o astfel de viaţă

era un succes, pentru ea era ceva ce i se cuvenea şi, deci, aşteptări împlinite.

Ea, aleasa, intra perfect în rolul de neajutorată, neputincioasă de a se descurca cu administrarea vieţii, avea nevoie de el, iar el avea nevoie de supunerea ei faţă de autoritatea lui de protector, de admiraţia faţă de el, care-i legitima statutul de câştigător. El era un salvator.

În aproape toate căsniciile, unul dintre cei doi este egoist, iar celălalt mai puţin. Cu timpul, se instaurează un model de viaţă, care ajunge să fie inflexibil, în care unul dintre cei doi cere şi aşteaptă, iar celălalt dă. De fapt, fiecare primeşte ceva sau fiecare răspunde într-un fel unor nevoi ale celuilalt. Desigur, nevoi diferite, care ne trimit la provinciile lor.

Probabil, şi spun probabil pentru că nu fac decât presupoziţii ale unor scenarii de relaţii interpersonale şi conectări emoţionale, că El îi sugera alesei cum să se simtă. Şi ea, neconştient, dar instinctiv şi formată în provincia ei, intra în rol. Cum se simţea ea când era cu el? Probabil că se simţea în siguranţă, apărată, într-un fel departe de lumea reală, dar bine instalată în lumea ei conjugală.

Se ştie că relaţiile dintre oameni nu se bazează atât pe calităţile, trăsăturile psihologice ale celorlalţi, cât pe efectul pe care acestea îl au asupra imaginii noastre despre noi, pe abilitatea lor de a oferi o imagine de sine şi un statut dorit, convenabil, adecvat aşteptărilor noastre. Existăm în parametrii percepţiei celorlalţi. Aşa, probabil, s-a făcut că El îşi trăia fără probleme puterea, atât social până la sfârşitul carierei, cât şi în viaţa personală, atâta vreme cât nu-l încolţeau dezamăgirile şi poate unele frustrări. Era cineva, era important, era ocupat şi mai puţin implicat în viaţa în doi.

Se consideră, în psihologie, că în general femeile sunt codependente, iar bărbaţii mai degrabă înclinaţi sau presaţi de aşteptări sociale să fie narcisişti. Un narcisism normal

însă. Între codependenţă, aşa cum pare să o aibă ea, şi El, cel ce pare să fie narcisist, lipsesc graniţele clare ale eurilor.

Codependenţii, femei mai ales, dar şi bărbaţi, sunt atraşi de alţii, care sunt încrezători în ei înşişi, convinşi de siguranţa lor de sine, pentru că etalează trăsături de păuni, adică superioritate în autoritate. Păunii se dau mari pentru că se cred mari şi viaţa nu le neagă manifestarea acestor trăsături. Codependenţii sunt fascinaţi de această grandoare, iar narcisiştii se bucură de impresia pe care o fac şi care le întăreşte stima de sine.

Narcisiştii caută relaţii cu persoane supuse care le dau satisfacţia trăirii superiorităţii, puterii şi respectului de sine. Psihologii susţin că codependenţii sunt partenerii ideali pentru narcisişti. Ei, narcisiştii, au o nevoie constantă de admiraţie şi nu sunt deranjaţi de faptul că partenerii lor codependenţi sunt indecişi, nu fac alegeri, nu au iniţiative, nu iau decizii fără a apela la autoritate. Aceştia îşi exprimă constant dependenţa lor, iar narcisiştii se hrănesc din trăirea superiorităţii.

Traiul împreună, proximitatea extremă şi intensitatea dorinţelor, chiar diferite ca motivaţie psihologică, ale cuplului codependentă-narcisist ne arată că graniţele care definesc autonomia individuală sunt atât de fragile, de slabe, încât funcţionarea în mod individual diferenţiat este radical retardată sau, poate mai corect, compromisă.

În general, se observă că femeile responsabilizează bărbaţii mai ales în aspectul social al relaţiei – este bine să apari însoţită de un bărbat, mai ales când te afli printre cupluri, bărbatul susţine financiar femeia, chiar dacă şi ea câştigă bani – şi tot ele se responsabilizează faţă de bărbaţi mai ales în aspectul privat al vieţii. Ceea ce se numeşte „maternalizarea bărbatului“ exprimă această tendinţă, când femeile îngrijesc bărbaţii cot la cot cu copiii, maternitatea ca atitudine fiind mereu prezentă.

Codependenţilor le lipsesc graniţele clare ale eului, ei nu ştiu unde se sfârşesc eurile lor şi unde încep ale altora şi asta duce la relaţii încâlcite, fuzionale psihologic şi la dificultatea de a face separări. Pentru codependenţi, narcisiştii sunt magneţi naturali, de care se simt atraşi pentru că ei sunt sursa supravieţuirii lor. De aceea, codependenţii, neavând autonomie personală, sunt preocupaţi de alţii, chiar dacă nu sunt capabili să le ofere sprijin sau ajutor. În cazul lor, emoţiile nu au nici o acoperire pragmatică.

Codependenţa, spun psihologii, este adesea învăţată în familia de origine, fiind o latură importantă a provinciei. Unii codependenţi sunt copii ce reproduc modelul de căsnicie al părinţilor lor, simţindu-se neconştient neglijaţi emoţional de aceştia, cu frică de singurătate, cu tendinţa de a-i controla pe cei de care depind, confortabili în rolul de martiri, printr-o extensie a dorinţei de a fi iubiţi, luaţi în seamă, îngrijiţi, dar dincolo de responsabilităţile formale ale rolului de părinte.

La prima impresie, pentru psihologi, narcisismul şi codependenţa par să fie laturi opuse ale aceluiaşi spectru sau cele două feţe ale unei monede, pentru că narcisistul este excesiv de focusat pe sine şi pe nevoile lui, în timp ce codependentul este focusat pe alţii. Narcisistul se defineşte prioritar prin sine, codependentul se defineşte prin alţii. În ambele situaţii, persoanele au o imagine de sine nerealistă, fie, ca în cazul narcisistului, înaltă, ambiţioasă, sursă de grandoare, fie negativă, scăzută, semnificând lipsă de soliditate a eului, nestructurare a eului şi dependenţă de alţii, dezorientare în faţa vieţii care reclamă decizii despre sine, ca în cazul codependentului.

Relaţia lungă în timp dintre o personalitate narcisistă şi o personalitate codependentă este generatoare de conflicte, nemulţumiri, din motive diferite, având adesea un aspect toxic, dar neducând la despărţire. Până la urmă, ele depind

una de alta. Când cineva crede că iubeşte pe altcineva care are probleme, cea mai obişnuită reacţie este să declare că problema nu-i aparţine. Are acea problemă, evident, dar nu e trăsătura principală a caracterului său, este acolo mai degrabă din întâmplare, un mic impediment pe care timpul îl va diminua sau chiar îl va şterge. Dar nu e aşa.

Codependenţii manipulează, adesea neconştient, se consideră victime, nu sunt atenţi la nevoile altora, au acţiuni necerute de aceştia, provenind din neputinţa de a-i percepe matur pe cei din jur, nu-şi poartă propria responsabilitate, nu înţeleg reciprocitatea, dar îi exploatează emoţional pe ceilalţi, sunt foarte vigilenţi să nu piardă protecţia narcisistului – salvator, de care depind – şi sunt îngroziţi de ideea de a fi abandonaţi. În acelaşi timp, codependenţii sunt pentru narcisişti o sursă de trăire a satisfacţiei şi confirmării puterii, a nevoii de putere, mai ales pentru că codependenţii cer mereu aprobare, sunt incapabili de a lua decizii.

Nesiguranţa structurală a codependenţilor îi face să fie suspicioşi şi controlatori, intrând în panică atunci când simt, real sau imaginar, ameninţări potenţiale de a-şi pierde protecţia pe care o au sau de a se depărta fizic de protector.

Supunerea voluntară şi neconştientă, starea lor intimă de neputinţă, de inferioritate flatează nevoia de afirmare, de prestigiu şi orgoliul narcisiştilor. Codependenţii o simt, dar nu cred că o conştientizează. Acesta este unul dintre cârligele care-i fac să trăiască împreună complicat, în cuplu, fără însă a se elibera unii de alţii.

Codependenţii, neavând nici tendinţa şi nici nevoia de autonomie psihologică şi existenţială, doresc rutină, obişnuinţă şi stabilitate vitală. Având un grad redus de maturitate emoţională, confundă acţiunile lor de grijă faţă de alţii, de proiecţie şi intruzie în viaţa celor din jurul lor, sacrificiile pe care cred că le fac în numele supunerii cu iubirea şi loialitatea şi chiar se simt victime, când, de fapt, ei

nu ar exista fără a se agăţa de o persoană puternică, determinată să câştige lupta cu viaţa, apreciată social, dominatoare.

Undeva am citit o comparaţie a relaţiei dintre codependent şi narcisist cu un dans în care cei doi sunt la început fascinaţi unul de altul, dar mai ales codependentul, care-l găseşte pe narcisist fermecător, de încredere, dominator, copiindu-i vorbele şi gesturile. Începutul relaţiei este marcat de supraevaluare, fiecare găseşte satisfacţie în a-l întâlni pe celălalt. Poate mai degrabă narcisistul. Coregrafia acestui dans are determinări psihologice, greu de descifrat.

Psihologii spun că după supraevaluare urmează, odată ce proximitatea oferă un teren facil de cunoaştere reciprocă, o deevaluare, în care fiecare se simte folosit de celălalt, mai mult narcisistul, dar ei nu se pot despărţi. Urmează o altă etapă, numită *discard*, când timpul trece, o etapă de renunţare a narcisistului, care percepe relaţia ca fiind inutilă, fără sensul iniţial, trăind dezamăgirea, dar fără să poată ieşi din acest joc. Trăsătura distinctivă a autoamăgirii Lui a fost, probabil, imposibilitatea lui de a fi coerent în privinţa a două convingeri care s-ar fi anulat una pe alta: convingerea că viaţa este cum şi-a dorit-o şi convingerea că la aşteptările lui privind relaţia în care era implicat nu i se răspunde aşa cum a sperat şi şi-a dorit.

El, narcisistul, deţine puterea, codependentul îl urmează, jocul continuă sau dansul nu se opreşte. Narcisistul este egoist şi absorbit de sine, el controlează atât dansul, cât şi dansatorul, pe când codependentul controlează ca dansul, cu dramele, reproşurile, disputele, neglijenţele ce apar, orice fel de nepotriviri, să nu înceteze. Frica de singurătate, nesiguranţa codependentului sunt pentru narcisist o piedică în a-l părăsi şi o obligaţie care devine pentru el un jug. Dar nu este chiar jug, ci un alt tip de dependenţă sau, mai corect spus, de codependenţă. Narcisistul trăieşte şi el o formă de

codependenţă, diferită de cea a codependentului supus. Anumite faţete ale naturii lui, deşi erau mai pregnante decât altele, erau neglijate chiar de către el.

Unii psihologi adaugă la profilul narcisistului o trăsătură mai rar prezentă în descrierea manifestărilor sale. Ei admit că narcisistul nu suportă critici, este focusat pe el, intră adesea în dispute şi îl face pe codependent, cu acordul acestuia însă, un accesoriu al vieţii lui. Aceşti psihologi – citez un interviu cu psihoterapeutul György Gáspár dintr-un număr al revistei *Psychologies* – susţin că „narcisistul se va scălda în baia de aprecieri şi complimente venite din partea unui partener căruia îi este dificil să-şi ofere lui iubire şi preţuire de sine… Cei care se îndrăgostesc de narcisici au adesea tendinţe de subjugare, autosacrificiu şi o mare neîncredere în sine. Sunt obişnuiţi cu deprivarea emoţională, ca ceilalţi să aibă mereu dreptate şi nu deţin o voce autentică, de aceea îşi exprimă admiraţia faţă de talentele narcisicului, care pare să aibă mereu dreptate şi dreptul la ultimul cuvânt“. Chiar mai mult, unii psihologi susţin că narcisistul are un eu fragil şi slab, dependent de admiraţia şi siguranţa pe care le are codependentul trăind cu el, şi prin aceasta devine codependent la rândul lui.

Narcisistul nu vrea să accepte că el a contribuit la încurajarea imaturităţii, iresponsabilităţii şi supunerii codependentului, exploatând neconştient încrederea excesivă a acestuia, nevoia compulsivă de aprobare şi identitate, manifestată printr-un ataşament aproape primitiv al codependentului. Această ofertă făcută narcisistului îl va face să-l trateze pe furnizorul ofertei – pe codependent – ca pe o parte a lui, să răspundă nevoilor codependentului şi să-l integreze pe acesta, separarea de el devenind imposibilă. Infinita indulgenţă a narcisistului faţă de codependent este considerată de codependent drept iubire – şi poate că şi este o formă de iubire, de ataşament, aşa cum şi codependentul a

dezvoltat un ataşament faţă de narcisist. Poate nu este fericire, dar este sigur nevoia de a fi împreună.

Oferta narcisistă, concept descris de Otto Fenichel în 1938, este definită ca un tip de admiraţie, sprijin interpersonal şi susţinere pe care o persoană îl ia din mediul său şi care îi este esenţial pentru imaginea de sine. Aş putea spune că El a avut această ofertă atât în mediul social/ profesional, unde i s-au recunoscut puterea de statut şi prestigiul, cât şi în mediul personal.

Din toate cele de mai sus reiese că relaţiile, în general, sunt foarte complicate. Nici nu putem susţine că narcisiştii sunt toţi la fel şi nici că toţi codependenţii sunt la fel. Nici nu putem spune că o mică doză de narcisism nu poate da unei persoane farmec sau că codependenţa nu există în toate relaţiile dintre oameni, mai ales în cele de cuplu – soţ-soţie, părinţi-copii.

Graniţele psihologice dintre oameni sunt greu de definit, nu sunt clare, precise, echilibrul între dependenţă şi autonomie există pe mai multe niveluri şi în diferite grade. Este imposibil să le cuantificăm, oricâte scale şi teste am folosi.

Salvador Minuchin, despre care cred că am amintit cu alte ocazii, a propus un termen pentru a defini un anumit tip de relaţie mai mult sau mai puţin bolnăvicioasă şi adesea chiar toxică. Termenul lui, *enmeshment*, poate fi înţeles mai degrabă intuitiv, dacă nu suntem psihologi. El se referă la cârlige, la acele relaţii în care cei doi sunt prinşi ca într-o plasă, aşa cum se prind peştii, care nu se pot elibera din plasă. Le-am putea numi relaţii încârligate, nu prea elegant lingvistic, dar sugestiv. Le-am putea numi relaţii încâlcite, aşa cum se numesc firele dintr-un ghem greu de descurcat.

Într-una din cărţile sale, Amos Oz foloseşte cuvântul *leratek*, încercând să-i explice sensul. El scrie: „Deci originea cuvântului «a fermeca», *leratek*, se află în Talmudul de la

Ierusalim, în aramaica din zona Israelului, *ratka* – adică parcela înconjurată de un gard –, de unde vine verbul *leratek*, adică a lega, a încătuşa, a interzice prin *retukot*, cătuşe. Cătuşele astea seamănă, poate, cu nişte lanţuri. Sau cu nişte lese. Şi părinţii?“.

Nu ştiu cum aş putea găsi un termen adecvat, potrivit, dar, descriind relaţii ca acelea dintre narcisişti şi codependenţi, le putem intui şi putem distinge gradul de sănătate al unei relaţii. Toate relaţiile pot genera cârlige. Legăturile de sânge rareori nu generează cârlige. Relaţiile de cuplu generează cârlige – sau conexiuni –, copiii îi leagă pe părinţii lor, legături financiare – situaţiile economice au un puternic impact psihologic –, legături emoţionale generate de experienţe comune şi emoţii împărtăşite.

Am putea defini aceste cârlige ca fiind ataşamente, uneori legale, alteori morale, dincolo de legi. Minuchin susţinea că trebuie să existe un echilibru între angajarea într-o relaţie şi autonomia celor angajaţi, ca indivizi. Pentru el, acest echilibru duce la relaţii sănătoase. Suntem prinşi în plasă, încârligaţi, când folosim un individ pentru a ne defini identitar, pentru a ne defini ca având un eu. Altfel nu ne realizăm identitatea noastră completă decât prin altcineva.

Pentru Minuchin, există o diferenţă între încârligare şi iubire. În iubire, un individ poate funcţiona independent. O intimitate sănătoasă, spune el, se bazează pe iubire, încârligarea se bazează pe frică şi frica dezvoltă controlul unuia dintre cei doi asupra celuilalt. Poate un control născut din instinctul supravieţuirii, neconştient în bună parte, dar şi cu ingrediente conştiente. Oare chiar există aceste ingrediente conştiente?

Ce ne spune La Boétie despre servitutea voluntară? Ne spune că nu e vorba despre o servitute voluntară în sensul unei dominaţii – codependentul faţă de narcisist, aş particulariza – acceptate în toată conştiinţa; recunoaşterea

legitimităţii – a Lui – nu e un act liber al conştiinţei clare. Dominatul face probă de complicitate nu datorită unui determinism exterior.

Ce resorturi are adeziunea dominatului, adeziunea alesei? Ideea-forţă este că complicitatea se exersează în obscuritatea dispoziţiilor de habitus, cele ale provinciei de care am amintit, unde sunt înscrise schemele percepţiei, aprecierii şi acţiunii care stau la baza deciziilor conştiinţei şi controlului voinţei, o relaţie de cunoaştere şi recunoaştere practică profund obscură ei înseşi.

Lumea noastră este cunoscută prin categorii, concepte şi, mai ales, scheme – de pildă, superior-inferior, masculin-feminin, alb-negru, bine-rău –, impuse din exterior prin ordinea socială în care trăim. Schemele sunt structuri cognitive pe care le asimilăm ca fiind perfect naturale, fireşti, ca stare normală a lumii şi a vieţuirii. Rezultatul acestui proces de interiorizare este habitus-ul. Este provincia fiecăruia dintre noi. Acest ansamblu de dispoziţii achiziţionate în copilărie şi adolescenţă modelează şi orientează credinţele şi acţiunile noastre.

Să revin la La Boétie şi la servitutea voluntară. Tot ce spunea el ne trimite la ideea de codependenţă, la relaţia dintre dominat şi dominator şi la fluiditatea misterioasă, psihologic vorbind, între cele două părţi. Ce ne mai spune el? Că secretul dominaţiei ţine de dorinţa din fiecare – adică fiecare parte sau individ –, indiferent de locul pe care-l ocupă în ierarhia puterilor, de a se identifica cu dominatorul, făcându-se stăpânul celuilalt. Secretul dominaţiei pare să fie complicitatea.

Pentru La Boétie, prima explicaţie a servituţii voluntare este asociată cu habitus-ul. Aleasa lui, prin habitus-ul ei, a ingerat fără opoziţie, cum spunea La Boétie, „veninul amar al supunerii“. Totul i s-a părut firesc, normal, termeni de comparaţie nu prea există pentru habitus, pentru că aceea

era lumea în care deschisese ea ochii. Ea nu cunoscuse libertatea, lumea alegerilor, a deciziilor, chiar mici, nu era conştientă de ce i-ar fi putut lipsi.

Undeva mi-am notat ceea ce scria scriitorul polonez Henryk Sienkiewicz despre sufletul femeii. „Sufletul femeii seamănă cu pasărea colibri, care ştie să zburde liberă în tufişurile cele mai dese, fără să se agaţe de nici o crenguţă, fără să lovească nici o frunză.“ Mi-am dat seama că nu se potriveşte acest lucru pentru femeile codependente. Ele nu zburdă libere în tufişurile cele mai dese, ci se îndreaptă doar către un tufiş, ele nu se agaţă de o crenguţă, ci de o creangă, ca să fie sigure de locul lor, şi nici nu e necesar să lovească vreo frunză, pentru că un tufiş nu are multe frunze.

Libertatea nu are nici un preţ pentru codependenţi, pentru că ei sunt obişnuiţi cu supunerea, cu neparticiparea la decizii şi pentru că, pur şi simplu, nu au avut starea naturală a libertăţii. Codependenţii cred că servitutea lor procură, furnizează loialitate faţă de cei de care depind, iar această loialitate este pentru ei însişi definiţia iubirii. În acest sens, dominaţia Lui nu ar putea fi explicată decât printr-o complicitate inconştientă, mutuală a persoanei dominate, a alesei. Aici se află misterul mecanismelor psihologice ale supunerii. Indivizii supuşi sunt complici la starea lor de supunere.

Din toate cele de mai sus, putem gândi că această realitate psihologică din universul relaţiilor, codependenţa, este prezentă în viaţa oricui şi că ceea ce e important este echilibrul dintre autonomie şi dependenţă, că un grad mare de codependenţă, când se întâlneşte cu un grad semnificativ, deşi poate puţin alături de normalitate, de narcisism, poate duce la dificultăţi de relaţionare în viaţa cotidiană. Dar nu neapărat la separare, pentru că mult mai multe variabile intră în jocul stabilităţii unei relaţii. În Maramureş, un ţăran foarte isteţ mi-a spus, despre relaţiile în cuplu, că cei

implicaţi „se învrăjbesc să trăiască împreună“.

Epilog

Universul e plin de reţele
E ca o imensă pânză de păianjen.
Există legături nevăzute
între tot ce se întâmplă.

(Sofia Folberth, citată de Ruxandra Hurezean în *Povestea saşilor din Transilvania. Spusă chiar de ei*, Editura Şcoala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016)

Să fie, oare, retragerea Lui pe terasa cu oleandri un semn de câştigare a unei lucidităţi a vârstei, de micşorare a vitalităţii dragostei? Paşii făcuţi de El în iubire probabil că intimidaseră cunoaşterea în detalii a existenţei lui, iar acum ajunsese la ceva ce intervenise în mintea lui. Dar ce? Acea lume atât de vastă a fiinţei lui, în care se dezlănţuia luciditatea, dusese la retragerea iubirii, o retragere în care iubirea era înfrântă şi năucă, aşa cum un animal de vânătoare iese din luptă, resemnat şi spăsit. Poate că El murise pentru lume şi i se făcuse dor, un dor înrobitor, de a-şi consuma ce-i mai rămânea de trăit într-o nostalgie neîmplinită? Dorinţa lui de singurătate este, oare, o deghizare poetică a egoismului?

„Dacă la o vârstă a înşelăciunilor se crease un gol pe care l-am umplut eu“, îmi spune Ea, „a urmat ca un val care aranjează, linişteşte nisipul ţărmului, o ştergere nereală, dar

nemernică pentru mine a cugetului legat de trecut, ceva rece şi cu totul dureros pentru mine. Avusese decepţii, cine n-are?, care-i făceau lumea străvezie, fără a vedea precis ce n-ar fi trebuit să facă, dar acum vede. Vraja care-i dădea putere s-a dus“. El vede că n-ar fi trebuit să facă ce a făcut în numele unei vieţi care nu trebuia ridicată la rang de vis, de irealitate, ci în numele unei vieţi pe care o duc aproape toţi oamenii.

Iubirea Lui pentru Ea se întâmplase şi pentru că toamnele lui se aprinseseră, împreună cu primăvara instinctelor, sorbind aceste adieri primăvăratice într-o tinereţe de mult trecută. Să fi făcut acele toamne amorţite ca inima lui să se întoarcă în locul de unde era, se stinsese focul aprins târziu al toamnelor negândite în alte vremuri?

Ea mi-a spus că ceva din ce citise recent se potrivea când se gândea la El. Era ceva din scrierile lui Cioran: „Sunt bătrân prin tot ce nu-i uitare în trecutul meu, prin toate clipele pe care le-am scos din neştiinţa perfectă a temporalităţii şi le-am obligat să fie singure şi eu să fiu singur cu ele“. Totul, iubirea lui, fusese posibil din clipa în care pierduse frânele timpului, i-am spus eu, gândindu-mă la ce citise ea. Oare nu se pierd frânele şi când eşti tânăr?

Dorinţa poate aduce insomnie şi când inima e fragedă, şi când e căruntă, nu-i aşa? Timpul fără culoare, alb al rutinei, plictiselii nu cere ceva, ceva ce cauţi sau aştepţi? Şi asta se poate întâmpla oricând şi oricui. Dar important este la ce duce acest sentiment greu de dus. Poate că erotismul este ceva deasupra omului, poate că el îl aduce în stări pe care nu le cunoaşte sau nu le cunoaşte aşa cum le-a trăit în trecutul lui. Poate că, năpădit de valurile erotismului, fără să fii atent la ce e în jurul tău, la vietăţile care foşnesc pe lângă tine, la viaţa care macină mărunt timpul sau invers, la timpul care macină mărunt viaţa, atunci când apare iubirea ajungi, ca El, prins în somnul ademenitor şi voluptuos al iubirii, uiţi

totul, pierzi frânele timpului. Dar, trezit din dragoste, oare de ce, poţi cădea sfâşietor în luciditate? Adevărul, acel minus de iluzie, ameninţător, alungă iubirea, iar impertinenţa emoţiilor sperie.

Renunţând la iubire, renunţi la o parte de existenţă şi acest lucru, când luciditatea înfrânge emoţia, nu pare să nu înfrângă şi iubirea. „Mă gândesc“, îmi spune Ea, „că El este tulburat, că are dorinţa de a se regăsi în tumultul sentimentelor contradictorii din sufletul lui, care sigur îl oboseau. Pe de o parte, este probabil resemnat că totul a intrat în ordine, dar, pe de altă parte, cred că-l cuprinde disperarea când se gândeşte că nu a ştiut poate să-şi învingă uzura şi spaimele vârstei, să facă un pas decisiv şi să aleagă aventura, curajul schimbării, o altă nebunie. Sau poate mă înşel“.

Şi totuşi, Ea, recitind scrierile Lui, consideră că a anunţat despărţirea când i-a scris: *Nu mă pot lipsi de tine, să o ştii, şi te rog să mă laşi să te urmez în viaţa ta cât s-o putea mai aproape sau mai departe. Dar să fiu „cu tine“… Mi-aş dori să fiu „al tău“, chiar nefiind nici prezent şi nici aproape. Să ştiu că „eşti“, chiar departe, mozaic viu şi mişcător, caleidoscopic, schimbător, tu, ocheanul vieţii mele.*

Lui însă i se potriveşte acum ceea ce a scris Kenk[3]: „Cea mai plăcută dintre toate distracţiile e să şezi singur la lumina unei lămpi, având în faţă o carte deschisă, şi să te împrieteneşti cu oameni dintr-un trecut îndepărtat, pe care nu i-ai întâlnit niciodată“. „La o terasă cu oleandri şi un pahar cu vin“, adaugă Ea, pe un ton uşor răutăcios.

„Oare cine sunt eu acum?“, se întreba Ea. „Sunt ceva într-un sertar al unui dulap, pe care El nu-l mai deschide sau nu mai vrea să-l deschidă? Am fost ceva adăugat târziu la viaţa lui, aşa cum înainte de a pleca la o petrecere sau undeva îţi arunci privirea în jur şi parcă ceva îţi lipseşte, ceva ai mai pune pe tine şi, uitându-te la ce ai, cum eşti, cum arăţi, iei un

inel pe care ţi-l pui pe deget pentru a completa ceva ce nici nu gândiseşi mai devreme? Oare eu nu contenesc să alunec din lumea lui pentru ca el, simţind asta, să nu trăiască o tristeţe ca aceea când intri în «mâlul amar al unor vise aproape uitate» – cum scrie Petru Creţia – sau când te desparţi de morţi?“

Ea s-a oprit din întrebările pe care şi le punea ei înseşi, nu mie, şi, uitându-se la mine, mi-a zis că i-au plăcut versurile citate de Kenk[3], după ce-i spusesem să citească cartea lui. Versurile sunt tare frumoase: „Gardul din jurul casei ei,/ Femeia pe care am iubit-o demult,/ E părăginit şi într-o rână:/ Doar violetele rămân/ Amestecate cu buruienile primăverii“. Sunt versuri ale lui Fujiwara no Kinsada, scrise undeva înainte de anul 1100.

„Doar că“, spune Ea zâmbind trist, „în loc de violete sunt oleandri. Sau poate, despărţindu-ne, ar trebui ca El să ajungă într-un sertar al dulapului meu sau un inel pus în zbor înainte să plec undeva, sau poate că ar trebui să adopt, cu un cinism blând, cu adieri egoiste, vorbele unui personaj feminin al lui Thomas Mann: «Lasă-l să se ducă! După ce ne-au făcut femei şi ne-au dat ce-i al lor, pot foarte bine să se ducă, nu ne mai sunt de nici un folos…». Până la urmă, cine sunt eu acum ţine de mine şi de timpul care este al meu. Nu mai cred în perechi stelare. Pe pământ nu sunt stele. Şi stelele, atât de depărtate de noi, se despart şi ele, înghiţite de neant. Ca şi sertarele, cu dulap cu tot, şi ca inelele. Şi, pentru a tăia cârligele neînvechite, nodurile, poate nu prea strânse de mine, pe masa terasei cu oleandri sigur se află o carte şi un pahar cu vin, dar şi o foarfecă şi un inel“.